

**Jun Malb'il Kyoklen Xjal te
Jyol Ab'j Marlin tejo Goldcorp**

JUN B'O'TZ TX'OLB'AB'IL

Oqxeni'n tu'n k'loj xjal nka'yin
ti'j Tajb'en Kyoklen Xjal tejo
Jyol Ab'j Marlin, toj tb'i Goldcorp

B'incha'n tu'n:

On Common Ground Consultants Inc.
Te Tnam te Vancouver, B.C. Canadá

T-xjawil Mayo toj ab'q'i 2010

KA'YB'IL NIMB'IL KYOKLEN XJAL TOJ JYOL AB'J MARLIN TE GOLDCORP

Toj t-xjawil Mayo te ab'q'i 2010

Aju tqanil lu ati toj kyyol mos ex toj kyol xq'an.

Este informe está disponible en español.

This document is also available in English.

Aju b'o'tz tpakb'alil toj kyyol mos a tajlal lu: ISBN 978-0-9866321-3-6

Atzun tkyaqil tqanil toj kyyol mos a tajlal lu: ISBN 978-0-9866321-2-9

Aju' b'o'tz tpakb'alil toj kyyol xq'an a tajlal lu: ISBN 978-0-9866321-1-2

Atzun tkyaqil tqanil toj kyyol xq'an a tajlal lu: ISBN 978-0-9866321-0-5

Kykyaqil tqanil tib'aj tpakb'alil lu, toj kyyol mos ex toj kyol xq'an,

ex aqej ch'inaqtl ttz'ab'il, oku' chi kutz iq'it noq kukx toj: www.hria-guatemala.com

Aqej xjal lu i kub' b'inchan te aq'untl: Susan Joyce, Myriam Cabrera, Giselle

Huamani, Lloyd Lipsett, tuky'il Mónica Leonardo Segura ex Sandro Macassi,

ex jun q'ob'l chjonte kye xjal nchi najan toj Tnam te Saqchojen ex Sipakapa, aqej

xjal lu ma chi yolin quky'ile ex ma tzaj kyq'uma'n kyxim ex kynab'l ti'j aq'untl.

Aqetzun xjal lu i b'inchan te ttxolil aq'untl: Bob Walker, Manfredo Marroquín

ex David Deisley, tuky'il Bill Brassington

Aqetzun b'inchal te ex q'ol te tilb'ilal u'j: Nadene Rehnby, Hands on Publications

Aqetzun ma chi miltz'unte twitz yol: José Reginaldo Pérez Vail

ex Juventino de Jesus Pérez Alonzo

Ajun tpakb'alil lu, oqxeni'n tu'n K'loj Xjal b'inchal te ttxolil

aq'untl tu'n tka'yit Tajb'en Kyoklen Xjal toj Jyol Ab'j Marlin

Oku' chi tzaj tz'ib'ine toj: steering.committee@hria-guatemala.com

Chemxin: www.hria-guatemala.com

Aju tpakb'alil lu b'incha'n tu'n On Common Ground Consultants Inc.

906 – 1112 West Pender Street, Vancouver, BC Canadá, V6E 2S1

Yolb'il: 604-681-8600

Oku' chi tzaj tz'ib'ine toj: info@oncommonground.ca

Sitio web: www.oncommonground.ca

Qa at jun tyola moqa jun t-xjela ti'j aq'untl lu, ex qa tu'n t-xi' q'et jte' yek'b'il

moqa tilb'ilal aq'untl lu, oku' qo tzaj tyolb'ina moqa tzaj tz'ib'ina qeye:

Qa taja tu'n ttzaj tz'ib'ina, b'an kyoj lu:

steering.committee@hria-guatemala.com

hria@oncommonground.ca

hria@goldcorp.com

Qa taja tu'n ttzaj tsama'na jun tilb'ilal u'j, b'a'n tzalu:

Acción Ciudadana

Avenida Reforma 1201, nivel 17 zona 10,

Ciudad de Guatemala, Guatemala, 01010

Ttxolil

TNEJIL TNEJ: CHIKY'B'AB'IL	4
Jun tx'olb'ab'il ti'j aq'untl lu	5
Aju' Yol Ti'j Nimb'il te Kyoklen Xjal	5
Aju' Ttxolil tu'n Tb'ant Aq'untl lu	5
Ja tu'mel xb'an aq'untl	7
Aq'untl ti'j Kyoklen Xjal tuj Tnam te Paxil	8
Junjun tkyuwal tuj aq'untl	8
Jun tqanil t'ij Mina Marlin	10
TKAB' TNEJ: TQANIL TI'J TI' O KANET EX JUNJUN OQXENB'IL	12
Xjelb'il	13
Aju' a'lex at twitz tx'otx'	15
Aq'untl	19
Loq'j tx'otx'	23
Tichaqti' ma txi' b'inchet kyxol xjal ex tu'n pwaq.....	27
Xq'uqb'il.....	30
Jun tu'mil tu'n tpon kanin b'ansab'il il.....	33
TOXI'N TNEJ: B'AJSB'IL YOL	36
Tixixti' tajb'en jun jikb'ab'il ojtzqi'n jaxja	37
Ti' in tq'uma'n yol ti'j kyoklen kytanumj qwnaqil	37
Tichaqti' ntzaj tiqi'n jun tx'uytib'il	38
Junxi'x tb'anil b'inchb'ente kolb'il kyoklen xjal	38
Mankb'il mankub'il	40
Jte' mankb'il oqxenj te Goldcorp.....	41
Glosario	44

Chiky'b'ab'il

Aju' B'otz Tpakb'alil lu, noq jun ch'in tqanil jatzni iq'et toj U'j te Ka'yb'il Kyoklen Xjal toj Mina Marlin te *Goldcorp*, toj u'j lu ati jun chik'b'ab'il, ex in tq'uma'n ti' xkanet ex ati tkyaqil oqxenj tu'n ka'yb'il ma b'ant ex jun piḁ aju' mankb'il yol. Aju' u'j xb'ant toj ka'yb'il kyoklen xjal lu, ati junlaj k'al waqaqlaj t-xaq, ex oku b'ant tku'tz iq'et toj: www.hria-guatemala.com.

Aju' Mina Marlin, a tajawju' Montana Exploradora de Guatemala S.A., tmoj tib' tuky'il Goldcorp Inc te Tnam te Vancouver, Canadá, ati toj che'w tx'otx' mo twi' witz tx'otx' te Tnam te Paxil. Nim yol o tzaj ti'j Mina Marlin ttzajlen qe tuj ab'qi 2004 nim q'umaj twitz il mo b'ajsab'il il o tz'ok ti'j tu'n tpaj yajtib'il n-ok ti'j Kyoklen Xjal, expe' junjuntl q'oj mya' tuj Mina Marlin o tz'ik'a'.

Toj ab'qi 2008, jun k'loju' xjal in q'on tpwaq ti'j aq'untl lu, xi' tq'ama'n te Goldcorp tu'n t-xi' tb'incha'n jun xpich'b'il mo jun ka'yb'il te nimb'il Kyoklen Xjal tuj mina. Kub' b'inchettzantz jun k'loj xjal tu'n t-xi' tka'yin aq'untl lu, toj k'loj xjal lu ati junju' in q'on tpwaq ti'j aq'untl, ex ati jun xjal aj Paxil ex jun xjal te Goldcorp, kub' b'inchet k'loj xjal lu tu'n tok ten ka'yilte xpich'b'il ti'j nimb'il te Kyoklen Xjal. Aju' k'loj xjal lu, tq'ama tu'n tkub' tb'incha'n aq'untl tjunalx, ex e'x tnimi'n kykyaqil xjal ex tq'uma ti'chaq aq'untl in b'ant tu'n, atzun toj t-xjawil oktubre te ab'qi 2008, jaw tjoyo'n On Common Ground Consultants Inc tu'n t-xi' tb'incha'n xpichb'il.

Aju' xpich'b'il lu taj tu'n t-xi' tka'yin ti' ma b'aj ti'j nimb'il te Kyoklen Xjal tponlen taq'un mina Marlin, ex qa a'lex t-xim mina Marlin ex tkyaqil ttzolil taq'un in xi' tnimi'n aju' yol b'incha'n kyu'n kykyaqil tnam ti'j Nimb'il te Kyoklen Xjal. Aju' xpich'b'il lu in tzaj tq'o'n junjun tu'mel tza'n tu'n tok tipumal Nimbil te Kyoklen Xjal tuj mina Marlin, ex junjuntl tu'mel ma tz'ok ka'yit ti'j Kyoklen Xjal tu'ntzan t-xi' tnimi'n Goldcorp tuj junjun taq'un twitz Tx'otx'. Aju' Goldcorp o' tziyi tu'n tetz tq'uma'n kywitz xjal ti' t-xim kyi'j nab'l mo oqxenj nxi' q'amet kye, ex at tu'n tkub' tb'incha'n jun ttzolil aq'untl ti'j nimb'il Kyoklen Xjal tun mina Marlin ex qa in ximin tu'n t-xi' tnimsa'n taq'un kyuj ab'qi ok chi ul.

Aju' xpich'b'il lu mi'n nyolin ti'j aq'untl o b'aj, a t-ximju' tu'n t-xi' ka'yit ti'chaq mya b'a'n ex tu'n tok junjun ch'ixpub'il tu'ntzan tok tipumal aq'untl ex tu'n t-xi' nimit aju' Kyoklen Xjal tuj Montana ex Goldcorp.

Tu'mix kub' kyximana' xjal qa aqex Goldcorp ex Montana Xi kub' b'inchante xpichb'il lu, ma kytziyi tu'n mix chi ka'yina ti'j b'inchb'il te tilb'ilal xpich'b'il lu, ex mi'n jaw kytx'ipu'n aj yol at tuj u'j lu, tza'n ka'yin ex ti' b'ajsab'il yol at tuj.¹

¹ At jun u'j b'antni kyxol Goldcorp ex aqej xjal nchi q'on pwaq ti'j aq'untl lu, in tq'uma'n qa oku' txi' ewit junjun tqanil qa ilti'j. Aju' tqanil lu xi' b'inchet jun maj, naqtzun aju' min b'inchan tu'n tchixpet aju' tqanil atku'x tuj u'j lu.

JUN TX'OLB'AB'IL TIJ AQ'UNTL LU

Aju' Yol Ti'j Nimb'il te Kyoklen Xjal

Aju' aq'untl lu, ma txi' b'inchet se'nju ntq'uma'n kawb'il ti'j Nimb'il Kyoklen Xjal tuj Tnam te Paxil, expe' ma txi' nimit aju' jun U'j Tz'ib'in kyu'n Kykyaqil tnam Tib'aj Nimb'il te Kyoklen Xjal², ex aju' yol tziyi'n kyun tnam te Ab'yayala ti'j Nimb'il te Kyoklen Xjal ex aqej' Yol Tziyi'n kyu'n K'loj Xjal nchi Ka'yin ti'j Aq'untl twi' junjun Tnam te Twitz Tx'otx' (OIT) tu'n in kolin ti'j Nimb'il Kye Xjal tuj kyaq'un ex nimb'il kye xjal qwinaqil.

At ox tu'mi'l tu'n t-xi' ka'yit qa at nimb'il ti'j Kyoklen Xjal tuj jun ja aq'unb'il, aqej ox tu'mil lu, "Kolil, Nimb'il ex B'ansal"³: Kykyaqil Nin Tnam at tu'n kyaq'unan ti'j Nimb'il te Kyoklen Xjal, at tu'n t-xi' kyka'yin tu'mix kub' tx'u'yina Kyoklen Xjal, ex aqej yajb'il nchi ok kyuj ja aq'unb'il; aqej ja aq'unb'il ilti'j tu'n kynimin ti'j Kyoklen Xjal; qa ma kub' yajli'n mo txa'jin Kyoklen Xjal, aqej nejenel te Tnam ex aqej ja aq'unb'il ilti'j tu'n t-xi' kyka'yin tu'n tb'anix aj yajtib'il mo icy'b'il ma tzaj. A k'loj yol lu, in tq'uma'n qa aqe ja aq'unb'il ilti'j tu'n kynimin ti'j kawb'il o tz'etz ti'j Kyoklen Xjal, aqe kawb'il lu mya' o'kx aju' o tz'etz tuj qtanam Paxil ex ilti'j tu'n kyxi' nimit kawb'il b'incha'n kyu'n kykyaqil Tnam, naqtzun aju', tu'n tnimit Kyoklen Xjal ilti'j tu'n tok q'et mo tu'n tok ka'yit tz'an che chwinqlalin mo chi ximin xjal ex tza'n aq'untl nb'ant tu'n ja aq'unb'il ex ilti'j tu'n t-xi' ka'yit alquky'ilchaq nyolina ja aq'unb'il.

Aju' Ttxolil tu'n Tb'ant Aq'untl lu

Aju' aq'untl lu tzaj qe tuj t-xjawil oktubre tuj ab'q'i 2008, kub' b'inchet tuj jwe' kol, aqetzun kol lu i b'aj aq'unet tuj wajxaqlaj xjaw. Tu'n tb'aj b'uyit tqanil, ilti'j b'aj xpich'it jun q'o' o'laj k'al u'j, ex i b'aj ka'yit txqan u'j te ja aq'unb'il Marlin. Aju' xpich'b'il lu aq'unan

2 Aju' u'j b'incha'n kyu'n kykyaqil tnam ti'j Nimb'il te Kyoklen Xjal in tjuna'n tib' tuky'il juntl u'j ja ntq'uma'na ti'chaq ti' Nimb'il te Kyoklen Xjal, ex aju' jun u'j in yolin ti'j Nimb'i Kye Xjal toj kykamb'ab'il, toj kychwinqlal toj tnam, ex jte'tl tz'aqzab'il te yol ti'j Nimb'il te Kyoklen Xjal tziyi'n kyun junjun tnam.

3 Ruggie 2008, para. 9. Aju' k'loj yol "Kolil, Nimb'il ex B'ansal" kub' b'incha'n tu'n jun onil te Nejenel te Naciones Unidas, nyolin ti'j Nimb'il te Kyoklen Xjal kyuj ja aq'unb'il aqej atq'e tuj txqan Nin Tnam ex jte'tl ja aq'unb'il, John Ruggie. Aju' k'loj yol lu, k'amli kyu'n nejenel nchi aq'unan ti'j Nimb'il Kyoklen Xjal toj Naciones Unidas toj t-xjawil junio te ab'q'i 2008.

ti'j Kyoklen Xjal, ka'yin kyij' k'loj xjal nchi aq'unan ti'j kyoklen xjal, ka'yin ti'j tchwinqlal tnam te Paxil, i ka'yin ti'j tu'mel tu'n tb'ant jun tb'anil aq'untl kyu'n aqej nchi jyon ab'j, u'j te Montana ex Goldcorp aju' nyolin ti'j mina Marlin, ex jte'til. T-xol t-xjawil noviembre te ab'q'i 2008 ex t-xjawil junio te ab'q'i 2009, aqej b'inchal xpich'b'il lu ok 189 xjelb'il kyu'n, ok b'elaj yol toj k'loji'n kyuk'il jun mutx' kyaj xjal, ok wajxaq b'o's la'j kyuk'il xjal ex ok laj chemb'il kyuk'il jun mutx' o'laj xjal. Junx tuk'il lu, b'inchet jun xpich'b'il tu'n tka'yit tza'n tz'aq'unan ex tza'n t-xim ja aq'untl, kub' ka'yit aqej xim ti'j Nimb'il te Kyoklen Xjal. Aju' xpich'b'il lu kub' b'inchet atok xim ti'j axi'x, i ok kykyaqil xjal tuj tajlal ex mixti' jun taq'ux nab'l tuj. Kykyaqil xjal tzaj kyq'o'n kyxim ex kyol ti'j aq'untl nb'aj tuj mina naqtzun aju' tnejel xi' q'amet kye ti' k'okila ex mixti' etz pakb'et kyb'i. Tkyaqil tqanil tzaj q'uma'n b'aj ka'yit tu'n tel nik' ti'j qa axi'x mo twutzx. A'lexju chemb'il o tz'ok nkub' chikb'et tuj Tabla 1.1.

Kyoj chemb'il ma chi b'aj ok, ma tz'ok ka'yit qa ilti'j tu'n kyaq'unet wuq k'loj aq'untl, aqetzun lu: xjelb'il kye xjal, k'olb'il twitz tx'otx', loq'j tx'otx', aq'untl, taq'unanjtz pwaq ex aq'b'il tipumal tnam, xq'uqb'il ex tu'mel tu'n tb'anix twitz tx'otx'. Ok ka'yit qa nim nchi b'isin xjal ti'j a'lex yol ma tzaj tu'n aq'untl tuj mina, nim nchi yolin xjal ti'j lu; tu'ntzun kyb'is xjal lu, ma txi' q'amet alkye aq'untl nojqelan tu'n t-xi' b'inchet. (qka'yinx Tabla 1.2).

Tejtzun kyka'yit alkyeqe aq'untl nchi ojqelan tu'n kyb'inchet, aqe b'inchal te xpich'b'il kub' kyb'incha'n jun ttxolil aq'untl te kyaje kol, tu'ntzun tb'ant jun b'asab'il yol:

- Ilti'j tu'n t-xi' qamet tu'n taq'unan Montana ti'j Nimb'il te kyoklen xjal;
- Ilti'j tu'n tb'aj ka'yit mo tu'n tb'aj xpich'it aj tqanil nim toklen;
- Nojqelan tu'n tb'aj ka'yit ttxolil aq'untl tu'ntzun tel nik' ti'j ja tu'mel k-okil tipumal aq'untl tu'ntzun tnimit Kyoklen Xjal; extzun
- K-okel mojb'et mo junet aju' kyb'is xjal tuk'il kol aq'untl nti'xix tipumal, tu'ntzan tel niky' ti'j tza'nix ta' il ti'j Nimb'il kyoklen Xjal.

Aqej b'inchal te xpich'b'il, i ajb'en xjel ex yek'b'il kyu'n, aqej ate'ku'x tuj "Kayb'il te Tb'inchanjtz Nimb'il te

Kyoklen Xjal” (ECDH), b’incha’n tu’n Ja Aq’untl Danés te Kolol ti’j Kyoklen Xjal (IDDH) tu’ntzan t-xi’ ka’yit qa axix in aq’unan Montana ti’j Nimb’il te Kyoklen Xjal tza’nku’ q’ama’ntz kyu’n kykyaqil tnam. Aj aq’untl lu,

ok tz’aqset tu’n tqanil mo xim ti’j Kyoklen Xjal n-ajb’en tuj junjun mina, ex ok tz’aqsetaju’ chaq’b’il q’uma’ntz tu’n Corporación Financiera Internacional (CFI), tu’n tpaj etz jun ttx’ex mina Marlin tuj.

Swey Yek’b’il . . . : Amb’il tu’n kyyolin k’loj xjal aqej at kyol ti’j mina		
Aqej k’loj nim kyoklen	Kyokab’ k’loj	Kyajlal xjal i yolín
Tuj swey yek’b’il lu, in kub’ chiky’b’et alkyeqe xjal o’ chi ten tuj b’uyjib’il, xjelb’il ex tuj la’j, ex in kub’ chiky’b’et altuj qb’i o chi ten. lkyse’n, qa at jun xjal in aq’unan tuj mina ex axjun kyxol xjal aj ma tzaj kyk’a’yin kyt’x’otx’, noq jun maj ma tz’ok tuj tajlal.		
Aqej okylenj te tnam	Aqej wi’xin kye tnam ex t-xtol; aqej awsilyar (qwnaqilqe)	Laj xjal o tz’ok xjel kye
Aqej ja aq’unb’il mo oryanisasyon at tuj junjun tnam	Aqej COCODE (tnejil ex tkab’ kol); COMUDE; ex txqantl oklenj te junjun kojb’il	waqaq o tz’ok xjel kye
Tajaw tx’otx’	Tajaw tx’otx’ ex aqej xjal o txi’ laq’be’t kynajb’il	B’elaj o tz’ok xjel kye
Aqej aq’unal	Aqej aq’unal tuj mina, ex aqej nejenel mo wi’xin te Montana ex Goldcorp, ex aqej xjal o chi aq’unan tuj mina.	Junmutx’ laj xjal o tz’ok xjelb’il kye, at maj tuj junjunel ex at maj tuj b’o’s k’lojin; ex b’elaj nejenel te montana o tz’ok xjel kye
Aqej jyol aq’unal mo kontratista	Jyol aq’unal; aqej in chi jyon xq’uqil	Junk’al jwe’ o tz’ok xjel kye, at maj tuj junjunel ex at maj tuj k’lojin
Aqej k’loj xjal mo junjun xjal at kyaq’un in b’ant tuk’il Montana	Te tzalu ex te junjuntl Tnam	ox te tzalu o tz’ok xjel kye; kab’ xjel o tz’ok kyuj ja aq’unb’il
Aqej k’loj xjal jaku’ chi yajti	Xu’j mo qya; tij xjal ex qe’ ku’xin	winqi’n jun xjelb’il o tz’ok kye xjal lu, at maj tuj junjun ex at maj tuj k’lojin
Aqej xjal in chi b’et tuj ja aq’unb’il Sierra Madre	Aqej xjal in chi kamb’an tu’n aq’untl; aqej q’ol xnaq’tzb’il ex aqej aq’unal.	winqi’n belaj o tz’ok kye xjal lu, at maj tuj junjun ex at maj tuj k’lojin
Aqej k’a’xjel at tuj tnam	Aqej k’a’xjel in chi k’ayin tuj ch’inaq mo tuj nimaqi’n	Oxe xjelb’il o tz’ok
Aqej ajxna’qtzal te tnam	Aqej in chi aq’unan tuj q’a’nb’il; aqej in chi q’on xnaq’tzb’il (ex i ten aqej ajnaq’tzal chjo’n tu’n Montana); aqej in chi aq’unan tun jakawb’il; ex aqej in chi aq’unan tu’n tch’iy tnam	wuqlaj xjel o tz’ok
Aqej ja aq’unb’il te tnam	Jakawb’il	Kyaje xjelb’il o tz’ok, at maj tuj junjunel ex at maj tuk k’lojin
K’loj xjal te tnam	K’loj xu’j mo qya; AMAC;ex jte’til	wuqlaj chemb’il o tz’ok
Aqej k’loj xjal okslal	Aju’ Arkidyosisis ex jte’tl k’loj xjal aj katoliko; aqe pale te parokia ex katekista; aqe protestante ex qe’ ebangeliko.	Kyajlal o tz’ok, at maj tuj junjunel ex at maj tuk k’lojin
Aqej Wi’xin te Tnam Paxil	Aqej Ttxuyal Aq’untl; Aqej tja aq’untl at kyoklen ti’j taq’un mina, aj ja aq’untl ka’yilte twitz a’lex twitz tx’otx’, a’ ex aqej in chi aq’unan ti’j kyoklen xjal; ex aqej xq’uqil mo xle’ky	Junk’al oxe xjelb’il o tz’ok
Aqej k’loj xjal in chi aq’unan ti’j Kyoklen Xjal ex aqej k’loj xjal in chi kolin kyij’ xjal	Aqej ajtnam; aqej in chi aq’unan kyuj tnam nqayin; aqej in chi aq’unan tuj tkyaqil ttx’otx’ Paxil; ex aqej in chi aq’unan ti’jxi Paxil	B’elaj xjel o tz’ok
Aqej k’loj ja aq’unb’il ti’j ka’yb’ilte twitz tx’otx’	Aqej in chi aq’unan axtz tuj tnam ex aqej in chi aq’unan tuj tkyaqil ttx’otx’ Paxil	Kab’laj xjel o tz’ok
Aqej k’loj xjal in chi b’inchan xpich’b’il	Aqej in chi aq’unan tuj ttx’otx’ Paxil	wuq xjel o tz’ok
Ex aqej xjal in chi najan kyuj tuntl kojb’il	Aqej kojb’il at nqayin tky’itz mina; kyxol a’; kyt’x’aj b’e; ex aqej xjal in chi naja tky’itz taq’il lus	waqaq xjelb’il o tz’ok tuj junjunel ex tuj k’lojin (ate’ jte’tl xjal, naqaju’ atku’x kyb’i tuj juntl plaj)

Ja tu'mel xb'ant aq'untl

Aju' mina Marlin atz at tuj plaj te jawni te nin Tnam te T-xe Chman, ja'lin in aq'unan tuj waqaq tuk'il mij km² kyxol tnam te Saqchojen ex Sipacapa (85% tuj tnejil ex 15%, tuj tkab' tnam); atzxix in aq'unana kyuj koj'b'il San José Nueva Esperanza, Agel, San José Ixcaniche ex Tzalem.

Aju xpich'b'il lu ma txi' b'inchet kyuj ox k'loj koj'b'il ja in pon tq'ob' taq'un mina:

- Kyuj kyaj tnam koj'b'il atqe' niqaku' tk'itz mina, aqej tnam lu ma txi' kyk'a'yin kytx'otx' tu'n tb'ant taq'unan mina;
- Kyuj tnam aqej mojli kynaqach tuk'il tnam ja at mina ex aqej tnam mo koj'b'il atqe' tzi a'; ex
- Kyoj tnam te Saqchojen ex Sipacapa.

Aqej tnejil k'loj, nim xim o tz'ok kyij' tuj aq'untl lu, ma chi kub' q'et tuj k'lojin tu'n ma tzok ka'yit jte' tu'mil lu:

- Qa niqaku' atqe' tk'itz taq'un mina ex jte'tl b'incxhaj (ik se'n b'e), toj k'loj lu ate' xjal aqej nchi k'ayin tuj mina ex nchi k'ayin ttxlajile mina, naqtzun a myaqe' xjal o txi' kyka'yin kytx'otx' ex myaqe' xjal o chi ten tuj juntl jyoj ab'; ex
- Aqej tu'mel se'n o tz'ok kyyolb'i'n kyib' mo kyka'yin kyib' xjal tuk'il ja aq'unb'il mo mina, o txi' ka'yit qa at tu'mel in onin mo in tx'uyin ti'j Kyoklen Xjal, iktza'n qe kontratist mo aqej nchi kamb'an kyij' aq'untl.

Tmoj txqan tqanil ma b'aj q'amet, ex ma chi b'aj xpich'it junjuntl tqanil nchi b'aj yolintz twitz tkyaqil tnam te Paxil. Aqe' junjuntl k'loj xjal ma chi ok q'et tuj tajlal, aqej ati kyoklen mo at kyol ntzaj ti'j taq'un mina tuj qtanam Paxil.

Swej yekb'il · · · : Aqej winqin yol nim kyoklen kye aqej xjal at kyoklen mo at kyol ti'j taq'un mina			
	Yol	Aqej in chi ximan ti'j	Nuk'b'ente tza'n toklen kye xjal
Xq'uib'il	Tx'uytib'il mo q'oj	Be'lajk'al kyaje (: :: %) %	Tnejil
Txqantl yol	l'lb'il ti'j Nejenel te Paxil (tu'n tpaj chojb'il)	Wuqk'al b'elaj (: :: %) %	Tkab'
A'lex Twitz Tx'otx'	Tb'anil a'	Waqaqk'al kyajlaj (· :: %) %	Toxin
Xjelb'il	Ti' kxe'l kyb'incha'n nejenel te Paxil ti'j nima	Waqaqk'al wajxaq (· :: %) %	Tkyajin
Xjelb'il	Ilti'j tu'n kyb'anix aqej il in chi tzaj tu'n mina	Waqaqk'al waqaq (· :: %) %	Tjwe'yin
A'lex Twitz Tx'otx'	Q'a'nb'il	Waqaqk'al kab'e (· :: %) %	Twaqaqin
Xjelb'il	Ilti'j tu'n tex tpakb'alil kye xjal	Jok'al b'elajlaj (· :: %) %	Twuqin
A'lex Twitz Tx'otx'	Tyab'il twitz tx'otx' in ok	Jok'al wajxaqlaj (· :: %) %	Twajxaqin
Aqej aq'unal	Tza'n in chi aq'unana' xjal tuj mina	Jok'al kyajlal (· :: %) %	Tb'elajin
Xjelb'il	Ilti'j tu'n tetz tqanil tuj tu'mel ex aj tpon amb'il te	Jok'al kab'laj (· :: %) %	Tlajuji'n
Aq'untl tu'n tok tipumal tnam	At tu'n t-xi' q'et amb'il kye xjal tu'n kyaq'unan, tu'n tok tipumal tnam	Jok'al laj (· :: %) %	Tjunlaji'n
Xjelb'il	Ilti'j jun aq'untl tu'n tten jun la'j kyxol tnam ex Montana	Jok'al wuq (· :: %) %	Tkab'laji'n
Xjelb'il	Tza'n tpakb'alil in ex kye xjal, ex jni' mo jte'	Jok'al jwe' (· :: %) %	Toxlaj'in
Aq'untl	Tb'anil kychwinqal aq'unal	Jok'al jun (· :: %) %	Tkyajlaji'n
Xjelb'il	Tza'n tu'mel tu'n tok xjel kye xjal	Jok'al jun (· :: %) %	Tjwe'laji'n
Aq'untl	Tza'n tu'mel tu'n tok jun b'ajsab'il mo q'umal twitz il	Jun mutx' b'elajlaj (· :: %) %	Twaqlaji'n
A'lex Twitz Tx'otx'	Jni' a' tu'n tajb'en	Jun mutx' wajxaqlaj (· :: %) %	Twuqlaji'n
A'lex Twitz Tx'otx'	Tza'n tu'mel tu'n tok jun b'ajsab'il mo q'umal twitz il	Jun mutx' o'laj (· :: %) %	Twajxaqlaji'n
Junjuntl yol	Ti' jaku' b'ant ex tza'n tu'n qyolin kyuk'e nejenel	Jun mutx' laj (· :: %) %	Tb'elajlaji'n
Loq'j tx'otx'	Jun chojb'il tuj tu'mel ex qa at xim ti'j tx'otx' ilti'j tu'n tetz tpakb'alil	Jun mutx' jwe' (· :: %) %	Twinqi'n

Aq'untl ti'j Kyoklen Xjal tuj Tnam te Paxil

Tuj xpich'b'il lu ex ma b'aj ka'yit a'lex min tz'aqli ti'j nimb'il te Kyoklen Xjal. Nim u'j oje tziyi mo oje kub' tsqitin ti'j Tnam te Paxil tu'n t-xi' aq'unet nimb'il te Kyoklen Xjal, ikse'naju' oklenj tuj aq'untl ex kyoklen xjal qwnaqilqe', naqtzunaju' nim aq'untl mi'n nxi' b'inchet tu'n kyajb'en u'jlu ex tu'n kyxi' nimit.

Tu'ntzun,aju' aq'untl ti'j Kyoklen Xjal tuj mina Marlin ilit'j tu'n tlaq'e mo tu'n tnej twitz aq'untl aj nb'ant tu'n kawb'il te Paxil, tu'ntzun ilti'j tu'n t-xi' tb'incha'n Montana ex Goldcorp jun aq'untl kyuw tu'ntzun t-xi' b'inchet nimb'il te Kyoklen Xjal.

Aqe' junjun aq'untl lu in ojqelan tu'n kyxi' b'inchet toj Tnam te Paxil tu'ntzun tch'iy Kyoklen Xjal:

- *Mixti' kolb'il ti'j kyoklen qwnaqil xjal. Aju' taq'unanjtz xjelb'il kye kytanam qwnaqil, at-x nim taj* – tu'npetzun o kub' sqiti'n ti'j jun u'j a nyolin kyib'aj Kytanam Qwnaqil (Convenio sobre los Pueblos Indígenas y Tribales en Países Independientes) b'incha'n tu'n k'loj xjal in ximan ti'j aq'untl (OIT) (tuj u'jlu k-okil tb'i te, Tziyb'il 169 te OIT)– Qa mixti' xi' jikyb'et ti'j taq'unanjtz xjelb'il te tnam mila'y b'ant tok tipumal nimb'il ex kolb'il ti'j Kyoklen Kytanam Qwnaqil, qu'n tu'n tpaj lu nim maj ntzaj il toj tnam ex kyxol nejenel. Nim xim in ok ti'j kyt'otx' xjal, ex qu'mtzun nim yol in ok ti'j toj taq'un mina.
- *Nim maj mixti' in tzaj kyq'o'n nejenel amb'il ex pwaq tu'n t-xi' aq'unet kyoklen xjal, ikyse'n kyoklen ti'j pwaq, kyoklen tuj tnam, ex kyoklen ti'j kyxim ti'j chwinqal.* Nim il ntzaj tuj Tnam te Paxil tu'n tpaj nim meb'a at ex tu'n tpaj nim iky'b'il. Ilti'j tu'n tjax kyq'o'n ch'i'ntl nejenelju' chojb'il in xi' q'et kye ex ilti'j tu'n ttx'ixpet aj b'u'yb'il pwaq tu'ntzun tchmet ch'i'ntil pwaq tu'n taq'unet nimb'il te Kyoklen Xjal tuj jun tu'mil tu'mex mixalx yajti.
- *B'iyjtib'il ex nokx kukx in iky' tna'l.* Aju' b'iyjtib'il ex elq'ajtib'il tuj Tnam te Paxil nim toklen ex jun b'is ti'j nimb'il te Kyoklen Xjal. Aqe' nejenel na'mx tb'ant tmqet twitz illu kyu'n. Noq ch'in aq'untl oje b'ant ti'j t-xpich'injtz ex kykawinjtz b'inchal il mo tx'uyil te Kyoklen Xjal, nim maj qa at jun xb'inchan il nti' nxi' xpich'it ex noq nik' tna'l. Nim maj, qa at jun yol mo xjelb'il in ok kyu'n qwnaqil mo kyu'n xjal kye nejenel, in jaw b'ant te q'oj, iky se'n oje tz'ok ti'j mina Marlin ex jte'tl nimaq aq'untl tuj Tnam te Paxil.

- *Mixti' kolb'il ti'j Kyoklen Xjal tuj aq'untl.* At nim ttxo-lil tu'n tb'ant tu'n tten jun amb'il tu'n qaq'unan tuj tb'anil, ja tu'mel mixti' xob'ajil ex nti' tz'il tuj, ex at nim b'is ti'j Kyoklen Xjal, tu'n kychjet b'a'nx, tu'n t-xi' q'et amb'il kye tu'n tb'aj kyb'u'yin kyib' ex tu'n kyximan kyijx. At iky'b'il ti'j qya mo xu'j tu'n tpaj noq ch'in chojb'il te, mixti'xix in kamb'an ex mixti'xix taq'un ntzaj q'o'n.

Aqeju' in chi iky'in ti'j aq'untl te jyol ab'j mo mina, ma b'aj kyb'u'yin kyib' junx ex ma b'aj kyb'incha'n jun b'uyjtib'il (tuj b'uyjtib'il lu at xjal te Tnam te Paxil ex at te juntl Tnam) ex tuj k'loj xjal lu ate' in chi ximin ti'j twitz tx'otx' ex aqej in chi ximin ti'j Kyoklen Xjal, nejenel te junjun kojb'il ex aqej k'loj xjal in chi ximin ti'j ch'isb'il te junjun kojb'il, ex ate' ajk'ol, tuky'il iylesia katolika, at maj a iylesia katolica in kub' nej kyitz xjal. Atzun ja'lin, a ximju' tu'n tch'ixpet Kawb'il ti'j Minería b'incha'n tuj ab'q'i 1997 tu'ntzun tok tipumal kolb'il ti'j twitz tx'otx', tu'n ttx'ixpetju' chojb'il exaju' o'yb'itz in ok tq'o'n mina, ex tu'n ttx'ixpet aj ttxolil tu'n tok xjelb'il kye kytanam qwnaqil.

Junjun tkyuwal tuj aq'untl

Tej t-xi' qe mo t-xi' tzyet xpichb'il lu i ok yal junjun tkyuwal aq'untl, aq'e'tzun lu: noq ch'in aq'untl oje b'ant ti'j xpich'b'il mo ka'yb'il te Kyoklen Xjal, tu'mtzun mixti'taq ojtzqi'nxix; noqtzunaju' iltaq ti'j, tu'ntzun tb'ant t-xpich'it aq'untl lu,aju' aq'untl lu nim yol o'taq tzaj ti'j; tu'ntzun lu, mixti' b'ant kyaq'unan kykyaqil xjal at kyoklen ti'j aq'untl lu; ex mixti'xix b'ant tmalet mo tka'yit tkyaqil tqanil ti'j taq'un mina, tu'n tpaj mixti' kanli b'a'nxix ti' kyajb'il tu'n t-xi' kykya'yin exaju' tka'yinjtz Kyoklen Xjal q'achq'al ex jte'tl tqanil tuj ja aq'unb'il.

Tej tb'inchetju' xpichb'il lu, tej tkub' ka'yit tza'n kyten tnam te Saqchojen ex Sipakapa, jatu'mel at mina j'alin, at ch'in q'oj tzaj. Tu'ntzun a mina Marlin nim atoktz tuj ttx'otx' Saqchojen twitz tuj ttx'otx' Sipakapa; chitzan kawb'il te Tnam te Paxil, qa nim taq'un mina tuj ttx'otx' jun tnam ex nim chojb'il ok xe'l, qu'mtzun nim ch'intl pwaq npon toj tnam te Saqchojen. Aju' jun Xnaq'tzb'il mo Xpich'b'il ok ti'j Titz Tx'otx' ex Kyxol xjal (EIAS tuj kyol mos) b'incha'n tu'n mina Marlin kub' tuj tnam te Saqchojen, naqtzunaju' mixti' kub' t-ximin qa at taq tu'n t-xpich'it mo tu'n t-xi' ka'yit tza'n npona tq'ob' aq'untl lu tuj tnam te Sipakapa. Aqe' xjal aj

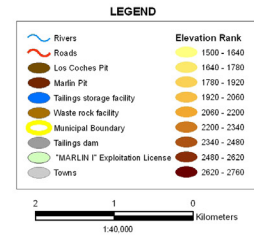
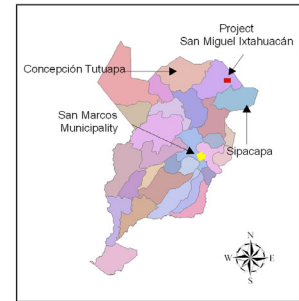
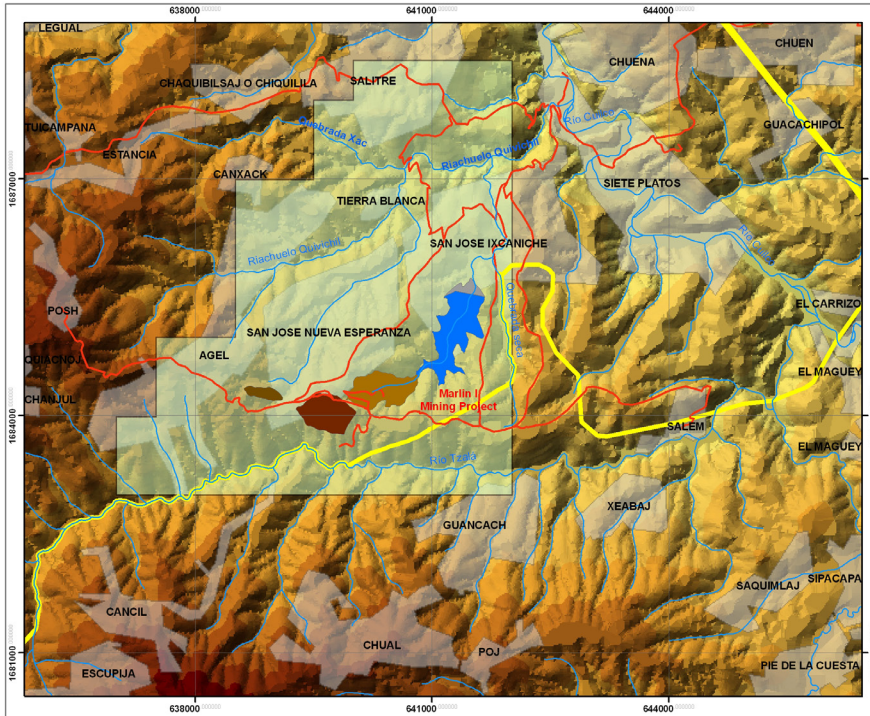
sipakapa junxi'tl chi anq'in, junxi'tl chi chwinqlalin ex junxi'tl kyxim ti'j chwinqlal kyitz qxjalil te Saqchojen, tu'ntzun, mla'y b'ant tq'amet qa junx chi ximan qwnaqil te Saqchojen ex aj sipakapa ti'j tx'otx', ti'j chwinqlal, ti'j qyol ex ti'j Kyoklen Xjal.

Aju' xpich'il mo malb'il b'ant, naku'j intaq nq'on pa'jtib'il ex intaq tzaj ch'in q'oj tu'n kyxol kab'e tnam lu, tu'ntzan tpaj mixti'taq in b'ant jun xpichb'il tojix tu'mel, qu'n aqe' xjal mixti'taq nkyaj tu'n konin, mixti'taq in kyaj tu'n kyaq'unan ti'j malb'il te nimb'il Kyoklen Xjal, tza'n kub' ximit tnejil. Aqe' junjun k'loj xjal at kyoklen ti'j aq'untl lu tuj tnam te Sipakapa ex junjunt k'loj xjal te junjun ja aq'unb'il mya' te nejenel (ONG) mixti' kyaj tu'n kyaq'unan ti'j xpichb'il lu. Yajxi'tzuntl, ok jun yol kyuk'il q'il te ttxolil aq'untl tuj t-xjawil mayo te ab'qi' 2009, aju' xpich'b'il lu tx'ix'uj txim, mya o'kx xi' tka'yin qa in xi' nimit Kyoklen Xjal, xi' tka'yin qa in xi' nimit Kyoklen Xjal tza'n q'uma'ntz kyu'n kykyaqil tnam te Twitz Tx'otx', ex xi' tka'yin qa aju' ttxolil aq'untl lajo'n in nimin ti'j Kyoklen Xjal ex tza'n in onin ti'j aj mya'xix b'a'n at tuj aq'untl.

At junjun u'j tzaj tq'o'n Montana mya'xix tz'aqli, tu'ntzun at xpich'b'il mixti'xix b'ant, mixti' b'ant tka'yit tza'nxix tu'mel kyb'is qe' k'loj xjal mya' kyaj taq'un mina ex mixti' b'an tka'yitxix aj tq'uma Montana qa o'taq tz'ok aq'untl ti'j kyb'ix k'loj xjal. At tu'mel tu'n tkub' ximit qa mixti' tqanil ti'j taq'un mina, ex tuj juntl tu'mel, jaku' kub' ximit qa at junjun yol tzaj tq'uma'n Montana noqtzun aju' mixti' b'ant tyek'it tu'n qa ax.

Tu'ntzun, tej xjapon b'aj twi' aq'untl lu ex tu'n tpaj tx'ixpub'il sok ti'j xpich'b'il, aqej oqxenj in xi' q'et te Montana ex te Goldcopr kyxim b'inchal te xpich'b'il mya' kyxim tnam ja in oka' aq'untl te mina; qu'mtzun, mla'y b'ant tu'n t-xi' q'amet qa aqej oqxenjlu ok kub'ek tuj kywitz kykyaqil xjal. Tu'ntzun, ilti'j tu'n t-xi' tka'yin ja aq'untl Marlin jun tu'mel tu'n tok jun la'j mo jun xjeljtib'il kye qe' xjal in kak' mo in chi yajti tu'n taq'un mina, naqtzun aju', ilti'j tu'n t-xi' ka'yit qa kyaj xjal tu'n kyla'jin moqa mi'n ex qa at junjuntl k'loj xjal kyaj tu'n kyla'jin, ajlu ilti'j tu'n t-xi' b'inchet na'mkux t-xi' qe juntl yol mo aq'untl.

Techlal tx'otx' . . . : Mina Marlin

Ja tzana': Ma tz'ok ka'yit ti'j techlal b'incha'n tu'n Consultoriay Tecnologia Ambiental, S.A. te Montana.

Fuente: Adaptada del plano preparado para Montana por Consultoriay Tecnologia Ambiental, S.A.

Tqanil ti'j ti' o kanet ex junjun oqxenb'il

Tuj jun piḡ lu at ch'in tqanil mo jun tx'olb'ab'il kyi'j yol tz'ib'anqe'ku'x tuj junjun qtek' teju' u'j te malb'il kub' b'inchet, ti'jxi'tzun lu at tpakb'alil ti'j ti' o kanet ex aqej oqxenj nim kyxi'len, ikyx se'n b'inchab'inky. Tuj b'ajsb'il tqanil ti'j malb'il mo xpichb'il, chab'a in chi b'aj ka'yit aqej yol nim kyoklen tuj malb'il lu, qu'mtzun oku' tz'ok qka'yin tza'n o b'ant jun b'ajsb'il yol kyu'n qe' xjal aqej i xi' b'inchante malb'il. Wuq qtek' nim kyoklen, aqe' junjun qtek' lu in chi yolin noqx ti'j jun kloj yol, aqe' k'loj yol lu nim kyoklen kye qe' xjal in chi ximan ti'j taq'un mina ex in kub' tka'yin ti' o b'aj ti'j nimb'il Kyoklen Xjal tu'n tpaj taq'un mina Marlin.

Ikytza'n xi' q'amet tuj chiky'b'ab'il ti'j aq'untl lu, aqej' xjal b'inchalte malb'il mo xpichb'il lu xi' kyb'incha'n aq'untl tuj jun txolil tb'anilix, b'aj ka'yit tza'n taq'un

Montana, b'aj ka'yit qa in xi' tb'incha'n ximb'e'tz ti'j nimb'il te Kyoklen Xjal tuj junjun qtek' aq'untl. Tu'ntzan lu, aqe' xjal b'inchalte xpichb'il, b'aj kynik'u'n aju' ti'chaq o kanet tuj jwe' k'loj nim kyoklen (b'an tu'n t-xi' ka'yit swej yek'b'il .. .) ex tu'n kyb'aj nk'et qe' oqxenb'il tza'nx kyoklen, aj lu xi' b'inchet tu'ntzan qa at il mo iky'b'il ti'j Kyoklen Xjal tuj taq'un mina, ilti'j tu'n kkyub' yolit tenejel tu'n tpaj nim kyoklen.

Tib'ajxi'tl oqxenb'il kyi'j junjun ky'loj yol, at junjun oqxenj in xi' q'et teku' Goldcorp Inc, aqe' oqxenj lu in tq'uma'n tun tok tipumal aq'untl ti'j nimb'il te Kyoklen Xjal tuj Tnam te Paxil, ex tu'n kyajb'en qe' oqxenb'il lu tuj juntl aq'untl mo tuj juntl aq'untl in ximet tu'n t-xi' b'inchet tuj jte'tl ab'q'i. Aqe' oqxenb'il lu ate'qe'ku'x tuj tkab'k'alil t-xaq u'j tuj B'ajsb'il Yol.

Swej Yek'b'il 2.1 Nuk'b'ente tten ti'j tichaqti' ma knet xiklox ti'j kolb'il kyoklen xjal	
K'loj	Tx'olb'ab'il
Yajb'il	Tujtzun k'loj lu' a'lichajqu tb'incheb'en matij kawil mixti'x nkolin ti'j kyoklen xjal, moqa ti'j kyoklen k'loj xjal.
B'inchal mya b'a'n	Tujtzun k'loj lu' aqej' k'loj aq'unaj j yol ab'j, nxi' kyb'incha'n txqan tu'mel, jachajqa nkub'a kymoyina' kyoklen xjal moqa k'loj xjal nche' njan atzu.
Mixti'x oklenj	Atzuntzu tzalu, mixti'xte k'loj aq'unaj j yol ab'j nxi' tb'incha'n qu'mtzun tu'ntpaj aju, a'lixchaq kyoklen xjal nkub' yajli'n.
Nimil	Tujtzun tu'mel lu, aju k'loj aq'unaj j yol ab'j tu'n tb'anil tu'mel nxi' tb'incha'n najb'en tu'j tklet ti'ju kyoklen xjal.
J yol tb'anil	Atzuntzu tuj tu'mel lu, a'lixchaq nxi' kyb'incha'n k'loj aq'unaj j yol ab'j, najb'en tu'bn tklet ti'ju kyoklen xjal nche' najan tujchaq junjun kojb'il ja naq'unana mina.

XJELB'IL

Nim toklenju' xjelib'il tuj taq'un mina ex tuj juntl aq'untl tu'n tok tipumal qtanam. Aj t-xi' tzyet jun aq'untl ilti'j tu'n tok jun xjelib'il mo jun la'j kyuk'il xjal te tnam mo kojb'ill, tu'ntzan kyb'inte ti'chaq aq'untl k-b'ajel ex ti' oku' b'aj tu'n taq'un mina tu'ntzan ttzaj kyq'ama'n jun kyyol ti'j, atzun kyyol ilti'j tu'n tb'aj tz'ib'et ex tu'n t-xi' nimit; aj lu in xi' b'inchet tu'n tmoje kyximin xjal tuk'il t-xim mina, qa ma b'ant. Aju' xjelib'il, nim toklen qa tuj kytanam qwnaqil ma kub' b'incheta' jun aq'untl. Ex at yol ti'j xjelib'il tu'n tok q'achq'al mo atl ex tu'n tex tqanil kye xjal tu'ntzan nti' jun xim mo b'is ti'j aq'untl ex tu'n tex q'amet tpakb'alil kye xjal ti'chaq aq'untl nb'ant, aju' lu in xi' b'inchet tu'ntzan tten jun la'j tuk'il ja aq'untl ex kyuk'ilqe' xjal in chi ximan ti'j.

Aju' xjelib'il tu'n t-xi' q'et amb'il tu'n t-xi' tzyet taq'un mina Marlin, nim yol mo il ma tzaj tu'n tpaj. Kykyaq'il xjal aj at kyoklen ti'j aq'untl lu (aqej in chi najan tuj tnam, aqej aq'unal, aqej nejenel te tnam ex aqe' nejenel te Tnam te Paxil ex aqe' k'loj xjal mya te wobiernoqe') ma tzaj kyq'uma'n ti'chaq kyxim ti'j xjelib'il, ex tzaj kyq'uma'n qa ilti'j tu'n tex tqanil kye xjal ti'j a'lex aq'untl in b'ant ex qa at mya b'a'n b'ant tu'n tpaj taq'un nima.

Malb'il mo xpich'b'il C1: ¿Aju' xjel ok tu'n ttzaj q'o'n amb'il te mina, b'anttzulo taq'unet tza'nx ntq'ama'n aj kawb'il q'o'ntz tu'n Convenio 169 etzni tu'n k'loj xjal ti'j aq'untl?

Aju' xjel ilti'j tu'n tok tnejil, qu'n aju' lu jun nimb'ilkye qwnaqil tza'nx q'ama'ntz tu'n kab'il ti'j kyoklen qwnaqil, qu'n aqe' qwnaqil nim kyoklen ex aqe'x ok chi kub'el ximante ti'chaq aq'untl okxe'l b'inchet tu'n tok tipumal kychwinqal ex kytanam, ex aqe' chi ximalte ti' kba'jel ti'j a'lex at twitz kytx'otx'. Aju' lu ilxixti'j tuj qtanam Paxil, tu'ntzun kub' tsqiti'n ti'j Convenio 169 teju' k'loj xjal ti'j aq'untl, tuj ab'q'i 1996. B'i'ntil qu'n qa atitl kawb'il ja in tq'ama'n qa ilti'j tu'n tok xjelib'il kye xjal tu'n t-xi' q'et amb'il te mina, naqtzan aju' at jun tziyb'il tu'n EIAS, OIT ex jte'tl k'loj xjal te junjuntl Tnam, in tq'ama'n qa mixti' in xi' kynimi'n nejenel te Paxil aju' q'ama'ntz tuj kawb'il Convenio 169, aqe'tzan nejenel te Paxil mixti' xi' kyb'incha'n jun aq'untl tu'n tb'ant jun xjel kyojile junjun kojb'il tu'n txi' q'et amb'il te mina.

Otxi' tb'antlen kawb'il lu ti'j Kyoklen Xjal, ttzajlen tzyet aq'untl ti'j mina; naqtzan aju', tuj q'ij ja'lin nim ximb'e'tz ma b'ant ex kanli ti'chaq kyaq'un nejenel tu'n t-xi' b'inchet ex ti'chaq taq'un jun ja aq'untl tu'ntzan tb'inchet aju' q'ama'ntz tuj Convenio 169. Tib'ajxi'tl lu, tej kytziyi a'lex te Naciones Unidas aju' kawb'il ti'j Toklen Kytanam Qwnaqil tuj ab'q'i 2007, ma tz'ok ch'i'ntl kynab'l nejenel ex ma jaw ch'iy nab'l ti'j xjelib'il kye qwnaqil.

Min aq'untl ok tu'n Montana tu'n tok xjelib'il; naqtzan aju', mixti' i ok tq'o'n nejenel tuj tajlal tu'nwittzulo t-xi' b'inchet tza'nx in tq'ama'n Convenio 169 teju' k'loj xjal ti'j aq'untl. Mix alx juntl ka'yinte aq'untl lu, noq o'kx te Montana ex mix alx ka'yinte toklen aj tpakb'alil mo tqanil b'aj b'inchet. Atzun lu jun iky'b'il ti'j Kyoklen Qwnaqil, qu'n mixti' xi' b'inchet aq'untl tzanx q'ama'ntz.

Tujtzan junjuntl ak'aj aq'untl te jyoj q'an pwaq ex saq pwaq ate' Montana mixti' in chi ok tq'o'n nejenel te Paxil tuj tajlal, ex mixti' in xi' tb'incha'n taq'un tza'nx in tq'ama'n Convenio 169 te k'loj xjal ti'j aq'untl. Aqe' ak'aj aq'untl lu, qa a kyximju' tu'n t-xi' laq'e mina extzan qa mixti' in chi ok q'et nejenel te Tnam tuj tajlal, aju' lu jun iky'b'il ti'j Kyoklen Kytanam Qwnaqil.

Malb'il mo xpich'b'il C2: ¿In xi' tnmim'n Montana aju' oklenj kye xjal tu'n tex tpakb'alil kye tuj tu'mel ti'j aq'untl nb'ant?

Qa at xjelib'il q'achq'al ex qa in ex tqanil kye xjal q'achq'al ti'j ti'chaq aq'untl in b'ant, qa ikyju' atitzan nimb'iltzu' ti'j Kyoklen Xjal, ex aj lu in tq'uma'n qa b'a'n chi aq'unan nejenel te Tnam. Aju' yol ti'j xjelib'il q'achq'al, in kub' yolit tuj malb'il lu tu'n tpaj aju' lq'oj tx'otx', aju' ti'chaq at twitz tx'otx', aju' xq'uqb'il ex aju' aq'untl tu'n tok tipumal tnam.

Kykyaqilx xjal aj at kyoklen ti'j taq'un mina at amb'il kye tu'n jyon, tu'n kyk'amonte ex tu'n tex kypakb'a'n aj tqanill ti'j aq'untl, tza'nx in tq'ama'n kawb'il ti'j Kyoklen Xjal tuj junjun Tnam. Aju' jun kawb'il etzqeyin mo exqeku' tz'etz tuj qtanam Paxil ti'j amb'il tu'n qxjelin ti'j alxke tqanil ti'j jun aq'untl nb'ant, aju' kawb'il lu in chaq'in kyij' kykyaqilx ja aq'unb'il aqe'ju'

at amb'il kye tu'n kyjyon saqpwag mo q'anpwaq, tu'n tetz kychik'b'a'n ti'chaq kyaq'un in b'ant.

Aju' mina Marlin at jun ttxolil b'inch'a'n tu'n, tu'n tten jun amb'il te la'j kyuk'il kykyaqil xjal aqej at kyoklen ti'j taq'un mina, ex tnejilxix kyuk'il xjal in chi najan kyuj tnam aj ate' ttxlajile taq'un mina. Ti'jju' xjellb'il in b'ant tu'n Montana, at aq'untl ma b'ant ex ma tz'ok tipumal naqtzan aju' at junjuntl na'mx tb'ant. Tuj junjun la'j o tz'ok kyuk'il xjal at kyoklen ti'j taq'un mina o tz'el niky' ti'j qa in kub' kyximi'n qa mixti' ok xjel kye ex qa mixti' in xi' tqanil tujxix tu'mel. Tib'jaxit lu lu, tuj k'loj aq'untl nb'ant tu'n Montana tu'n tten jun yol mo jun la'j kyuk'il xjal, mixti' jun amb'il tu'n tb'inchet xjel ex tu'n t-xi' kyq'ama'n xjal qa at kyb'is mo kyxim ti'j aq'untl nim toklen, ikyse'n kyb'is xjal ti'j lq'oj tx'otx', ti'j a'lex twitz tx'otx', ti'j xq'uqb'il te tnam ex ti'j aq'unb'il tu'n tok tipumal tnam. Qu'mtzun, ilti'j tu'n t-xi' jikb'et aq'untl lu, tu'ntzan tten jun amb'il nimx ch'i'ntil te xjellb'il ex tu'n ttxilimix twitz aq'untl, ex aju' ttxolil tq'umj tpakb'alil aq'untl; tu'ntwittzanlo tnimit aju' oklenj q'o'ntz tu'n qb'inte a'lex tqanil ti'j aq'untl, ex jt'etl Kyoklen Xjal in chi kub' la'jit tun malb'il lu.

OQXENJ IN OJQELAN TU'N T-XI' B'INCHET

- ILTI'J TU'N KYAQ'UNAN NEJENEL TUJ TU'MEL TI'J AQ'UNTL LU. B'i'n qu'n qa ilti'j tu'n t-xi' nimit aju' ttxolil in b'ant kyu'n ja aq'untl tu'n tok yol kyuk'il nejenel te Tnam, naqtzan aju' ati tu'n taq'unan ch'i'ntl ja aq'untl (Montana) tu'ntzan tten jun yol tba'nil kyuk'il nejenel te Paxil ex tu'n tok xjellb'il tuj tu'mel kye xjal, tza'nx in tq'am'an Convenio 169 b'inch'a'n kyu'n k'loj xjal ti'j aq'untl.

JUNJUN OQXENJ KYE XJAL IN CHI PON NEJ KA'YILTE TU'MEL AQ'UNTL TUJ JUN KOJB'IL

- ILTI'J TU'N T-XI' KYKA'YIN TU'MEL TZA'N TU'N TOK JUN LA'J KYUK'IL KYKYAQIL XJAL TE TNAM. Aju' jun oqxenj itzqeyin tz'etz tu'n jun K'loj Xjal te Paxil aqej In chi Ka'yin ti'j Tnk'alil Aq'untl tuj ja aq'unb'il jatu'mel in chi b'incheta' Kawb'il; in tzaj tq'o'n jun amb'il tu'n t-xi' tb'inch'a'n Montana jun aq'untl tu'n tok jun ak'aj mo saq xjellb'il kye xjal ja tu'mel at mina, kyuk'il nejenel te tnam ex nejenel te Paxil. Nojqelan tu'n t-xi' tyek'in Montana qa taj tu'n tb'inchan jun la'j tb'anil ex tuj tu'mel kyuk'e xjal, ex tu'n tok tq'o'n ti'j qa mya tpaj tza'n tu'mel ma tz'el jun b'o's xjellb'il.

- ILTI'J TU'N TEX NIM TQANIL KYE XJAL EX TU'N TOK XJELB'IL KYE. Ilti'j tu'n tex tqanil tu'n Montana ti'j aq'untl o b'ant ex ti'j aq'untl in b'ant, ex aju' tpakb'il tu'n EIAS tkyaqil, aju' tzajni q'o'n te tnejil mina Marlin, qu'n te q'ij ja'lin mixti' at tuj chemxin ex la'y b'ant tu'n tkub' kyka'yin kykyaqil xjal, ex nojqelan tu'n tetz tpakb'alilju' kytxolil aq'untl etzni q'ama'n ex aqej Malb'il Twitz Tx'otx' (EIA) kyeju' aq'untl te jyoj ab'aj mo mina aqej xima'nqe' tu'n kysi' b'inchet, lkytza'nj La Hamaca, mo ikytza'n xim tu'n t-xi' nimset West Vero, ex aju' xim tu'n tkub' b'inchet tkab'in t-xochil a'.

JUNJUN OQXENJ TU'N TB'ANT AQ'UNTL TUJ TU'MEL

- IN OJQELAN TU'N TB'AJ KA'YIT JUN MAJTL AJU' TTXO-LIL IN B'INCHET JA'LIN TU'N TOK XJELB'IL EX TU'N TEX TPAKB'ALIL KYE XJAL. Kb'ajel ka'yit juntl maj aju' tu'mel xjel in b'ant tu'n Marlin ex Montana. In ojqelan tu'n tb'ant juntl ak'aj ttxolil xjellb'il, tu'ntzan tb'ant tex tqanil kye kykyaqil xjal, ex tu'n tok tipumal moj xim kyuk'il xjal. Il ti'j tu'n kyok q'et tuj tajjal aqej nejenel te tnam jatu'mel at mina ex xjal xtokel, tu'ntzan tb'ant juntl tu'mel mo juntl ttxolil tu'n tok xjellb'il ex tu'n tex tpakb'alil aq'untl kye xjal. Ilti'j tu'n t-xi' ka'yit qa in xi' b'inchet aj chaq'b'il tz'ib'inku'x tuj Kawb'il te Paxil ti'j tu'mel tu'n tetz tpakb'alil aq'untl. Ex chi b'el tz'ib'et aqej yek'b'il in chi ajb'en tu'n tb'ant tka'yit qa ma tz'el b'a'n aq'untl.
- IILTI'J TU'N TOK CH'INTL TIPUMAL XJELB'IL IN OK KYE XJAL TI'J AQ'UNTL IN B'ANT. Ilti'j tu'n tok jun tb'anil xjel ti'j lq'oj ex k'ayj tx'otx'; ti'j aq'untl tu'n tkolet ti'j a'lex at twitz tx'otx', ti'j jupb'll aq'untl ex tsqixi'n aq'untl; aq'b'il tipumal tnam; ex aju' xq'uqb'il. Naqtzan aju', tu'n tb'ant lu, ilti'j tu'n tok tipumal xjellb'il in b'inchet kyuk'il k'loj xjal at kyoklen ti'j taq'un mina, ex ok chi okle tuj tajjal aqej in chi q'ojin ti'j mina. Nojqelan tu'n kyoninte kyib' tuj aq'untl lu, tu'ntzan kykyaqil aq' qtek' aq'untl at tuj Montana, ex aq' tnam ja at mina, ex jte'tl xjal at kyoklen ti'j aq'untl, b'aj kyb'u'yin kub' tu'ntzan kymojinte kyib' tuj aq'untl ex tu'n t-xi' kyb'i'n aju' ti' in kyqani'n tnam. Aju' tb'inchanjtz jun ak'aj ttxolil aq'untl tu'n tok tipumal mo tu'n tch'iy tnam te jun majx, jun amb'il tb'anil tu'n tok xjle kye tnam ja at mina.
- ILTI'J TU'N TOK XNAQ'TZB'IL KYE XJAL TI'J CONVENIO 169 EX TI'J KYOKLEN KYTANAM QWNAQIL. Aqejju'

xjal nejenel ex aqej nim kyoklen tuj Montana ilti'j tu'n kyxnaq'tzan kyij yol lu, tujtzun xnaq'tzb'il lu, ilti'j tu'n tex q'amet kye qa ilti'j tu'n tok xjelb'il kye xjal tu'ntzan t-xi' nimit Kyoklen Kytanam qwnaqil, tza'nx in tq'am'an Convenio 169 de la OIT.

- ILTI'J TU'N T-XI' B'INCHET CH'I'NT AJU' TQANIL IN KUB' TZ'IB'IT EX TU'N T-XI' KA'YIT TI' OK XE'L B'INCHET TI'J. Ilti'j tu'n t-xi' ka'yit tu'n tkub' tz'ib'et b'a'nix a'lexju ti'chaq in b'aj kyxol tnam ex kyuk'il txqantl xjal at kyoklen ti'j aq'untl, in ojqlan tu'n tkub' tz'ib'it a'lex ti'chaq in kyximan mo kyxjel xjal

ti'j aq'untl ex ilti'j tu'n tex tqanil, kye xjal at kyoklen ti'j aq'untl, tuj jun tu'mel tb'anil ex ok xe'l q'amet kye jtoj,aju' tqanil in ojqlan tu'n texaju' ti'chaq aq'untl ok xe'l b'inchet tu'n tb'an a'lex kyxjel mo kyxim xjal.

- ILTI'J TU'N TB'AJ KA'YIT Q'ACHQ'AL MO ATL AJU' TTXOLIL XJELB'IL KYE XJAL EX AJU' Q'OB'L TQANIL KYE XJAL. In ojqlan tu'n tb'aj ka'yit q'achq'al mo atlaju' xjelb'il in ok kye xjal ex qa at kyxim xjal, ilti'j tu'n tok q'et tuj tajlal aj tb'aj b'inchet ttxolil a'lex aq'untl ex xim tuj mina.

AJU' A'LEX AT TWITZ TX'OTX'

Aqaju' kojib'il jatu'mel in ok taq'un mina, in kyna'n, qajlo ojqlan mo yajch'i'ntl, a'lex ti'chaq mo chukchaq in b'aj ti'j a'lex at twitz tx'otx' tu'n tpaj mina, atzunju' lu nim b'is in tzaj tu'n tpaj. Qa ma txi' qka'yin tuj tu'mel Kyoklen Xjal,aju' tx'uyjib'il in xi' b'inchet ti'j a'lex at twitz tx'otx' in maqin ti'j Kyoklen Xjal tu'n tten jun tb'anil kychwinqal, ex tu'n tten kywa mo kynik'b'eb'il tb'anil ex tu'n tten tb'anil kya', tu'n tten kychwinqal tu'j tu'mel, tu'n t-xi' q'et Okylenj te xjal ti'j nak'b'il mo numb'il ex mi'a'l jun k-elil q'inte tchwinqal.

Aju' b'is in tzaj ti'j a'lex at twitz tx'otx' in el anq'in ti'j tu'mel aq'untl in b'inchet, ex ti'j tz'an nuk'b'enkye mo aq'unb'enkye, ex in el anq'in ti'j kyxim xjal in tzaj aj t-xi' kyka'yin ti'chaq tx'ixpub'il in xi' b'inchet ti'j twitz tx'otx' ex ti'j tb'anil kychwinqal. Tej tb'aj ok xjelb'il kye xjal, b'aj ka'yit qaaju' b'is ti'j twitz tx'otx' tkab'in nim toklen toj kywitz xjal ex nim maj tzaj kyq'ama'n, ex k-okel a', tb'anil chwinqal ex tx'u'yb'il ttwitz tx'otx' tuj tajlal.

Tu'n tb'ant malb'il mo xpichb'il lu, xi' q'amet te jun k'loj xjal, aqej mixti' in chi aq'unan tuj mina, tu'n t-xi' kyka'yin tza'n tu'mel in aq'unet mo in klet ti'j a'lex at twitz tx'otx' ex ti'chaq in b'aj ti'j a'lex twitz tx'otx' tu'n taq'un mina Marlin, ex xi' q'amet kye tu'n tb'aj kyxnaq'tza'n qa tb'anil a' in b'aj kyu'n xjal ex qa at nim mo ch'in a' twitz tx'otx'; qa at tzaqipib'il a' mo

tje a', tza'n taq'unanjtz ex tu'n tb'aj xpich'it ti' in ba'j ti'j a' tjaq' tx'otx'; xi q'amet tu'n t-xi' ka'yit qa at quq ex txqantl tsb'el in jaw twitz kya'j; qa at nim tq'ajq'ajil in ok yab'il kyij xjal tu'j; ex aqaju' tb'e tz'il a' exaju' tkub'el xob'ajil tz'is in b'aj el ti'j mina; qa at xim tu'n tjpet mina, ex ti' ok xe'l b'inchet aj tb'aj japet; ex ja ok tzajila' pwaq tu'ntzan taq'unet temb'il ma tza'jb'en te mina ex tu'n tel b'a'n te jun majx.

Atzun xpich'b'il, ma tz'el yal lu tu'n, te amb'il ja'lin,aju' taq'un Montana in b'ant tza'nx q'ama'tz tu'n tb'ant jun tb'anil aq'untl tuj mina, nim tb'anil aq'untl lu atz in b'ant ti'j Kyoklen Xjal, aq'e'tzan aq'untl lu: ka'yb'ilte ex ch'insb'ilte aqej mya b'a'n sib' in chi el; ch'insb'ilte quq; ch'insb'ilte ex tka'yinjtz q'ajq'ajil tu'n mina; ka'yb'ilte a', qu'mtzan ma kub' b'inchet jun K'loj Xjal Ka'yilte Twitz Tx'otx' te Tnam (AMAC); ex in b'aj ka'yit tu'n mi'n tz'etz lo'n tx'otx' tu'n a'; ex in b'aj ka'yit tza'n taq'unet tz'il a' in el ti'j mina.

In ojqlan tu'n tjikyb'et kyij qtek' aq'untl lu:aju' xjelb'il ex aq'b'il tqanil kye xjal ti'j tb'anil kyxmilal mo kychwinqal ex ti'j xquqb'il mo numb'il tuj tnam; ilti'j tu'n t-xi' ka'yit tza'n tu'mel tu'n tkub' b'aj il mo q'oj ma tzaj tu'n kypaj aqej ja ma chi b'aj tx'uyj tu'n nim yukb'il tu'n taq'un mina; nojqelan tu'n tok xim ti'j ti' kb'ajel qa ma tzaj jun il tuj tnam,aju' lu ilti'j tu'n tb'aj yolit kyuk'il nejenel te tnam ex kyuk'il k'loj xjal in chi aq'unan tuj tnam; ex ilti'j tu'n tb'aj yolitaju' aq'untl tu'n t-xi' b'inchet aj tjpet taq'un mina.

Malb'il mo xpich'b'il A1: ¿At taq'uxil mo mya' b'a'n tuj a' ex qa nti'xix in pon kya xjal tu'n tpaj taq'un mina?

Nim qoklen ti'j a',aju' lu tz'ib'anku'x tuj kawb'il etzni q'o'n tuj junjun Tnam ti'j Kyoklen Xjal. Tu'n tb'ant tka'yit qa at mo mixti' a', ilti'j tu'n tb'aj xpich'it junjuntl tqanil, aqe' oxe tqanil lu ilti'j tu'n kyxi' aq'unet: ilti'j tu'n tten a' tuj kyja xjal, tu'n tajb'en te ichib'l mo te tx'ajb'il ex te ti'chaq tajb'en tuj ja; ilti'j tu'n t-xi' ka'yit qa tb'anil a', qa nti' tz'il tuj ex qa q'uib'aj k'u'jil tu'n t-xi' qk'wa'n; ex ilti'j tu'n tten a' te kykyaqil xjal, mi'n ten iky'b'il ti'j.

Oje b'aj ka'yit, mixti' jun tqanil o kanet qa in tq'ama'n qa mi'n in xi' t'nimi'n Montana a Kyoklen Xjal ti'j a'. At aq'untl ma b'ant tu'n Montana, qajlo mya' tkyaqil, naqtzanaju',aju' aq'untl in xi' tb'incha'n Montana ti'j kolb'ilte a'lex twitz tx'otx', in kolin ti'j a' tu'mix kub'a' b'aj, ex tu'mix tzakja' mo tz'ilixa' tkyaqil a'.

Aju' aq'untl in b'ant tu'n Montana ti'j a'lex at twitz tx'otx' in nimin ti'j Kyoklen Xjal,aju' lu qa ma txi' qka'yin tuj jun ttxolil aq'untl aj in jyon tb'anil chwinqal ex in onin tu'n tten tb'anil aq'unb'il ex xnaq'tzb'il. Naqtzanaju', at junjuntl ttxolil aq'untl o txi' tb'incha'n Montana in iky'in mo mi'n in nimin ti'j Kyoklen Xjal ti'j a', qu'mtzun, ilti'j tu'n tjikybet aq'untl lu, qajlo a ilxix ti'j tu'n t-xi' ka'yit tu'n tten jun tb'anil yol mo la'j kyuk'il xjal, tza'n aj tok xjelb'il ilti'j tu'n t-xi' nimitaju' ti' in kyqani'n xjal, tu'tzan tten jun q'uib'aj k'u'jil ti'j taq'un Montana ti'j a'lex at twitz tx'otx'.

- Nti' tqanil o xpich'it ti'j alkyeqe' xjal te junjun kojb'il nqayin tky'itz mina in ajb'en a' kyu'n ex aqej ate' ttzi nim a', tu'npetzan ma b'ant jwe' ab'q'i tjaw yal mo tkanet jun il lu ex o tx' q'amet. Nim maj o tzaj q'ama'n qa at xlok' a' o chi naj tu'n tpaj taq'un mina, naqtzanaju', mila'y b'ant tjikybet ti'j qa mixti' jun xpich'b'il ti'j a'lex xlok' a' at ex qa mixti' jun aq'untl tu'n tb'aj ka'yitaju' a' at tjaq' tx'otx'.
- At junjun jaxjal tuj kojb'il Siete Platos, atz in chi anq'in ti'j xlok' a' T-xe xi'wel tb'i, atzun xlok' a' lu atzu' at tjaq' xoch aj in ajb'en tu'n tel tx'ajet ti'j q'anpwaq ex saqpwaq. Mixti'x jun xim o tz'ok ti'j qa at jun il ma tzaj tuj xlok' a' T-xe xi'wel, mixti'x jun xjel o tz'ok kyuk'il xjal,aju' lu in tzaj xim ti'j qu'n jaku' tzaj taq'uxil tuj a', naqtzanaju' in chi kyej wab'it xjal kyjunal twitz il lu.
- Ma kub' b'inchet AMAC tu'n tka'yin ti'j aq'untl in b'ant tu'n Montana,aju' lu jun tb'anil yek'b'il kywitz

txqantl ja aq'unb'il ti'j jyoj saqpwaq mo q'anpwaq, tu'n tpaj ma kub' b'inchet k'loj xjal lu oku' tz'ok tipumal taq'un Montoana, naqtzanaju' tu'n tpaj kyuk'il kyib' tuk'e Montana ex a Montana in q'onte pwaq, jaku' tzaj kyxim xjal ti'j, jaku' kub' kyxima'n qa mixti' in aq'unan tuj tu'mel.

- Na'mx t-xi' b'inchet jun xpich'b'il ti'j aq'untl in xi' b'inchet tu'n tkolet a',aju' xpich'b'il lu ilti'j tu'n tb'aj tb'incha'n jun k'loj xjal aqej mixti' kyoklen ti'j Montana, ex ilti'j tu'n t-xi' b'inchet tza'n in tq'ama'n kawb'il etzni q'o'n kyu'n kykyaqil Tnam. Qa ma txi' b'inchet aq'untl lu tu'n jun k'loj xjal mixti' toklen ti'j Montana, oku' qe kyk'u'j xjal ti'j ex oku' tzok tipumalaju' taq'un Montana in b'ant ti'j ka'yb'ilte twitz tx'otx'.
- Qu'mtzun, nim toklenaju' jun ttxolil xi' tb'incha'n Montana, xi' tq'ama'n te Ttxuylal Aq'untl Ka'yilte aq'untl ti'j ab'aj (MEM), tu'n tkub' tb'incha'n jun xpich'b'il ti'j kolb'ilte a',aju' lu nim toklen qu'n junxilt xja i kub' b'inchante, nyaqex xjal in chi aq'unan tuj Montana.

Malb'il mo xpich'b'il A2: ¿At yab'il ma tzaj kyij' xjal ex ti'j tb'anil tkyaqil kychwinqal tu'n tpaj taq'un Mina?

Aju' kyoklen Xjal ti'j jun tb'anil kychwinqal, ti'j tb'anil kywa, ti'j jun b'a'n kyja ex ti'xti' at kye, atzan lu atzan Kyoklen Xjal etzni q'ama'n kyu'n kyaqil Tnam, ex ilti'j tu'n kyb'aj ka'yit tu'ntzan tel niky' ti'j qa b'a'n aq'untl in b'ant tu'n mina ti'j kolb'ilte a'lex at twitz tx'otx', qu'n atzan lu nim tajb'en tu'n tten tba'nil kyxmilal xjal ex kychwinqal xjal.

Nim b'is ex xim in tzaj tu'n tpajaju' mya b'a'n in b'inchet ti'j ale'x at twitz tx'otx', qu'n a lu oku' jyon taq'uxil ti'j kyxmilal mo kychwinqal xjal, naqtzanaju' ja'lin mixti' in xi' aq'unet ex mixti' in ex tqanil kye xjal. A tka'yink, mixti'te' yab'il ma tzaj tu'n tpaj taq'un mina, naqtzanaju' ex mixti' jun xpich'b'il o txi' b'inchet tu'n tb'aj ka'yit tiqu'n at junjun yab'il ja'lin. Aqej junjun taq'uxil mo il i tzaj tu'n kyq'iq', tu'n quq ex tu'n nim tq'ajq'ajil aq'unb'il; o chi b'ant, nti'qe' il lu ja'lin, ma chi b'ant qu'n ma txi' b'inchet a'lex ttxolil tb'anil aq'untl etzni q'ama'n kyu'n kykyaqil Tnam; naqtzanaju', naq ch'in tqanil at, tu'ntzan mlay b'ant t-xi' q'amet qa mixti' taq'uxil ma tzaj ti'j tb'anil kyxmilal xjal ex ti'j tb'anil kywa, tu'ntzan lu ilti'j tu'n t-xi' jikybet ti'j aq'untl ex tu'n tok q'et tipumal.

Tu'n tpaj mixti' kub' t-xima'n Montana qa attoq il ok tzajil tu'n q'aq' najb'en te qotxb'il tx'otx' ex tu'n nim k'uxb'il te iqab'il in b'et, ja'lin ate' Montana ti'j tpaj at qe' xjal ma b'aj tx'uyj kyja; tu'ntzan lu, ate' Montana mixti' xi' t'nimi'n aju' Kyoklen Xjal ti'j kyja ex kyoklen xjal ti'j a'lex etzi'n kyu'n. Ate' Montana mina'x kyxi' tb'incha'n xpich'b'il tu'n tel qe aq'untl mo mixti' in ok ten ka'yilte qa b'a'n tel aq'untl. Ttzajlen qe kyyol xjal ti'j taq'un mina tuj ab'q'i 2006, ate' Montana in kub' tewi'n mo mixti' in tq'am'an qa at tpaj ti'j taq'uxil mo il ma tzaj. Qajlo aqeju' junjun xpich'b'il o chi b'ant, mixti' in kyq'ama'n qa a mina at tpaj, naqtzan aju' mixti' in kyq'ama'n alkye tpaj.

Malb'il mo xpich'il A3: ¿Ma b'aj tka'yin Montana qa mi'n tzaj il kyij' tnam ex xjal ex a'lex at twitz tx'otx' aj tjapon b'aj taq'un mina?

Aj tjpjet jun aq'untl te mina nim taq'uxil mo il oku' tzaj ti'j tkyaqil Kyoklen Xjal, aqej okylenj ma chi b'aj yolit tzal. Aj tjpjet aq'untl te mina, mi'a'l mo mix alx ka'yilte aq'untl tu'n tklet ti'j a'lex at twitz tx'otx'. Oku' tzaj il ti'j kya' xjal, ti'j tb'anil wab'j, ti'j tb'anil kyja ex ti'j tkyaqil kychwinqal tu'n tpaj taq'uxil in tzaj tq'o'n taq'un mina ex tu'n aju' tx'ixpub'il ti'j aq'untl in b'ant twitz tx'otx'. Ilti'j tu'n tb'aj ximit b'a'nix ti' ok b'ajel aj tb'aj taq'un mina, ex ja ok tzajel pwaq tu'n taq'unet; aju' lu ilti'j tu'n tb'aj ximit tu'ntzan mi'n tzaj il kyij' tnam mo xjal.

Aju' tb'anil ttxolil aq'untl aj tjpjet taq'un jun mina, in b'aj ka'yit ja'lin tu'ntzan tel b'a'n ch'i'ntil, aju' aq'untl lu, chq'o'ntz mo q'ama'ntz kyu'n qe' txqan k'loj xjal nchi aq'unan tuj Qtanam ex aqej at tuj junjuntel Tnam. Aju' ttxolil tu'n t-xi' ka'yit ti' ok b'ajel aj tb'aj taq'un mina, ilti'j tu'n tok tq'o'n lu toj tajlal: jun xpich'b'il ti'j junjun tu'mel tu'n tjapet taq'un mina; ilti'j tu'n tok jun xjelb'il kye xjal at kyoklen ti'j taq'un mina; ilti'j tu'n tkub' tz'ib'et tiqu'n kjetil taq'un mina; jun xpich'b'il ti'j pwaq in ojqlan tu'n tjapet mina; ex jun xpich'il ex yek'b'il ja in tq'ama'na' qa ok kyjapetil taq'un mina.

Ja'lin, aju' b'ajsb'il aq'untl tuj mina at ch'in b'is ti'j tu'n tpaj nti'xix xim o tz'ok ti'j tza'n tu'mel k-aq'unetil, tu'n tpaj lu, tuj jun amb'il yaj ch'i'ntil, oku' tzaj il tuj tnam ex oku' tzaj tx'uyjib'il ti'j Kyoklen Xjal, oku' tzaj il kyij' xjal tu'n tpaj mixti' xim o tz'ok ti'j. Aqe' junjun tqanil lu, na'mx tok xim kyix:

- Aju' amb'il ximi'n tu'n tb'aj aq'untl noq telok mo kabalok ex mixti' in taq' amb'il tu'n q'e't, mixti' in taq' amb'il tu'n t-xi' laq'e ch'i'ntl aq'untl;
- Aj tb'aj aq'untl te mina, mya nim amb'il ximi'n tu'n t-xi' q'et tu'n tb'aj ka'yit ti'chaq taq'uxil oku' tzaj, mixti' xim tu'n tok jun xpich'il te yej;
- Noq ch'in pwaq ximi'n tu'n tajb'en te jpub'il mo b'ajsb'il aq'untl, mixti' in japun tza'n q'uma'ntz kyu'n kykyaqil tnam;
- Aj tb'aj aq'untl te mina, mixti' pwaq ximi'n tu'n tajb'en te kolb'il twitz tx'otx' ex kolb'il kye xjal te yej; ex
- Mixti' xim o tz'ok tu'n tten nim pwaq tu'n taq'unet aju' b'ajsb'il taq'un mina ex tu'n tajb'en te kolb'il twitz tx'otx' ex kolb'il kye xjal aj tb'aj aq'untl, ex mixti' in chi b'isin qa ti' ma tzaj ti'j Montana mo Goldcorp.

At iky'b'il ti'j Kyoklen Xjal tuj junjun kojb'il tu'n tpaj mixti' jun tb'anil xim o tz'ok tu'n tjpjet taq'un mina. Aqeju' taq'uxil mo il oku' chi tzaj ti'j Kyoklen Xjal, na'm kytzaj, naqtzun aju' nim iky'b'il oku' tzaj ti'j Kyoklen Xjal tu'n tpaj lu. Tu'n mi'n tzaj il lu, in ojqlan tu'n tok nim aq'untl, ilti'j tu'n tb'inchet jun ttxolil aq'untl tb'anil ex tu'n tok tipumal aj xjelb'il kye qe' xjal aj at kyoklen ti'j aq'untl lu ex kye kykyaqil xjal. Tu'n tpaj mixti' xim ti'j nim pwaq te b'ajsb'ilte taq'un mina ex te b'ansb'ilte mo q'a'nb'ilte a'lex il ma tzaj, ikyse'n qa ma b'aj taq'un mina noq mixinij, aju' lu ja'lin, jun nim il ex jun iky'b'il ti'j Kyoklen Xjal.

JUNJUN OQXENJ TU'N KY-XI' B'INCHET IN OJQELAN

- ILTI'J TU'N TOK XIM TU'N TTEN PWAQ QA MA B'AJ TAQ'UN MINA NOQ MIXINIJ MO AJ QA MIXTI' XIMI'N. In ojqlan tu'n tku'x k'u'yit pwaq tu'j kub'l pwaq tu'ntzan tten tub'chil mo tu'n tpoq'chaj twitz, atzan pwaq lu ok ajb'el qa ma jpet taq'un mina; mo in ojqlan tu'n tkub' ximit juntl tu'mel tu'ntzan tten pwaq te chojb'ilte b'ajsb'il aq'untl.
- IN OJQELAN TU'N KYB'INCHET AQEJ JA MA CHI PAXJ. Ilti'j tu'n tkub' b'inchet jun ttxolil aq'untl tu'n kyxi' ka'yit aqej ja ma chi b'aj paxj, mo tu'n kyjaw b'inchettil mo tu'n t-xi' q'et pwaq te chojb'ilkye. Aju' ttxolil aq'untl lu, ilti'j tu'n tkub' yolit kyuk'il kykyaqil xjal ex ilti'j tu'n t-xi' aq'unet aj tb'aj yolit ti'j.

- ILTI'J TU'N TTZ'AQET AJU' TAJLAL TI'J A'. In ojqlan tu'n ttz'aqet aju' tajlal a' kyuj junjun koj'b'il aqej at tuj AMAC, ex b'a'n tu'n kyok q'et tuj tajlal aqej junjuntl koj'b'il oku' tzaj il kyi'j tu'n taq'un mina, aj lu tu'n tpaj at xim tu'n t-xi' nimset aq'untl in b'ant tuj mina. Ilti'j tu'n t-xi' tx'olb'et kye xjal tiqu'n ok chi tenb'il tuj xpich'b'il, ex tu'n tkub' b'inchet jun ttxolil aq'untl kyuk'e xjal tu'n mi chi b'isin, tu'ntzan tten amb'il tu'n tb'uyit a'lex tqanil Ilti'j. Tuj aq'untl lu oku' ten AMAC ex aqej nejenel in chi kawin ti'j aq'untl, tu'ntzan t-xi' kyb'incha'n aju' xpichb'il ex kyuk'il aqej junjun koj'b'il at taq'un mina kyuj, naqtzan aju' ilti'j tu'n t-xi' ka'yit tu'n mi'n jaw tx'ixpet aju' tqanil ma kanet, ex b'a'n qa ma txi' q'et kye juntl xjal aqej mixti' in chi aq'unan ti'j mina, tu'ntzan kxyi' oksla'n.
- ILTI'J TU'N TKUB' XIMIT JUN TTXOLIL AQ'UNTL TU'N TKLET TI'J AJU' XLOK' A' T-XE XI'WEL. Tu'n mi'n chi ximin xjal qa oku' kub' b'aj xlok' a' T-xe xi'wel ex tu'n tajb'en aju' a' lu kye xjal, ilti'j tu'n tok jun xim tu'n tklet ti'j a' mo tu'n tok tz'aqset mo tu'n ttx'ixpet aju' xlok' a' qa ma tz'ilix twitz mo qa ma txi' yab'il tuj, naqtzan aju', ilti'j tu'n tb'aj yolit aj lu kyuk'il xjal.

JUNJUN OQXENJ KYE XJAL IN CHI PON NEJ KA'YILTE TU'MEL TU'N T-XI QE TAQ'UN MINA

- ILTI'J TU'N TOK TIPUMAL TNK'ALIL AQ'UNTL. Ati jun k'loj il, kyib'ilex kyib', ma tzaj ti'j a'lex at witz tx'otx', ti'j k'loj il lu at nim ky'b'is xjal ma tzaj ti'j, aqe' nchi b'isinju' aqe' xjal at kyoklen ti'j taq'un mina; aqe'tzan il lu, na'mx kyaq'unet tuj tu'mel. Tu'n taq'unet lu ilti'j tu'n tok xjelb'il kye xjal atlchaq ex ti'jix il ex tu'n tex tqanil kye xjal, ex ilti'j tu'n t-xi' q'et o'nb'il kye qe nejenel in chi aq'unan ti'j tb'anil qxmilal tu'n t-xpich'et a'lex xim mo b'is at ti'j tb'anil qxmilal ex tu'n tjet jun tu'mel tu'n tb'anix. Ilti'j tu'n tok jun aq'untl jun kyuk'il nejenel kye xjal in chi aq'unan ti'j tba'n'il qxmilal tu'n tex tqanil aju' xim ti'j tba'n'il qxmilal tuj aqb'q'i 2007, ex tu'n tkub' b'inchet jun aq'untl tu'n b'aj ka'yit atlchaq qa mixti' taq'ixil oku' tzaj ti'j kyxmilal xjal tuj junjun koj'b'il.

JUNJUN OQXENJ TU'N TB'ANT AQ'UNTL TUJ TU'MEL

- ILTI'J TU'N TOK TIPUMAL TAQU'N NEJENEL TE PAXIL TU'N KYKA'YINTE A'. Ilti'j tu'n taq'unan mina kyuk'il nejenel te Paxil tu'ntzan tb'ant jun aq'untl te malb'il

ex pich'b'il tu'ntzan tten tqanil ex tpakb'alil tba'n'il ex axxix, tu'n t-xi' kyoksla'n aqej k'loj xjal in chi aq'unan ti'j tb'anil a', ikyse'nju' malb'ilte qa b'a'na a', ka'yilte jachaqa in tzaj a'lex tz'il in ku'x tuj a'. Atlchaq mo q'achq'al ok xe'l q'et tqanil jye xjal ti'j ti'chaq ma tz'ok yal tuj ka'yb'ilte a'. At jun yol itzqeyin b'ant kyuk'il nejenel ka'yilte aq'untl te jyoj ab'j (MEM) aju' yol lu qaj oku' tz'onin tu'n tb'ant aju' aq'untl in ximit.

- ILTI'J TU'N TONIT TAQ'UN AMAC TU'NTZAN TB'ANT TAQ'UN TU'NX. Ilti'j tu'n tonit ex tu'n t-xtokit taq'un AMAC tu'ntzan t-xi' ka'yin kyu'n xjal qa in kolinix ti'j tnam ex qa mi'al juntl in tzaj q'umante te ti' ok xe'l tb'incha'n, ex ok chi xe'l xtokit junjuntl k'loj xjal in chi aq'unan tuk'e AMAC; ilti'j tu'n t-xi' q'et xnaq'tzb'il kye ex tu'n t-xi q'et amb'il kye tu'n kyaq'un kyjunalx mo toj juntl yol, mixalx juntl k'loj xjal ok xe'l q'umante ti' ok xe'l tb'incha'n AMC; tu'ntzan ax ok b'el ximante jachaqa ok ponb'el mo ok pol taq'un. Ilti'j tu'n tonit aq'untl tu'ntzan kyok jte'tl koj'b'il tuj aq'untl lu ex tu'n tb'aj la'jit junjunjtl b'is ti'j a'lex at twitz tx'otx'. Aju' yol itzqeyin b'ant kyuk'il nejenel ka'yilte aq'untl te jyoj ab'aj (MEM) oku' tz'on tu'n tkamb'et aju' xim lu.
- IN OJQELAN TU'N TB'AJ KA'YIT JUN MAJTL JTOJ JPET AQ'UNTL TUJ MINA EX JNI' PWAQ OK B'AJEL TI'J. Ok xe'l jyet jun tu'mel tu'ntzan kyb'aj ka'yit jun majtl aqejju' ttxolil aq'untl b'incha'nqe' ti'j b'ajsb'il taq'un mina, ex ti'j ok xe'l b'inchet yajxi'til aj tjet. Ok xe'l ximit tu'mel pwaq ex o'nb'il tu'ntzan tjaw b'yan mo tu'n tkub' b'inchet aju' Fundación Sierra Madre, mo juntl yol oku' b'ant kyxol ja aq'untl, tu'ntzan tten pwaq ex tu'n taq'unet b'a'nix aj t-xi' b'inchetju' aq'untl te jupb'ilte mina. Ilti'j tu'n t-xi' xjelit kye xjal ti' in kyxima'n ti'j jupb'il taq'un mina ex tu'n tb'aj ximit tu'n tten pwaq nimtoq, naqtzan aju' ok xe'l ka'yit ti' kyjab'il tnam ex ti' oku' b'ant kyu'n tuj jun amb'il te yaj.
- CHI XE'L ONIT QE KOJB'IL AT TTZI A' MO TTZI JOKO'J (CUENCA). Ok xe'l q'et pwaq ex xtokb'il tu'ntzan kyonit qe' nejenel te Paxil tu'ntzan t-xi' b'inchet jun aq'untl ja tu'mel kykyaqil xjal at kyoklen, tu'ntzan taq'unet aj a' in b'et tuj joko'j. Ok xe'l ka'yit jatu'mel in ku'x tz'il tu'j a', qu'mtzan ilti'j tu'n tok jun aq'untl b'a'nix tu'ntzan tanjtz ti'j a' tuj tb'anil ikyxtaq se'n ta', tu'ntzan tajb'en ti'chaqx.

AQ'UNTL

Aju amb'il xi' q'o'n kyeqeu xjal e'x b'inchante xpich'b'il, ti'jqe u'j jachaqa tz'ib'inkuxa taq'un k'loj aq'unal, kyi'j k'loj nejinilj ex kyuk'il aq'unal, ma tz'onin tu'n txi' b'inchet junju tb'anil xpich'b'il ti'j kyoklen xjal tuj kyaq'un. Aju kyaq'un xjal junju tu'mil ilxix ti'j tu'n txi' ka'yit tuj jun xpichb'il ti'j kyoklen xjal, qu'n nimlo junjun tu'mil jaku txi' ka'yit ti'j, qajlo ati junjun tb'anil ex junjuntl mya'xix tba'nil, tuj junju ja ja nxi'ya b'incheta aq'unl ex kyxolqeu xjal nche' aq'unan tuk'il.

Tujchaq la'j sok kyuk'il xjal tuj junjun kojb'il, matzaj kyq'uma'n qa nkub' kyb'isi'n tixixi' kyb'ajil ti'j aq'unl, ex ax tzaj kyqani'n txqantl xjal, exqeu nchi aq'unan ja'lin ex kyuk'il mixti'tl nchi aq'unan exqeu nejinilj te yles katoliko. Aju xiklox ti'ju kyaq'un xjal, atzun jun tu'milju mixti'x kub'a mojeya kyxim xjal ti'j qu'n junxichaq nela tujchaq kywitz junjun; aqe xjal nche' njan tujchaq jujun kojb'il nb'aj kyk'u'j ti'j qa ti kyaq'un moqa mixhti', aqetzun txqntl k'loj xjal myate nb'aj kyk'u'ju ti'j. Chichiqetzun junjun xjal aq'ate' junjun aq'inal mixti' kyajb'iloq tu'n kyolin qu'n nche' xob', qa ma chi yolinqaj jaku tz'el q'i'n kyaq'un, tu'ntzun tpaj lu nel kynik' xpich'il ti'j qa a'lixju mixti'x nkub' kyla'jin xjal kywitz txqntl.

Xjelb'il T1: ¿Ma ma txi' tnimi'n Montana kyoklen xjal tu'n tten kyaq'un extzun qa mixti' ik'jtib'il tuj aq'unl?

Nxi' tnimi'n mina kyoklen xjal tu'n tten junju kyaq'un, qu'n nxi' tq'o'n kyaq'un xjal nche' njan tujchaq junjun kojb'il nqaku tk'itz mina ext te junjuntl kojb'il te tnam Paxil. A'lixchaq junjun tu'mil nxi' b'inchet tu'mix chi kyeja tena xjal xhi' kyaq'in exqeu xjal nche' ch'xpet yajyab'xi', nxi' tnimin kyoklen xjal tu'n tten kyaq'in exaju oklenj tu'mix kyeja tena jun xjal xhi' taq'in. Nxi' tnimi'n ex nxi' ttziyi'n Marlin aju kyoklen xjal tu'mix chi oka chq'o'na b'inchal aq'un mya kyajb'il tu'n txi' kyb'inchana' exqeu tu'mil nkub' tmoyi'n twitz tu'n kyok q'et k'wal aq'unal. Nxi' ttziyi'n Montana aju tkawb'il Paxil mya' tajb'il tu'n txi' q'et kyaq'un xjal qa na'mtoq kyel wajxaqlajuj ab'q'i.

Nxi' q'et kyaq'un qe qxjalil nche' njan atzu, qu'n a nxi' tb'inchana' mina aju jun tu'mil tu'n kyxi' xnaq'tzetz xjal, mya' o'k nok kyoklen aqeu ti jun kyuj moqa matxi tz'etz b'aj xnaq'tzb'il kyu'n. Xikloxtzun ti'ju jun tu'mil

lu, aju kyoklen xjal tu'n kypon kanin ti'j xnaq'tzb'il ex nxi' toni'n aju oklenj ntokin ti'j tu'n tten kyaq'un xjal extzun nxi' tnimi'n aju tu'mel nyolin ti'j qa ilti'j tu'mix tz'oka ik'jtib'il tuj aq'unl.

Ti'jxitzulo mixti'x jun tb'eyil t-xim Montana ex mixti' jun tb'eyil tb'inchab'il, nxi' tnimi'n aju mixti'x tu'n tten ik'jtib'il tuj aq'unl qu'n matxi txi'xi tq'o'n kyaq'unqe qwnaqil nche' najan tujchaq kojb'il ja naq'unana k'loj aq'unal jyol ab'j, nimqelo qwnaqil nche' aq'unan atzu. Tu'ntzulo tkuwixju jun nimb'il lu extzulo tu'mix kub'a yajlina' yajxi', iiloti'j tu'n tkub' b'inchet junjun tb'eyil xim ex junjun tb'eyil b'inchb'il ex junjuchaqtl tu'mil te o'nb'ilte.

Mixti'x b'ant tka'yit qa tuj aq'unl, nix' tnimi'n mina Marlin aju kyoklenqeu qya nche' aq'unan atzu qu'n aju k'loj ja q'i'na kyajlalqe xjal nche' aq'unan atzu, mixti'xte jun u'j ja tz'ib'inkuxa se'nteqe kya tuj aq'unl, moqa jte' qaya naq'una, titi' aq'unl nxi' kyb'inchana'. Qajlo ti' junjun te'chil qa tb'anil che' senjtza qya tuj kyaq'un, noqtzun aju mixti'xte jun tajla jte' qya inx naq'unan, tichaqti' kyoklen, moqa qa matxi' tz'ok ch'i'ntl kyoklen, qa nxi' q'o'n kyaq'un mikxa'ju aq'unl ojtziq'in qu'n, extzun qa junx twi' kyk'u'j nxi' chjo'n nku'ju kye ichan. Qajlo ilti'j tu'n txi' b'inchet junju xpichb'il tu'ntzun tq'anchalinxix se'nxi te'ya extzun tu'n txi' b'inchet jun tb'eyil xim tib'ajchaq se'nxi ta'ya kyaq'un qya.

Exlo juntl tu'mil, mixti'x junju b'ib'itz moqa jun tajlal, tib'aj qa noqx tu'n tpaj ma tz'el iq'i'n kyaq'un xjal ma kub' yajli'n kyoklen. Qamixti' xi' b'inchetchaaju tu'mil tu'n tel iq'it taq'un jun xjal, tu'ntzun tpaj aju nkub' yajlit toklen jun xjal extzun nkub' moyit toklen tu'mix tz'oka ik'jtib'il ti'j.

A'lixchaq nxi' b'inchet tuj aq'unl tuj mina, mixti' najb'en tu'n tklet ti'j kyoklen xjal tu'mix chi kub'a yajlina tujchaq junjun k'loj aq'unl ja nxa'ya kyb'inchana' kyaq'un. Maskelo matxi kub' tkawi'n Montana junjuchaq yajb'il matxi' tojtziq, ilxixlo ti'j tu'n tkub' b'inchet junju tb'eyil xim ex jun tu'mil aq'unl a ntjyo'nju tu'n tkub' b'aji yajb'il. Mixti'x junju kawb'il twitz qtanam tib'aj tzu'ytz qya moqa ichan; noqtzulo aju tu'n tpaj mixti'x nok q'et lu tuj toklen extzun mixti'x jun tu'mil tu'n txi' ka'yit, najb'en tu'mix txi' oksla'na oklenj.

B'ajxa txa'ya b'incheta tb'anil tu'mil tuj jyol aq'unal kyu'nqejju kontratist qu'n noqxix nchi okten jyol xjal extzun mixti'x nxi kyinimi'n kyoklen. Alo lu' junju mya b'a'n ilti'j tu'n txi' tka'yin k'loj aq'unal jyol ab'j, qu'n axjunti ti til ti'j, tu'n tpaj mixti' nxi' tka'yin aju teqek junjuntl b'inchalte kyij' xjal, e'yeju kontratist.

Xjelb'il T2: ¿Mo matxitzulo txi' tq'o'n Montana junjun tb'anil tu'mil aq'unl kye xjal?

Qajlo junju pajtib'il nok kyxol aq'unal tu'n tpaju mya' jun chojb'enkye aq'unal, moqa tu'ntpaj nok q'o'n ch'i'ntl toklen juntl aq'unal, npon b'aji tuj jun il qu'n mixti'x jun ka'yb'ilte kyu'nqe k'loj aq'unal jyol ab'j extzun nkub' tchik'b'an qa jakulo tz'ok yajtib'il ti'j kyoklen xjal tu'mix chi ela ik'ina tuj aq'unl ex tuj tichaqti' nxi' kyb'incha.

Aju twi' kyk'uj aq'unal q'ma'n tu'n kawb'il te Paxil, mya'lo jun tb'anil chojb'il nxi' ttziyi'n kyoklen xjal, qu'n qajlo aju chojb'il nxi' q'o'n te junjun aq'unal mya' tb'anil extzun nkub' tyajli'n kyoklen xjal extzun junjuntl oklenj (se'nqejju: kyoklen xjal tu'n tten kywa tb'anilxch'i'n, tu'n tten jun kyja extzun jun tba'nil kychwinqlal). Ate' junjun xjal majx nchi aq'unan aj tb'aj q'ij extzun tkyeqil q'ij, mya' tb'anil chjo'nqeya, masketzulo nxi' chjo'n wi'yilxch'i'ntlkye aju junjun amb'il nik'x tib'aj junjun q'ij, ate' juntl peni nik'xa ch'i'ntl tib'aj jun tb'anil chojb'il tuk'ixi aj txi' chjon kye aju amb'il nik' tib'aj jun q'ij. Atzulo tu'mil lu mixti' nxi' toksla'n jun tb'anil chojb'il kye xjal.

Qatzulo ma tz'ok q'et tuj tajlal aju jni' nxi' kyb'eti'n xjal tu'n kypon tuj kyaq'un, nimlo jun mya tb'anil nok ti'j kyaq'un aj kyok q'o'n kab'alajuj or aq'unal, qu'n qajlo nim nchi sikti extzun ilti'j tu'n kyaw we' primxchi'ntl extzun yaj nchi el tuj kyaq'un, inlo nkub' yajli'n kyoklen tu'n tten jun kychwinqla tuj kyja.

Mixlo ti'ju jun tb'anil tx'olb'ab'il xi' q'o'n kyeqejju xjal xhe'x b'inchate xpich'b'il lu, tu'ntzun kyoytzqinte qa aju kyaq'un xjal tb'anil moqa mya, moqa ati maj nkub' yajli'n kyoklen xjal. Qajlo ate'qe junju aq'unal tzaj kyma'n qa nchi b'isin tu'n tpajchaq lu, qu'mtzun ilti'j tu'n txi' b'inchet junju tb'anil tu'mil tu'n txi' ka'yit, tu'ntzun tel tnik'tzil tixixti'ju nb'aj ex tu'n txi' jyet jun tu'mil tu'n tkub' naj.

B'ajxa txa'ya tib'incha'na Montana jun tb'anil tu'mil aj tokten jyox xjal tu'n kyaq'una tuk'il, tu'nwittzulo mix kub'a yajlina' kyoklen xjal kyu'nqejju kontratist.

Xjelb'il T3: ¿Ma intzulo nxi' tka'yin Montana qa tb'anil ja nchi aq'unana xjal extzun qa mlay tzaj kyab' tu'n tpaj?

Ti'jxi' ab'q'i 2008, nimlo mya b'a'n atitoq tujchaq ja nchi aq'unana xjal, mya'lo klo'n kychwinqla, ma'lo kub' yajli'n kyoklen xjal tu'n tten jun kyaq'un tb'anilix extzun mixti' iqi'n yab'il tu'n. Noqtzulo aju mixti' junju tajlal iqi'n, mixti'x junju yekb'il ja' jaku tz'onin tu'n tkanexix se'ntoq ta'ya, mixlo ti' junju tu'mil tu'n txi' ka'yit se'ntoq ta'ya ex ja nq'anchalina tixixti' yajb'il ma tz'ok ti'j kyoklen xjal. Ljonlo taq'unanjtz tu'n Marlin a'lixchaq tu'mil mya tb'anil tnejil, a'lixchaq mixti'x sonin tu'n tten junju tb'anil kyaq'un xjal, chab'alo tel, chab'alo xi' tka'yin a'lixchaq aq'unl matxi txi' b'inchet tu'n ttx'ixpet, tu'n kypon kanin xjal ti'j junju tziyb'il kyoklen, tu'n tten junju kayq'un ja nche' tzalaja aj kypon aq'unal ex ja jaku kub'a kyna'na qa tb'anilix.

Mixlo ti' nxi' tnimi'n Montana tu'mil tu'n txi' ka'yit tu'milx chi yab'tiya xjal nche' aq'unan tuj mina qu'n tej tel qe taq'unan, mixti'x xi' tb'incha'n jun tba'nil tu'mil, aju nxi' tka'yin tib'aj se'nxix kyxela ka'yita kychwinqlal xjal nche' aq'una kyk'il, se'nqejju junjun xpich'b'il kyij' qa mixti' junju yab'il ma tzaj kyiqi'n tu'n tpaj kyaq'un, qa b'a'n ta' kyxmilal, se'nju tej kyokx aq'unal. Aju kayb'ilte qa tb'anil kyxmilal aq'unal, matxi kub' tz'aqi twitz tx'otx extzun mixti' q'anchal qa matxi' txi'xi b'inchet jun tba'nil tu'mil, aju nxi' tnimi'n kyoklen xjal tu'n tten jun tb'anil kychwinqlal. Tu'n tpaju mixtixte jun xjal yab'wit tu'n tpaj taq'un, sel yal kyu'nqe xjal xhe'x b'inchante xpich'b'il lu, mixloti' xtaq' tu'mil tu'n txi' kayit jni'x yajb'il matxi' tz'ok ti'j kyoklen xjal, mo ljo'nxu yab'il, moqa matxi tx'ixpuj; qu'mtzulo ilti'j tu'n txi' b'inchet junju xpich'b'il ti'jxiju lu tu'bn txi' ka'yit tixixti' matxi kub'a yajlina klyoklen xjal tu'n tten junju tb'anil kychwinqlal, atzulo lu' ilti'j tu'n tok tq'o'n tuj tajlal a'lixqejju xjal matxi che' kyej ti'jxi, tu'ntzun tjpet twitzju jun tpakb'alil ja matxi tz'oka tkyaqil tuj tajlal, tu'n tkane jte' xjal matxi yab'ti ex titi' kyyab'.

Aju jun tb'anil tu'mil, illo ti'j tu'n txi' b'inchet tu'ntzun txi' ka'yit tichaqti' matxi b'aji tuj kychwinqla aq'unal tuj kyaq'in extzun qa ma che' kub' q'o'n twitz junju mya tb'anil ex titi' soka tq'ona mya b'a'n tuj kychwinqla,

extzulo tu'n tajb'en tu'n txi' jikb'et ti'ju mya b'a'n tu'n txi' kytziyi'n tajuwil aq'unl extzun tu'n tb'anset matxi b'aji.

Xjelb'il T4: ¿Ma titzulo jun tb'anil tu'mil tuj mina Marlin tu'n tklet ti'j kyoklen aq'unal ex tu'n tklet ti'j kyajb'il?

Matxilo kub' tyajli'n Montana kyoklen xjal nchi aq'unan, tu'n tok kyb'u'yin kyib' tuj jun k'loj extzun tu'n kyokten qanil tb'anil tuj kyaq'un tuj k'loji'n, qu'n qajlo mixti'x junjun tu'mil b'incha'ntu'n ja ntq'uma'na se'n kyxela b'incheta ex qa nkolin ti'j oklenj lu. Tilo junjun tu'mil ma tz'el ya, qa tuj ab'q'i 2006, e' ex t-xlaji'n moqa el tiq'i'n kyaq'un aq'unal, noqx tu'n tpaju kub' kyximi'n tu'n tkub' kyb'u'yin kyib' tuj jun k'loj. Majxlo e xob' aq'unal tu'n tpaju lu, qu'n aju ja'lin inx nkub' kyximi'n qa jaku tz'el iq'i'n kyaq'un qa ma tz'ok kyb'uyin kyib' tuj jun k'loj a tb'iju sindikato, tu'n tpaju b'aji ojtxi'. Tokxte' Montana yajilite kyoklen aq'unal lu qu'n mixti'x nxi ttx'olb'an kye xjal qa mikxa'te tu'milju, qa mixti' che' xob' tu'n tkub' kyb'u'yin kyib' tuj jun k'loj.

Mixti'x jun tu'mil tuj mina ja' ja jaku che'xa xjal b'ajsal ti'j qa ti jun yajb'il nok q'o'n kuyi'j extzun ja' tu'bn kyxi' b'in, ex tu'n txi' jyet jun tu'mil tu'n tkub' b'aji. Atzulo lu nkub' tyajli'n kyoklen aq'unal tu'n txi' jyet jun b'ansab'lte yajb'il extzun nxi' t-xikb'a'n tib' kyij'qe txqantl kyoklen xjal ilti'j tu'n txi' ka'yit. Achaqtzulo lu junju mya b'a'n tok ti'j junju tb'anil tu'mil ilti'j tu'n txi' ka'yit ti'j kyaq'un xjal.

JUNJUN OQXENB'IL TU'N TXI' B'INCHET OJQEL

- ILTI'J TU'N TXI' KA'YIT KYAJE TU'MIL NXI' B'ISIT TI'J KYOKLEN XJAL TUJ KYAQ'UN. Aqetzulo kyaje tu'mil ok chi xel tx'olb'et lu, illo ti'j tu'n kyxi' xpich'it se'n xix ttenju aq'unl tuj mina Marlin, extzulo ilti'j tu'n txi' b'inchet nku'wtlo jun la'j kyuk'il aq'unal, ixtzulo ilti'j tu'n txi' q'met kye aq'unal qa mlay tz'el iq'i'n kyaq'un noqx tu'n tpaj qa ma txi' kyma'n titi' mya b'a'n nkub' kyna'n tuj kyaq'un. Illo ti'j tu'n txi' ka'yit ex tu'n tkub' yek'it kywitz xjal qa aju nxi' q'met axix, ex qa matxi txi' tziyi'n k'loj aq'unal jyol ab'j qa aju la'j lu a k'ajb'elaju tu'n txi' jyet tu'mil tnajsanjtz mya b'a'n tuj kyaq'un xjal. Tujlo kyxim xpich'l qa a'lixju txqan tu'mil lu, alo Goldcorp kyb'el nej twitz tu'n txi' jyet tu'mil tu'n tkub' naj.

- ILLO TI'J TU'N TXI' KA'YIT YAB'IL KYI'J XJAL TU'N TPAJ KYAQ'UN NXI' B'INCHET. Illo ti'j tu'n txi' jyet tu'mil a'lixju yab'il matxi tz'ok q'et kyin aq'unal, jaku txi' ka'yit tixixti' nq'onte yab'il kyij' ati tuj kychk'el, atzulo lu k'ajb'el tu'n txi' ka'yit qa ti junjun yab'il xi' ttzaj kyij' xjal noqx tu'n tpaju nchi aq'unan tzalu. Ilti'j tu'n txi' q'et amb'il kye aq'unal tu'n kyxi tuk'il juntl q'anil tu'n ttzaj tma'n qa axix moqa mya'. Ilti'j tu'n ttzaj jun xpich'b'il kyij'qe aq'unal matxi chi kyimi, tu'ntzun qojtzqinte qa ma chi kyim tu'n jun yab'il ma tz'ok kyij' tej xhi aq'unan moqa mya'.

- ILTI'J TU'N TXI' KA'YIT JUNJUN MYA' B'AN TUJ AQ'UNL. Ilti'j tu'n txi' jyet jun tu'mil aju ojql kyxel tka'yin achax mya b'an ntzaj kyma'n aq'unal, qa ti jun kuw tuj kyaq'in, moqa qa ti jun mya b'a'n nkub' kyna'n. Junju la'j jaku pon b'aji ti'j junju tx'ixpub'il tuj aq'unl ex junju qanb'il tuj k'loji'n.

- ILTI'J TU'N TXI' ONIT TZAQPIPIL TU'N TKUB' KYB'U'YIN KYIB' EX TU'N KYXJELIN. Ilti'j tu'n txi' onit tu'n tjaw anq'i'n jun k'loj aq'unal (mya' aqexwitz nejini-lj che' b'el nej) tu'ntzun kyonin tu'n txi' tziyi'n ex nimi'n kyoklen aq'unal extzun tu'n tten kyipumal tu'n txi kyqanin jun ti'xti tuj kyaq'in. Ilti'j tu'n txi' q'et amb'il kye junjuntl xjal tu'n kyul xna'qtzalkye aq'unal tib'ajchaq kyoklen extzan tu'n tb'an kyqanin jun tb'anil tuj kyaq'in. Ilti'j tu'n txi' ka'yit qa ma kub' kyb'u'yin kyib' aq'unal mixti' che'x xob'tzet tu'n tel iq'it kyaq'un tu'ntzun tb'ant kyklonte kyib' ex tu'n txi' kyaq'una'n tklonjtz kyoklen. Ilti'j tu'n kyxi xnaq'tzet a'lixqejju nejini-lj te k'loj aq'unal jyol ab'j tu'n txi' kynimi'n kyoklen aq'unal tu'n tkub' kyb'u'yin kyib' tuj jun k'loj extzun tu'n kykub' qe yolil kyuk'il.

- ILTI'J TU'N TKUB' B'INCHET JUNJU TU'MIL JA CHI POMB'ILA AQ'UNAL B'ASAL QA TI JUN MYA B'A'N TUJ KYAQ'UN. Ilti'j tu'n txi' b'inchet jun tu'mil ja che' pomb'ila aq'unal b'ajsal extzun ja kyxela jyeta tu'mil tu'n tkub' b'aji mya b'a'n, ojql, qatzun qa mixti' xb'anti axtzu tuja, illoti'j tu'n tonin juntl ti'jxi aq'unl, junju xjal nxi' kyoksla'n aq'unal. Ilti'j tu'n txi' ka'yit jun tu'mil ja' mlay tz'ex tpakb'a'n aju kyb'ajsab'l xajal extzun tu'n txi' taq'unan jyob'l tu'mil.

JUN OQXENB'IL TU'N TXI' KA'YIT AJU KYJEL TQ'O'N MINA

- ILTI'J TU'N TXI' KA'YIT JUN MAJTL TAQU'N SELA Q'I'NA KYAQ'UN XJAL. Ilti'j tu'n kyxi' jyet jte' xjal myatz nchi aq'unana atzu tu'ntzun txi' kyxpich'in a'lixchaq taq'u'n matxi tz'ela q'i'na kyaq'un xjal tu'n Montana, titi' xb'ajkye. Tujchaqtzun junjun tu'mil ma tz'el yal qa mixti' xi b'inchet junjun tb'anil tu'mil, qajlo ok kyxel jyet jun tu'mil tu'n txi' q'et jun majtl taq'un xjal moqa tu'n txi' q'et ch'i'n tpwaq te chojb'ilte mya b'a'n sok b'incha'n ti'j.
- ILTI'J TU'N TPON B'AJ T-XPICH'INJTZ TWI KYK'U'J XJAL. Ilti'j tu'n txi' b'inchet junju xpich'b'il ti'j twi' kyk'u'j aq'unal tu'ntzun txi' ka'yit qa ati jun aq'unl junxi'chaq nxi' chjo'na kye xjal nche'x aq'unante, tu'n kyxi' chejt ikxju. Ilti'j tu'n tkub' b'inchet jun tb'eyil aq'un a njyo'nju tu'n txi' chjet twi' kyk'u'j xjal junx qa junx kyaq'un. Ilti'j tu'n txi' xpich'it jte'xix twi' kyk'u'j kontratist nxi' q'et.

JUNJUN OQXENB'IL TU'N TXI' B'INCHET TB'ANIL TU'MIL

- ILTI'J TU'N TXI' B'INCHET JUNJU TU'MIL TUJ JA TA'YA KYAJLAL AQ'UNAL TU'N TXI' KYNIMI'N TU'MIX TENA' IK'JTIB'IL EX TU'N KYAQ'UNA ALXKYE XJAL. Ilti'j tu'n txi' jyet jun tb'anil tu'mil tu'n kyjyet aq'unal, tu'n tok ch'i'ntl kyoklen, tu'n kyxi' kawit ex tu'n kyex xla'jit, tu'ntzun tkub' mquet twitz xb'ojtib'il aj txi' b'inchet junjun tu'mil lu, ik'jtib'il moqa yajb'il. Ilti'j tu'n txi' ka'yit qa nxi' b'inchet tb'anil tu'mil aj txi' b'inchet lu extzun qa ilti'j tu'n tok mojb'et tuk'il tb'eyil b'inchb'il tziyin kyu'nqe junjuntl k'loj aq'unlb'il. Qajlo ilti'j tu'n tok q'et tuj tajlal a'lixchaq tu'mil xiklqe'x ti'j kyoklen xu'j ex ti'j kyoklen qwnaqil tuj jun aq'unl. Ilti'j tu'n txi' b'inchet junju aq'unl ja ok kyb'ela tz'ib'ita jte' qwnaqil moqa xu'j matxi txi' q'et kyaq'in, jte'xi matxi tz'ok ch'i'ntl kyoklen, jte'xi oje chi ex xjla'jit extzun qa jte'xix twi' kyk'u'j; ilti'j tu'n txi' kyq'u'man k'loj aq'unal jyol ab'j titi' tziyi'n kyu'n tib'aj tu'n txi' q'et kyaq'un qwnaqil ex kyaq'un xu'j. Ilti'j tu'n txi' onit kyaq'un nejini-lj tu'ntzun txi' kyb'incha'n aq'un tib'aj xnaq'tzb'il, xpich'b'il extzun junjun chojb'il.
- ILTI'J TU'N TXI' NIMIT EX TU'MIX KUB'A NAJA KYTZAQ'WEB'IL TI'J QA OK KYXEL Q'ET KYAQ'UNA XJAL NCHI NJAN AXTZU JA NXA'YA B'INCHETA AQ'UNL. Ilti'j tu'n tel tnik'tzil taqu'n mixti' nxaya

q'eta kyaq'un qwnaqil ex xu'j; tu'ntzun txi' b'inchet aq'unl a kyxel tka'yinju a lu. Juntl tu'mil kyxel aq'unet aju tu'n txi' jyet jun tu'mil o'nb'ilkye xjal noq jte'x ab'q'i xhe' okx tuj xnaq'tzb'il. A xnaq'tzb'il atzun jun tb'anil tu'milju jaku txi' b'inchet tu'n txi' q'et kyaq'un qwnaqil, xinaq moqa xu'j axtz nche' njana tzalu. Ojqel tu'n txi' ka'yit qa aq'aju u'j chi ajb'el te xnaq'tzb'il nkane tuj kywitz xjal extzun qa nxi' onit tuj qyol (nku'ju jun tu'mel tu'n tkane kyoklen xjal tuj kywitz, moqa tib'aj kyoklen tu'n tten tb'anil kychwinqlal). Ilti'j tu'n txi' xikb'et kyaq'un k'loj q'il kyajlal aq'unal exq'aju nche' jyon ti'j tu'mix kub'a b'aja, tu'ntzun txi' jyet tu'mil aju tlq'o'njtz tx'otx ex tu'n txi' q'et kyaq'un qwnaqil, tu'ntzun junx kyxim ex ax kyaq'unju kyxel b'inchet. Atzulo lu k'ajb'el tu'n txi' nim aq'unl extzun tu'n txi' tb'incha'n jun tb'anil tu'mil.

- ILTI'J TU'N TXI' AMB'IL KYE XJAL TU'N TTEN JUN TB'ANIL KYCHWINQLAL. Ilti'j tu'n tkane tuj kywitz q'ol aq'unl tixixti' kyajb'il aq'unal ex se'n nela tuj kywitz aju taq'un jaq'anb'il tuj mina extzun tu'n txi' ka'yit tichaqti' mixti' nxi' tb'incha tu'ntzun kyxi' ka'yit moqa tu'n tb'anset yab'il tok kyij aq'unal. Ilti'j tu'n txi' xpich'it qa tb'anilix junjun myol twitz yab'il lq'o'ntz kye xjalxi extzun nel peyit Q 300.00 (\$38). Illoti'j tu'n tojtzqet alqe najb'ena, titi'ju yab'il tok kyij aj kyxi' jyolte extzun qa tb'anil nche' oka ka'yina, ilti'j tu'n tok q'et tuj tajlal aq'echaq tiqu'n xhe' kyima junjun aq'unal. Tb'anil tu'n txi' qanit kyeq'aju q'anil te' tujchaq junjun kojb'il tu'ntzun ttzaj kyma'n taq'un nche'xa aq'unal te mina jyolkye tu'n kyok q'a'nin. Ilti'j tu'n txi' xpich'it jte'xix pwaq matxi tz'ok q'et ti'j jaq'anb'il, tu'ntzun kyonit xjal tu'n tten jun tb'anil kychwinqlal.
- ILTI'J TU'N TXI' B'INCHET XPICH'B'IL MIXTI' XIMI'N TIB'AJ Q'ANB'IL EXTZUN TIB'AJ QA KLO'NQE AQ'UNAL. Ok kyxel qanit te jun aq'unal mo te jun q'anil ti'jxi k'loj lu, tu'ntzun txi' tka'yin se'nix ta' kychwinqlal xjal extzun tu'n tkub' ttz'ib'in tixixti', atzulo lu kyxel b'inchet noqx mixininj.
- ILTI'J TU'N KOK CHQ'ET KONTRATIST TU'N TXI' KYNIMI'N KYOKLEN XJAL. Ilti'j tu'n kyokq'et tuj tajlal tb'anil aq'unl aq'aju kontratist ex taq'unal, tuk'ixi twi' kyk'u'j, tu'ntzun tok q'et lu tuj tajlal aj txi' q'et kyaq'un. Ok chi xel onit kontratist ex ok che' xel xnaq'tzet tu'ntzun tb'ant kyniminte kyoklen aq'unal. Ok kyxel b'inchet junjun xpich'b'il yajyab'xi tu'ntzun txi' ka'yit qa nxi' kynimi'n kyoklen xjal.

- OK CHI XEL XNAQ'TZET JUN MAJTL AQ'UNAL. Ok kyxel ximit qa kypomb'il jun q'ij ok kyb'el naj mina, qu'mtzun ilti'j tu'n kyxi' xnaq'tzet aq'unal tib'aj junjuntl aq'unl ok kytzajil tq'o'n amb'il kye tu'n txi' kyb'incha'n junxi'tl aq'unl, tu'n tknet juntl kyaq'un aj tkub' b'aji mina, tu'ntzun mix chi kyeja junmajtl mixti' kyaq'un extzun tu'n kykyej junmajtl tuj meb'ayil. Ilti'j tu'n txi' jyet jun tumil tu'ntzun txi' kyka'yinky kontratist junjuntl aq'unl tu'ntzun aj tjet twitz mina mlay chi kyeji mixti'tl kyaq'un ex kyaq'un kyxjal, qajlo ilti'j tu'n kyxi' xnaq'tzel tu'mix tz'oka qeya kyk'u'j noq ti'j mina, ilti'j tu'n txi' kyjyo'n juntlke kyaq'un, tujchaq junjuntl ab'q'i xi' tul, iltzulo ti'j lu tu'n tkane tuj kywitz.

JUNJUN OQXELB'IL KYE TAJUWIL AQ'UNL

- ILTI'J TU'N TXI' KA'YIT SE'NXIX NXI' AQ'UNETA TJYET TB'ANIL KYCHWINQLAL XJAL EX KOLB'IL CHWINQLAL. Ilti'j tu'n txi' ka'yit qa nxi' b'inchetju lu' se'n chq'o'n kyu'nchaq junjun kawb'il tziyi'nx, mya' noq o'kxju tz'ib'inkux tuj Código Internacional para el Manejo del Cianuro. Illo ti'j tu'n txi' b'inchet junju xpich'b'il ka'yb'ilte qa nche' kub' q'et xjal twitz jun myab'an ti'j kychwinqla tuj kyaq'un, exlo ok

LOQ'J TX'OTX'

Alo' tloq'o'njtz tx'otx junju tu'mil nim toklen tuj xpich'b'il xi' b'inchet qu'n aju mina atz naq'unana kyxol xjal meb'a, ja mixti'ya kypwaq xjal, jun plaj tx'otx' elnixi twitz Paxil, noqxix qwnaqil nchi njan atzu, a'lix kyawal o'kx najb'ena te kywab'l qu'n mya' tb'anil tx'otx' te awb'il. Junju b'is nimin nkub' kyximi'n xjal tu'n tpaj se'ntten tel kylq'o'n mina tx'otx', b'a'mpunlo tu'mil kyxel ka'yit: qa ma txi' tx'ixpet tkub' kyjaq qa mixti' xhi ok ipa'n tu'n kyex; qa nxi chjet twit tx'otx' tb'anilxch'i'n kyeqej xjal nchi k'ayin; extzun qa kukx noka tena kychwinqlal xjalju moqa tit' nb'aji kyij nche' k'ayin tx'otx'. Qa aju tx'otx' xlx'et kye jun k'loj xjal moqa te jun koj'b'il kye qwnaqil, atilo junju kyoklen ti'j tx'otx' te kykyaqil ok kyxel nimiti ex ok kyxel ka'yit aj toklen jun k'loj aq'unal jyo ab'j lq'olte. Aqej xjal nchi ka'yinx ti'j taq'un mina, nku'qe ONG, jakawb'il, injaw b'aj kyk'u'j ti'j se'ntten matxi tz'oktena mina Marlin

k'okil q'et tuj tajla aju qa ma chi kub' tten xjal nchi aq'unan tuj mina twitz jun mya b'a'n ti'j kychwinqla, ja'lin ex ttzajlen qe aq'unl.

- ILTI'J TU'N TXI' KA'YIT SE'NTA AQ'UNL. Ok kyxel b'inchet junju xpich'b'il tujix tu'mil tu'ntzun txi' ka'yit se'nxix t'a aq'unl extzun qa nxi' b'inchet aju tb'eyil t-xim k'loj aq'unal jyol ab'j, atzun lu ok kyxel tb'incha'n jun kolil ti'j taq'un Goldcorp, aju xjal lu ok kyxel tma'n tit' ma til kyeqej nejinilj te Goldcorp. Oklo kyb'el tz'ib'it tichaqti' tjalal xjaw ok kyb'el tchik'b'a'n.
- OK KYXEL KUWSET AQ'UNL TI'J KOLB'IL KYCHWINQLAL XJAL TUJ KYAQ'UN. Ilti'j tu'n txi' b'inchet junju aq'unl a ntjyo'nju tu'n tkub' myet twitz yab'il kyij xjal nchi aq'unan, aju lu ok chi pomb'il kanin ti'j qa nxi' b'inchet kyaq'un tujix jun tb'anil tu'mil, exlo ok kyxel ka'yit qa nchi kub' q'et xjal aq'unal twitz jun ti'xti' jaku jyon yab'il kyij, ilti'j tu'n tkub' kyb'incha'n jun tb'eyil aq'unl tu'n txi' b'inchet qa ma tz'el yal jun mya' tb'anil, extzun jun tu'mil tpakb'a'ili kye aq'unal, atzun lu a nejinilj kyb'el ten twitz extzun kyb'el tchik'b'an junjun maj tuj jun ab'q'i.

lq'olte kytx'otx' xjal, nimqe nchi q'mante qa aju tu'mil toka Montana lq'ote kytx'otx' xjal ma jyon tx'uyjti'b'il kyxolqe xjal tujchaq junjun koj'b'il tuk'il mina.

Nimju tx'otx' matxi tloq' Montana, chilo qa nik'x ti'j waqaq jok'al pixh tx'otx' matxi txi' k'a'yin kyu'nqe qxjalil mam ex sipakapense te mina, tuj winqi'n matij ech ja tzaq'wenxa tu'n taq'unan mina, extzulo ljo'n tloq'et txqantl tx'otx' te'qek ttalaj mina Marlin. Aju tu'mil tu'n tloq'et tx'otx' a Peridot S.A nxi' b'incha'nte, atzunju k'loj xjal lu junju tq'ob' matij loq'il a tb'iju Glamis a tajuwilju ja'lin a Montana. Atzulo tk'ayj tx'otx' aqe tajwil nche' k'ayinte, intzulo nok junju la'j qa kyajb'il tu'n txi' kyk'a'yin, aju tloq'j tx'otx' nxi' tb'incha'n Montana aqexju tajuwil tx'otx' nchi pon xuqilte te mina, nkyma'n qa tajb'il mina tu'n tloq'o'nte kytx'otx'.

Xjelb'il AT1: ¿Ma tujxixtzulo jun tb'anil tu'mil xlx'eta tx'otx', ma ma'tzulo txi' chjet twi' b'a'nxch'i'n?

Tilo junjun tu'mil tej txi' t'q'o'n mina Marlin a kytx'otx' xjal xi' nimit kyoklen xjal ti'ju kyxt'otx', qu'n aqetzun tajuwil, mixalxte xjal ok chq'o'n tu'n txi' tk'a'yin ttx'otx' extzun mixti' el alq'et kye tu'n matij kawil ja' xikloxwit ti'j noqx tu'n tpaju tu'n txi' q'et ttx'otx' mina Marlin. Tu'ntzun tpaju tloq'ch tx'otx', jaw tx'ixpet junjun pich tx'otx', atzunju lu oni'n kyeqe xjal tu'ntzun tten ch'i'nju kytx'otx' tb'anilx ja jawa b'incheta kyja, atzunju lu onin kyeqe xjal qu'n atoqju kytx'otx' tnejil pikytoq ex xaqtoq.

Aju xi' tb'inch'a'n Montana, tu'n txi' tchjo'n ju junjun kyjaj tx'otx' a twi'ju Q4,000, atzulo twi' tx'otx' lu wi'yil, mikxa'toqlo twi'ju tnejil, noqtzuloaju ja'lin mixti' nkub' tuj kywitz xjal, chechiju qa noqa ch'i'n twi' xi' chjon kye, tu'ntzulo tpaju ja'lin matxi wi'yin twi' jun kyjaj tx'otx'.

Aloju nxi' tb'inch'a'n Montana aj tokten lq'olte kytx'otx' xjal tuj junjunil ex o'kxte nkub' q'onte twi' mya'xix b'an qu'n ate'kye xjal matxi b'aj kych'laji'n ti'j kytx'otx', atzulo lu mixti' ntzaj tq'o'n amb'il tu'n tok q'et toklen kytx'otx' xjal extzun mixti' ntq'o'n tu'mil tu'n txi' chjet ch'i'ntl twi' wi'yil ch'i'ntl. Atzulo jun tu'mil lu nkub' tyajli'n kyoklen xjal ti'ju ch'inaq tb'anil tuj kychwinqlal, se'nju kytx'otx'.

A'lixchaq junjun tu'mil tziyi'nx ti'j tu'n txi' q'et kyaq'un xjal, ex tu'n jyet kontratist axtzu tuj kojb'il, exqeju pwaq najb'en te b'inchab'il junjun aq'unl tujchaq kojb'il nonin kyeqeju xjal kyajb'il tu'n txi' kyk'a'yin kytx'otx'. Tu'ntzun tpaj mixti'x japun b'aj junjun tziyi'n lu, ma tz'ajb'en tu'mix tz'elaxix kykamb'an k'ayil extzun matz'okten moyilte kyoklen xjal ti'j kyti'xti'.

Ti junju tu'mil matxi kane tib'ajchaq kyb'ajsab'l xjal, aqeju nche' ok chq'o'n tu'n txi' kyk'a'yin kytx'otx', nche' ok xob'tza'n, chitzun qa ma txi' tb'inch'a'n mina aju lu, oklo kyb'el tyajli'n aju jun tu'mel qa nq'uma'n qa alkye tajb'il tu'n txi' tk'a'yin ttx'otx' ax kyb'el ximinte extzun mixalte k'okil chq'onte. Maskelo acahaq junjun kyb'ajsab'il xjal ma pon ti'j tb'inchanjtz nku'ju lu tillo Montana qu'n mixti'x junte tb'eyil t-xim tib'aj lu extzun nkub' tyajli'n kyoklen xjal qu'n mixti'x nxi' toksla'an a'lixju nche' pon ka'yil tx'otz' q'malte te, ilti'j tu'n tkub' tq'o'n junju ja ja nchi pona xjal b'ajsalte junjun il nku'ju lu, tu'ntzun tkub' b'aji xob'tzab'lkye xjal tu'n txi' kyk'a'yin kytx'otx'. Exlo ilti'j tu'n txi'

tk'a'yin qa aj txi' tk'a'yin jun xjal ttx'otx' qa ma tz'ok q'o'n tuj toklen a nt-ximi'n xu'j ti'j extzun qa ok chi ik'il b'et qa ma tzaj tzaq'we'n xu'j, qatzun qa mixti', nkub' tyajli'n kyoklen xu'j.

Xjelb'il AT2: ¿Ma matxitzulo ten jun tb'anil kychwinqlal noqx tu'n tpaju xi kyk'a'yin kytx'otx'?

Noqx tu'n topaju xi' kyk'ayi'n xjal kytx'otx', xi' q'o'n pwaq kye, atzulo lu ajb'en kye tu'n tten ch'i'n kypwaaq extzun ajb'en kye tu'n kyanin ch'i'ntl ti'j tb'anil kychwinqlal ex kyeqeju kyxu'xil ex kyk'wal. Ate'lo junjun pon tb'anil chwinqlal kyij noqx tu'n tpaju xi' kyk'ayin kytx'otx', noqxtzuloaju mixti' junju tajlal iq'i'n jte'xixju xjal ma tz'ok ikju. Ate'tzulo junjuntl xjal mixti'x xten kychwinqlal se'njun tej axtoq txi' kyk'a'yin kytx'otx', tejtzun tkub' b'aji kypwaaq o'kx kykyej meb'axixtl qu'n mixtzun ti'x ch'in at kye ja'lin, aqetzulo lu, matxi kub' yajlit kyoklen.

Aqeju xjal e'x b'inchante xpich'b'il lu mixti'x b'ant tkane tuj kywitz qa aqeju xjal xi' kyk'ayin kytx'otx' ma ma'tzulo chi ten tuj jun tba'nil chwinqlal, moqa mixti' ex moqa noqx tu'n tpaju ma txi' kyk'a'yin kytx'otx' ma che' kyej meb'axix, ma ma kylet ti'j kyoklen moqa mixti', noqxtzulo tu'n tpaju mixti'xkye k'loj aq'unal jyol ab'j xi kyk'a'yin se'ntoq te'ya xjal tnejil ex se'n ta'ayatljju kychwinqlal tej txi' kyk'a'yin kytx'otx'. Jun ak'aj tu'mil te o'nb'il kye xjal xi' kyk'ayin kytx'otx' te mina, xi' qe tuj ab'q'i 2009, tu'ntzun tpaj mixti'xte onil ti'j, mixti'xju jun tb'anil xi' tb'inch'a'n. Noqx tu'n tpaju mixti' junju tb'anil tu'mil nxi' b'inchet tu'n txi' ka'yit titi' b'aji tuj kychwinqlal xjal b'ajx kyk'a'yin kytx'otx', aloju k'loj aq'unal jyol ab'j nkub' kyyajli'n kyoklen xjal.

Xjelb'il AT3: ¿Ma intzulo nxi' nimit kyoklen k'loj xjal tuj t'lx'o'njtz tx'otx'?

Nimlo jun xim ex jun b'is tok kyij qe k'loj xjal noqx tu'n tpaju se'nxix ta'ju kyoklen k'loj xjal qwnaqil. A'lixchaq tz'ib'ankux tuj kawb'il Convenio 169 teju OIT ntzaj tq'u'ma'n junjun tu'mil ilti'j tu'n txi' ka'yit tib'ajchaq tx'otx' nxi' q'et te juntl ti'jxichaq kojb'il, nok tuj tajlal lu aju jun tu'mel qa ilti'j tu'n txi qanit kye xjal qa kyajb'il tu'n txi' kyk'ayin moqa mya'.

Masketzulo xi' b'inchet junju b'uyjti'b'il kyuk'il xjal moqa k'loj xjal na'mkuxtoq txi' kyk'ayin kytx'otx' tu'ntzun kyoytzqinte jte'xix kytzajila chjo'na kye, a'lixlo

junju pixh tx'otx' ma txi' tlq'o'n Montana noq o'kx xyolina kyuk'ilchaq junjun xjal tajuwil tx'otx' nkuloju tuj tu'mil "xjal tajb'il tu'n txi' tk'ayi'n ttx'otx' extzun loq'il tajb'il tu'n txi' tlq'o'n tx'otx' ". Noqx tu'n tpaju mixti'x xi b'inchetju jun xjelb'il kyeqe xjal te Sipacapa, a nelaju lu qa mixti'x xi' nimitju kyoklen xjal ti'j kyt'otx' ex ti'jchaq kyti'xti'. Mixti'x junju tu'mil ja nkeja jun yek'b'ilte qa xi' tb'inch'a'n Montana jun xjelb'il kyeqe xjal te Sipacapa qa kyajb'il tu'n txi' kyk'a'yin kyt'otx' moqa mya kyajb'il. Acahqtzun junjun tu'mil nku'ju lu se'nb lq'eta kyt'otx' xjal in lok te junju yajb'il kyoklen xjal aqeju qwnaqil tib'ajchaq kyoklen ti'j kyt'otx'.

Tuj tu'mil lu, se'n xi'ya tb'inch'a'na Montana tlq'onjtz tx'otx' mixti'x xi' tnimi'n kyxim xjal ti'j ttx'otx' kmon, ti'j kyokslab'l, moqa se'n la tx'otx' tuj kywitz, atzulo lu kub' tyajli'n kyoklen qwnaqil.

Juntlo b'is tok kyij' xjal aju jun tu'mil tej tkub' b'inch'a'n tu'jil tx'otx', alo jun tu'mil noqx te majin tx'otx', jaw tx'ixpuj te tu'n majx k'a'yin, alo jun tu'mil lu nkub' tnajsa'n kyoklen xjal ti'j kyt'otx' te kykyaqil extzun nkub' tyajli'n kyoklen qwnaqil. Tu'ntzulo tpaju kyuwinin jun mya' tb'anil lu qu'n nchi ximin xjal ti'j ti' kyb'ajil ti'j kyt'otx' xjal te Saqchojan ex Sipacapa, qajlo aju lu' jun tb'anil tu'mil te Montana tu'n txi' tjyo'n jun tu'mil se'ntten aj txi' tzaq'wet kyxim xjal ex tu'n tqe kyk'u'j exlo jaku txi' b'inchet jun qanb'il kye kykyaqil xjal tu'ntzun t'apun tab'aj kyxim ti'j tu'mel tu'n txi' anjset kyt'otx' aj tpon b'aji taq'un mina. Ti'jxitzulo lu qu'n twitz kawb'il kyxela chik'peta, alo' lu' ilti'j tu'n kykub' qe xjal la'jil ti'b'aj ex tu'n txi' kynimi'n junjun taq'unanjtz tx'otx' tujix b'anil.

JUNJUN OQXENB'IL TU'N TXI' B'INCHET OJQEL

- ILTI'J TU'N TKYEJ TEMB'ET JUN PAQ AJU TLQ'ONJTZ TXOTX'. Qajlo ilti'j tu'n tkyej tenb'et jun paq tlq'onjtz tx'otx', exju aq'unl tu'n txi' jyet qa at q'an pwaq, exju tu'n txi' nimset mina, qu'n qajlo ilti'j tu'n txi' taq'unan matij kawil aju xjelb'il kyeqe koj'b'il ex kyeqe kynejinil xjal tu'ntzun txi' qanit kye titi' nkyximi'n tib'aj qa ok kyxel kyk'ayi'n kyt'otx' tu'n txi' tljo'n mina taq'un. Aloju lu' k'okix q'et tuj junju aq'unl tajb'il EIA ti'j, nku'ju b'aji tuj koj'b'il La Hamaca.
- ILTI'J TU'N TKUB' TENE JUN PAQ AJU TU'MIL TU'N TKUB' B'INCHET TUIJIL KYTX'OTX' XJAL. Alo' tu'mil lu nok tq'o'n junju mya b'a'n ti'j kyoklen xjal ti'j

kytx'otx' qu'n mya'lo noq jaku kub' tyajli'n qajlo jaku kub' tb'ajsa'n kyoklen xjal aju, a'lixqeju koj'b'il te'k ttxlaj mina, atzulo lu qajlo mixti' tu'n txi' aq'unet tzmaxi' aj tkane qa aju tx'otx' noqx te jun xjal maya kye kyaqil, ilti'jlo tu'n tok tuj tajlal aju jun pa'jtib'il tok kyxol xjal te saqchojan ex Sipacapa tib'aj alkyexix tajuwil jun pixh tx'otx'.

- ILTI'J TU'N TEL KYNIK'TZIL JA XJAL JAKU CHI KUB' YAJLI'N KYOKLEN. Nojqelan tu'n tel kynik'tzil xjal kyajb'il tu'n txi' kyk'ayi'n kyt'otx' exqeju kyjaxjal jaku kub' yajli'n kyoklen, tu'ntzun kyxi' onit ex tu'n txi' q'et tb'anil tu'mil kye tu'n kypon kanin ti'j jun tba'nil chwinqlal.

JUNJUN OQXENB'IL TU'N TXI' KA'YIT KYJEL TQ'O'N MINA

- ILTI'J TU'N TXI' B'INCHET JUN XPICH'B'IL TI'JXI AQ'UNL LU, TU'N TOJTZQET SE'NTTEN TOK TX'OTX' LU KYE XJAL OJTXI'. Nojqelan tu'bn txi' aq'unet jun tu'mil ti'jxi' aq'unl lu, tu'ntzun kyxi' ka'yit a'lixju b'ajsab'il npon kyu'n xjal tib'ajchaq se'ntten txi' kyk'a'yin kyt'otx' (se'nju: chojb'il junx kye kykyaqil, junjun tu'mil tu'n txi' q'et kyaq'un xjal extzun mixti'x xi q'o'n, b'ajsab'il ex xob'tzab'il); junlo tu'mil jaku txi' b'inchet a tu'n kyjaw jyet ox'e xjal tuk'ixi' jun xjal t-xel Procurador de Derechos Humanos (PDH), aju ajkawil te tnam exju kynejinil awsilyar kye qe k'loj koj'b'il, tu'ntzun txi' kyjyon tu'mel. Aqetzun xjal lu oklo chi xel onit kyu'nqe jte'tl q'ol nab'l.
- ILTI'J TU'N TXI' B'INCHET JUN KA'YB'IL EX JUN XPICHB'IL KYI'JQE XJAL KYAJB'IL TU'N TXI' KYK'AYI'N KYTX'OTX'. Nojqelan tu'n txi' b'inchet junju aq'unl te o'nb'illkye xjal kyajb'il tu'n txi' kyk'a'yin kyt'otx', tu'ntzun t'jaw jun xpichb'il ti'j ti'ti' nb'aji kyij' xjal nche' k'ayin kyt'otx' extzun tu'n txi' jyet jun tu'mel tu'mix kub'a b'aja kypwaq. Ilti'j tu'n txi' q'et pwaq te taq'unb'il k'loj xjal yolil kyuk'il ajkojb'il, tu'ntzun txi' b'inchet kyaq'un.
- ILTI'J TU'N TXI' B'INCHET JUN TU'MIL TU'NTZUN MIX KUB'A NAJ KYSI XJAL. Ilti'j tu'n tel tnik'tzil se'n matxi' tz'oka mya b'a'n ti'j tu'mil tu'n tten kysi xjal, qa ma wi'yin moqa mixti', extzun qa noqx tu'n tpaju matxi' txi' kyk'a'yin kyt'otx' aju ja'lin mixti'tl kysi, moqa matxi' kyej naj kyoklen ti'j tx'otx' kyt'otx' kykyaqil, ajtzun tponb'aji xpich'b'il lu ilti'j tu'n txi' b'inchet jun aq'unl tu'n tkub' naj maya b'a'n lu.

JUNJU N OQXENB'IL TU'N TXI' B'INCHET TB'ANIL TU'MIL¹

- ILTI'J TU'N TXI' B'INCHET JUN TB'EYIL XIM TI'J TLQ'ONJ TZ TX'OTX' SE'NJU NB'INCHETA TUJ JUNJUNTL TNAM. Ilti'j tu'n txi ka'yit qa aju tba'nil tu'mil nok tq'o'n tuj tajlal a'lixju xiklox ti'j kyoklen xjal ti'jchaq kyt'otx' e' kyt'ixti', extzun tu'n txi' tjyo'n jun tu'mil se'ntten aj txi' qanil kye qwnaqil titi' kyajb'il tu'n txi' kyb'incha'n ti'j kyt'otx' ex a'lixju nch'iyi twitz, se'nju si ex a'. Illo ti'j tu'n txi b'inchet a'lixju xi' tziyit tej tlq'et tx'otx'.
- ILTI'J TU'N TXI CHJET TWI' TX'OTX' TB'ANILX CH'I'N. Qajlo ilti'j tu'n txi' chjet ch'i'ntl pwaq tib'aj kya-je' mil xi' chjo'n kye tu'n jun kyaj ojtxi', masketzulo wi'yiltoq lu tnejil, alo ok k'okil q'et tuj tajla aju ma wi'yin twi' tx'otx' ja'lin. Tu'ntzulo tpaju lu ilti'j tu'n txi ka'yit jte' ch'i'ntlju kypwaq xjal ok kyxel q'et noqx tu'n tpaju twi' tx'otx' kyakaj mil ti'j junjun kyjal wi'yiltoq tnejil mikxa'ju ja'lin.
- ILTI'J TU'N TXI' KA'YIT QA JUNXILEJU O'NB'IL KYXE'L QEQE XJAL SE'NJUN NTZAJ TQ'UMA'N XPICH'IL. Tb'anil tu'mil tu'n txi' b'inchet jun xpich'b'il ti'j

se'ntten xi' aq'uneta tlq'onjtz tx'otx' tnejil, aju tx'otx' el tlq'o'n Montana kye xjal, qu'n atzun-ju xpich'b'il lu ok kyb'el tchik'b'an jte'chaq lq'eta, se'n lq'eta extzun qa ok kyxe'l q'et ch'i'ntl tpwaq xjal k'ayil, ilti'jlo tu'n kyojtzqinte xjal kykyaqil, mixti' tu'n tkub' ewit, noqxtzulo tu'n tpaju lu nok q'et kyoklen xjal. Ilti'j tu'n txi' ka'yit qa ajeju tx'otx' ok che' lq'etil, ilti'j tu'n txi' chjet twi' kyeqe tajuw tb'anilx ch'i'n.

- ILTI'J TU'N TXI' Q'ET AMB'IL KYE ONIL TI'JXI K'LOJ TAJUWIL AQ'UNL. Qajlo ilti'j tu'n tkub' b'inchet jun tu'mil ja nxi'ya q'eta tqanil kyeqe xjal tajuwil tx'otx' extzun tu'n kyok tuj tajla k'loj xjal q'ol nab'l ti'jxi' aq'unl. Ilti'jlo tu'n txi' tni'mi'n Goldcorp jun tu'mil tu'n tlq'onte tx'otx' yajxi' ch'i'ntl tuj jun tba'nil tu'mil ex tba'nil chjob'ente.
- ILTI'J TU'N TXI' TX'OLB'ET SE'NTTEN AJ TXI' Q'ET TX'OTX' AJ TJAPUN B'AJ AQ'UNL. Tb'anil tu'n tkub' chik'b'et kywitz xjal kyakyaqil, tixixti' kyb'ajil ti'j tx'otx' aj tpon b'aji taq'un mina, ex qajlo ilti'j tu'n kyojtzqinte qa aju tu'jil tx'otx' xtloq' Montana kyeqe xjal, ok kyxel q'et tuj tb'i Fundación Sierra Madre, aj tpon b'aji taq'unan mina.

¹ Aju junjun oqxenb'il ximi'n tib'aj qa matxi' chi kub' ten xjal la'jil tib'aj jte'xix twi' kyt'otx', ex qa matxi txi' qanit kye qa kyajb'il tu'n txi' kyk'a'yin kyt'otx' te mina.

TICHAQTI' MA TXI' B'INCHET KYXOL XJAL EX TU'N PWAQ

A'lixchaqju' junjun o'nb'il tu'n ttx'ixpet kychwinqlal xjal, axixzun jun tu'milju jaxixja jaku' tz'oninaju k'loj aq'unal jyol ab'j, tu'n tklet ex tu'n txi' nimit kychwinqlal xjal. Junxixju tu'mel jakuxix tz'oninaju k'loj aq'unal jyol ab'j, tu'n tklet ex tu'n txi' nimit kyoklen qxjal tujchaq koj'b'il jachaqa nxi' b'incheta aq'unt te jyob'l q'an pwaq, aju tu'n txi' q'et kyeqejo xjal ch'inju tb'anil aq'untl lu. A'lixchaq junjun tziyi'n tu'n txi' b'inchet tujchaq junjun koj'b'il, nonin keju xjal tu'n ttzaj kyq'uma'n moqa kytzaq'we'n tixixti'ju aq'unl kyajb'il tu'n txi' b'inchet. Qajlo ilxix ti'j tu'n tx'i q'met qa aju aq'untl tu'n txi' jyet tb'anil kychwinqlal xjal junju aq'untl tziyi'n kyu'n k'loj aq'unal jyol ab'j. Noqxtzulo tu'n tpajo tziyi'n kyu'nju k'loj xjal jyol ab'j, aju' tu'n tklet kyoklen qxjalil ex tu'n tkub' ch'nsetju mya b'a'n xiklox ti'ju aq'untl l, qu'mtzun ilxix ti'j tu'n txi' b'inchetju aq'untl te kolb'ilte kyoklen xjal. Qajlo q'achq'alok ntzaj kyqani'n kawil tichaqti' aq'untl kysel b'inchet tu'n tklet kychwinqlal xjal, aju lu najb'en te kawil tu'n txi' ka'yit qa b'an tu'n txi' ljet aq'untl, ajtzun txi' kytzaq'we'n k'loj xjal jyol ab'j, nxi' kynima'n.

A'lixqejju k'loj xjal ja xi' aq'uneta xjelb'il, tzaj kytzaq'we'n qa atju o'nb'il ntzaj tq'o'nju Montana tu'n ttx'ixpetju kychwinqlal ex kykojb'il, qajlo axix tzaj kytzaq'wenju qa noqx tu'n tpaju aq'untl nxi' b'inchet, at kyaq'un xjal. Nimju tb'anil aq'unl matxi txi' b'inchet tujchaq junjun koj'b'il chichi xjal. Noqxtzulo aju ex nkub' kyb'isi'n xjal, tujchaq junjun koj'b'il ex tujchaq nimaq tnam, tib'aju se'nix nkub'a sipitaju tkamb'ab'il aq'untl nxi' b'inchet lu. Ex tzaj kyqani'n xjal, se'n nkub'a siptajo nkyamb'a' k'loj aq'unal jyol ab'j, aj tjaw twi'ju q'an pwaq, extzun qa mya' wi'yil nelaju aq'untl nxi' tb'incha'n Marlin; a'lixqejju xjal xi' xjelit kye exqejju xjal nchi aq'unan kyuk'il k'loj aq'unal, nkub' kyximi'n qa noq ch'i'njun tb'anq'ob' aq'untl lu' npon tujchaq junjun koj'b'il, exqejju k'loj xjal tujchaq nimaq tnam, nkyxi'm qa noq ch'i'n moqa mixti' tb'a'n q'ob' aq'untl lu' npon tuj tkyaqil qtanam te Twitz Paxil.

Xjelb'il I1: ¿Ma noninjun qwaq npon tujchaq junjun koj'b'il, tu'n tklet ti'jo kyoklen xjal?

Noninju Montana tu'n tklet ti'ju kyoklen xjal nche' najan tujchaq koj'b'il ja naq'unana, qu'n nxi' tq'o'n

kyaq'inju xjal nchi njan atzu, extzun nxi' tq'o'n xnaq'tzb'il kyeqechaq nejinilj tuj jun tnam tu'ntzun tb'ant tkayit kypwaq moqa tu'n tb'ant taq'unet kypwaq. Ojtzqi'n qa a'lixchaq lu najb'en tu'ntzun txi' chjet kye xjal junjun twi' kyk'u'j tb'anilx ch'i'n. Noqxtzulo aju mlayx b'antxix tka'yit se'n tb'a'nq'ob' tujchaq junjuntl kyoklen xjal.

Ex nonin Montana tu'n Montana kyeju kawil tujchaq junjun koj'b'il ex tejo matij kawil te qtanam Paxil, qu'n nxi' tq'o'ntju pwaq kye ex nchojin tu'n taqunan tuj qtanam, noqxtzulo aju lu' nonin te kolb'ilte kyoklen xjal qa aqejju kawil lu nok kyq'o'n pwaq tujxix jun tb'anil moqa qa nxi' kyb'incha'n aq'untl tu'n kykanin xjal ti'j jun tb'anil chwinqlal.

Aju pwaq nxi' tq'o'n Montana teju jakawb'il te tnam te Saqchojan nonin tu'n txi' b'inchetju aq'untl tujchaq junjun koj'b'il, aqejju aq'untl nonin kye ne'ch koj'b'il tu'n ttx'ixpetju kychwinqlal xjal, extzulo tu'n kypon kanin ti'j junjun tb'anil chwinqlal. A'lixchaqju tonilb'il montana, matxi' tz'nin kyeqejo nejinilj moqa kyeqejo kawil te tnam de Saqchojan tu'n tb'ant kyka'yinte tixixti' k'ajb'ela tpwaq tnam, tu'n txi' ka'yit tixixti' aq'untl kysel b'inchel moqa tixixti'ju aq'untl nojqelan kye xjal. A'lixztzulo lu nxi' tnimin kyoklen xjal.

Aju tonb'il Montana nxi' tq'o'n te jakawb'il te Sipacapa, ch'i'nju pwaq nxi' toyi'n, qu'n mya chq'o'nk tu'n kawb'il tu'n txi' tq'o'n pwaq lu', nqztzulo aju nxi' tziyi'n ix in xi' tnimi'n kyoklen xjal, extzulo aju pwaq lu' najb'en te ja kawb'il tu'n txi' tb'incha'n aq'untl najb'en tu'n txi' nimset kyoklen xjal. Noqxtzulo aju, tu'n tpaj mixti' nkej k'mo'n o'yb'itz lu', mixti' junjun tb'a'nq'ob' q'anchalwit tuj kywitz xjal.

Tu'n tpajo mixti'j taj Montana, tuj ab'q'i te 2006, tu'mix chojina te matij kawil, jaw ch'iyju nkamb'ab'il matij kawil te qtanam te Paxil extzulo ma tz'ajb'en pwaq te tu'n txi' b'inchet aq'unl tu'n tok kyoklen xjal. Ilxixti'j tu'n txi' qka'yin qa aju kyoklen xjal, se'ntok tu'nju Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos (ACDH) tzala tuj qtanam te Twitz Paxil, noq ch'inju pwaq najb'en tu'n txi' b'inchet aq'untl te nimb'ilte moqa te kywsab'lte kyoklen xjal, qu'mtzun nku' ja'lin mixti' junjo aq'unl nxi' b'inchet tu'n tka'yit tb'a'nq'ob'.

Xjel I2: ¿Matxitzulo tz'onin pwaq lu te kyuwsab'ilte kyoklen xjal?

Matxi tz'nin Montana tu'n txi nimsetju kyoklen xjal, tu'n tok toklenjun kyxe'chlal, tu'n kypon kanin ti'j junju tb'anil chwinqlal, qu'n matxi' tz'okten b'inchal junjun tb'anil aq'untl tujchaq junjun kojb'il, extzun matxi' tz'okten onilkye tu'n kypon kaninqe kojb'il lu ti'j jun tb'anil chwinqlal, noqxtzulo tu'n tpaju aq'untl lu' ex pwaq nxi' tq'o'n tu'n txi b'inchet, noqtzunaju mixti' junjo tu'mel tu'n tmet. Aqechaq aq'untlju matxi' txi' b'inchet lu:

- Aju tonb'il Fundación Sierra Madre (FSM) ixju te Departamento de Desarrollo Sostenible (DDS) de Montana nimqechaq tb'anil aq'untl matxi' txi' kyb'incha'n, noqtzuloaju mixti'xix q'anchal tixixti' nonina tu'n txi' nimset kyoklen xjal nchi najan kyojqe' kojb'ilaju.
- Matxi' txi' tziyit kyoklen xjal ti'j xnaq'tzb'il qu'n ate' xnaq'tzal nche'x chjet tu'n pwaq lu, ex matxi' chex xnaq'tzet xnaq'tzal tu'n tu'n txi' kyb'incha'n jun tb'anil xnaq'tzb'il, matxi' che'x nimset jte' jaxnaq'tzb'il, ex atqe k'wal e' ku'xin nche'x onit tu'n kyxi' tuj bxnaq'tzb'il.
- Exlo matxi' che' onin k'loj xjal lu tu'n txi' nimset kyoklen xjal ti'j tb'anil chwinqlal. Tu'nju o'nb'il lu matxi' jaw b'inchet jun ja te q'a'nb'il kye xjal, ex nimqejo xjal nche' pon q'anil kyib' tзалu, noqtzuloaju mixti' junju tu'mel tu'n tka'yit.
- Exqejo aq'untl matxi' che'x b'inchet tu'n tpon kya xjal kyja, nxi' tnmisa'n kyoklen xjal tu'nt ten kya.

A'lixqejaju aq'untl nche'x b'inchet, najb'en kye xjal tu'n tkub' kyximi'n tixixti' kyajb'il, nche' ok xjal kykyaqil tuj tajlal extzan nok q'etju kyxim tuj tu'mil, qu'n aqetzun ojtzqilte titi'ju mya b'a'n kye,aju lu junxi'chaq tten tujchaq junjun k'loj b'inchb'il aq'unl. Aju taq'un FSM ti'ju lu noq ch'in, ilti'j tu'n txi' kyuwset.

Mixti' q'i'n tu'n Montana junju tajlal pwaq b'a'nxix, najb'en te b'inchab'lte aq'untl tujchaq junjun kojb'il, extzunaju najb'en te tu'n tkub' tchik'b'a'n tb'incheb'en kywitz oklenj, mikxa'ju q'i'n kyu'nqe xjal nche' xpich'in ti'ju taq'un ljo'n extzun jni' ntkab'an.

Noqtzulo tu'n tpaju mixti' junju tajlal pwaq iq'i'n tu'n FSM, najb'en te b'inchb'il te aq'untl kye xjal, mixti'x

nb'ant tka'yit jni'xix extzun tixixti' najb'ena te kolb'il kyoklen xjal.

Noqx tu'n tpaju mixti' junjun tb'anil tu'mil tu'n txi' iq'il tajla tixixiti' aq'unl nxi' b'inchet, mixti' junjun xpich'b'il ti'j, ex mixti' junjo ka'yilte tixit' tb'anq'ob' taq'un Montana nxi' tb'incha' ti'j kolb'il kyoklen xjal.

Noqx tu'n tpaju nche' ok chq'etju k'loj aq'unal lu' tu'n kyonin tu'n txi' b'inchet aq'unl tujchaq junjun kojb'il moqa junjun o'yb'itz, tu'mixwitlo kub'a jpu'na tjonjtz q'an pwaq, jaku tz'ok b'inchet junju mya b'a'n ti'jaq'unl ljo'n tu'n tkywset kyoklen xjal, extzun jaku kub' mquet twitzju jun kyoklen xjal q'o'ntz tu'n tkub' kyb'u'yin kyib' moqa tu'n ttzaj kyq'uma'n tixixti' kyxim.

Xjelb'il I3: ¿Mo matxitzulo jpet twitzu mya b'a'n lipchotz ti'ju jjob'l q'an qwaq, ti'ju kyoklen xjal, tu'njo pwaq te b'inchb'il tb'anil tujchaq junjun kojb'il?

Mixti' nxi' tnmim'n Montana kyoklen xjal tujchaq junjun tnam qu'n b'ajxa txi' tb'incha'na jun xpichb'il ti'jchaq mya b'a'n nok ti'j kychwinqlal xjal tu'njun aq'untl ljo'n ti'j jjob'l q'an pwaq; ex tu'nju mixti' junjun tu'mel matxi' mxi' tb'incha'n tu'n tka'yit qa ati mya b'a'n lipchotz ti'ju jjob'l q'an pwaq ex qu'n mixti' ojtzqi'n tu'n qa atju tb'a'n q'ob' aq'unl lu matxi' pon tujchaq junjun kojb'il..

Mixti' ojtzqi'n tu'n Montana alkyeqechaq mya b'a'n matxi' tz'ok ti'j kychwinqlal xjal extzan extzan qa nkub' tmoyi'n kyoklen xjal, noqx tu'n tpaju tpon kanin k'loj xjal jyol ab'j tuj kytanam. Matxi' tzajxi kawin' noqtzunaju mixti' tajlalju mya b'a'n tu'n tpaj matxi' kub'a kawina.

JUNJUN TU'MIL TU'N TXI B'INCHET OJQEL

- OJTZIL EX ONIL KYE JAXJAL MEB'A. Ex ilti'j tu'n kyok tuj tajlal aqejaju k'loj jaxjal jaku chi b'o'lj tu'nju jjob'l q'an pwaq. Ilti'j tu'n txi' b'inchet junju xpich'b'il extzun tu'n txi' jyet junju tu'mil tu'mix pona mya b'a'n kyij'.
- ILTI'J TU'N TKUB' PA'YIT AJU O'NB'IL TU'N KYKANIN XJAL TI'J TB'AL CHWINQLAL TUK'IL O'NB'IL TU'N TPAJ AQ'UN. Aju tziyi'nx tu'n Montana tib'aj tu'n txi' b'inchet aq'unl jaku tz'ajb'en tu'n kykanin jxal ti'j tb'anil chwinqlal mayalo ilti'j tu'n ttzaj kytzaq'we'n

kykyaqil xjal. Ilti'j tu'n tten junjun temb'il ja nche'xa xjal b'ajsal, tu'ntzun tjet twitzu manipestasyon.

JUNJUN TU'MEL TU'N TXI KA'YIT A'LIXJU MA KYEJ TQ'ON JYOB'L Q'AN PWAQ

- XPICH'IL TI'J TZIYINX. Ilti'j tu'n txi' ka'yit qa ate' junjun aq'untl na'm txi' b'inchet extzun qa xiklox ti'ju tziyi'n tu'n tx' b'inchet te jyob'l tb'anil kychwinqlal xjal.

JUNJUN TU'MEL TU'N TKUB' B'INCHETCHAQ TUXJIX TAJLAL

- TU'N TKUB' B'AJSET TB'INCHANJTZ JUN XIMB'IL AQ'UNL XIKLOX TI'J JYOB'L TB'ANIL KYCHWINQLAL XJAL, TE OJQEL EX TE YAJ. Ilti'j tu'n txi' tziyit junjun ximb'il aq'unl ja noka tq'o'na kyoklen xjal extzun nximin ti'j jun tb'anil chwinqlal, aju lu' ljo'n tb'inchajtz tu'n Marlin. Ilti'j tu'n txi' ka'yit qa aju ti' kyxel b'inchet okxi k'onil kyij' qe xjal meb'a tujchq junjun kojb'il moqa kyij' qe xjal nok mya b'inchet mya b'a'n kyij'. Ilti'j tu'n tok q'et tuj tajlal a'lixju kyxim xjal nche' b'aj njan atzu tu'ntzun txi b'inchet aq'unl. Ilti'j tu'n tjaw iq'it junjun kyajlal xjal aqejun nchi ok tuj tajlal, tu'ntzun tajb'en te jun xpich'b'il moqa te ka'yb'il.
- ILTI'J TU'N TKUB' PA'YIT KYXOLJU TI'TI' KYB'ATIL TUK'ILCHAQ JUNJUNTL O'NB'IL. Aqejun aq'unl nxi' tb'incha'n DDS najb'en te o'nb'il kye xjal nok mya b'a'n kyij' tu'n aq'unl ljo'n tu'n mina, qajlo aju lu' chaq'b'il tu'n kawb'il; atzunte' FSM jaku tz'onin tu'n kyxnaq'tzet xjal moqa nejini' tu'n tkyuwset kyxim, tu'ntzulo lu jaku kyojtzqinte xjal tb'a'nq'ob' aq'unl. Qajlo aju FSM mya noqxwit junju tu'mel tu'n kyolin xjal tuk'il Montana, qajlo ilti'j tu'n tjaw tx'ixpuj taq'un tu'n tok te jun o'nb'il kye xjal.
- ILTI'J TU'N TXI' ONIT TAQ'UN FSM TU'NTZAN TXI' TLJO'N TAQ'UN MASKE MA JPET TE TJYONTZ Q'AN PWAQ. Qa aju FSM tajb'il tu'n txi' tljo'n taq'un maske ma jpet mina, qajlo ilti'j tu'n kyxi tzaqpetju kyaq'un nejini' nchi aq'unan atzu, tu'n txi q'et junju tu'mil tu'n tknet kypwaq ex tu'mix kub'a b'aja. Ilti'j tu'n kyxi' onit xjal nche aq'unan tuj tu'n kyxnaq'tzante ch'i'ntl kyib', exlo ilti'j tu'n tkub' b'inchet junju tu'mel tjaku tz'ajb'en te xpichb'ilte qqa b'a'nixju taq'i'n nxi' b'inchet.

- ILTI'J TU'N TXI' B'INCHET AQ'UNL TZIYI'N KYOKLEN XJAL TU'N:

- Tb'anil kychwinqlal xjal ex aq'unal. Ilti'j tu'n txi' ka'yit junju tu'mil ja nyeta tb'anil kychwinqlal xjal jaxjal exqejo aq'unal, tu'nwittzulo mix chi yab'tiya extzun tu'n tjept twitzju jun yab'il jaku tzaj kyij' xjal noqx tu'n tpaju nchi aq'unan tuj jyob'l q'an pwaq.
- Ilti'j tu'n kyxi' xnaq'tzel ch'i'ntl ajxnaq'tzal.
- Ilti'j tu'n txi' nimset o'nb'il xnaq'tzb'il tu'ntzun kyxi onit nejini' tujchaq junjun kojb'il.
- Ilti'j tu'n kyxi' onit aq'unl a ntjyo'nju tu'n tpon a' kyjachaq xjal.

- ILTI'J TU'N TXI' LJET AQ'UN NONIN TU'N TKUWIX KYAQ'UN KAWIL TNAM. Tb'anilix tu'n txi' ljet aq'unl najb'en tu'n kyxnaq'tzet nejini' ti'j tza'n taq'unanjtz kypwaq tnam npon tu'n tpaj mina ex tixixti' k'ajb'ela. Ilti'j tu'n txi' ljet aq'unl tuk'il MEM ex junjuntl k'loj aq'unal te matij kawil, tu'ntzun tkyuwix kyaq'un.

- ILTI'J TU'N TXI' JYET JUN TB'ANIL TU'MIL TI'J TITI' K'AJB'ELA PWAQ. Ilti'j tu'n txi' ka'yit qa aju pwaq k'ajb'el tu'n txi' b'inchet aq'unl tujchaq junjun kojb'il niminx ch'i'n tu'ntzun kylonte xjal tb'a'nq'ob' extzun tu'n txi' b'inchet junju aq'untl okxix k'ajb'el kye xjal, tu'ntzun tkub' kyximi'n xjal qa tb'anil aq'unl lu, qu'n extzun nim nkykamb'an k'loj xjal tajuw mina. Ilti'j tu'n tok toj tajlal a'lixchaq chojb'il nxi' q'et te kawil, toyb'itz mina ex junjuntl tu'mel ja nonina kye xjal. Jun tb'anil yek'b'il, jaku tx'ixpuj kyxim xjal ti'j kyaq'un k'loj aq'unal jyol q'an pwaq.

- ILTI'J TU'N TXI' LJET JUN B'INCHB'IL AQ'UNL A NTJYO'NJU TB'ANIL AQ'UNL. Qajlo tb'anil tu'n txi ljet junju b'inchb'il aq'unl ja ojtzqi'na tixixti' kb'antil, extzan ja q'anacha'la titi' ma b'anti ex jni' pwaq matxi tz'ajb'en b'inchab'lte.

- MIXTI KUB' EWIT JNI'NIX PWAQ NKAMB'ET. Ilti'j tu'n txi' b'inchet junju aq'unl tuk'il matij makil tu'ntzun txi' ka'yit jni' pwaq matxi' kamb'et, jni'ju matxi txi' oyit kye kojb'il extzun tixixti' matxi tz'ajb'ena, mo ma txi' b'inchet aq'unl tu'n tkub' myet twitz mya b'a'n nok b'inchet kyij' xjal. Qajlo jaku txi' q'met te matij kawil te tnam Paxil tu'n tok tb'u'yin tib' kyuk'il EITI (Iniciativa de Transparencia de las Industrias Extractivas).

XQ'UQB'IL

Aju kolb'il kyoklen xjal, junju nimxix toklen tuj xpich'b'il, qu'n aju mina Marlin naq'unan kyxol xjla ja mixti'x nimina kyoklen ex mixti'x jun kolil kyi'j extzun ja mixti' kyajb'il xjal tu'n txi' ljet aq'unl te jyob'l q'an pwaq tu'n mina. Chjo'nqex tu'n Montana jun k'loj xjla nche' kolin kyi'j, atxi'x ttzajlen qe kyaq'un, tu'ntzun tpaju lu, b'ampun maj oje jaw kytzyu'n kyib' kolil ti'j Montan kyuk'il xjal, b'a'mpun b'uj oje tz'el. Qajlo nkub' b'sitju kye kyten k'loj aq'unal jyol ab'j kyuk'il polisy ex soldad qu'n myaxix b'a'n nche' ela lu tuj kywitz xjal extzan matxi kub' kyyajli'n kyoklen xjal. Nimju xim ntzaj aj txi' ka'yit qa xi tch'iyiju b'iyjtib'il twitz Paxil ex atzu tujchaq junjun kojb'il ja naq'unana mina.

Kab'e b'uj el tu'n tpaj mina tuj ab'q'i te 2005, tujtzunju b'uj lu e' kyim jte' xjal extzun jaw jun b'ajk'ujil ti'j qa ati kolb'il. Tujtzun jun la'j ok kyuk'il jte' k'loj xjal tu'n tpaj xpich'b'il lu, a kyb'is xjalju nim tx'uyjtib'il kyxol xjal tujchaq junjun kojb'il extzun mixti' junju kolil kyi'j, mixti'xix nchi ximin kyi'j kolil ti'j mina, tu'ntzun tpaju lu' nimqejo kyoklen xjal nkub' moyi'n. A'lixju xob'tzab'il kye xjal, ilti'j tu'n tokq'et toj tuj tajlal.

Atxi'x tzun ab'q'i 2006, nimxix toklen kolb'il ma tz'ok tq'o'n Montana tu'ntzun txi' tziyit kolb'il kyoklen xjal, axixtzun jun aq'unlju ljo'n a tu'n txi nimit kyoklen xjal. Ljo'n tu'n Montana jun aq'unl a ntjyo'nju tu'n tjetju kye kytenkib' chjo'n kolb'il ex tkolil matij kawb'il, atzun lu' tb'anilix chitzun jte xpichb'il matxi tz'ok ti'j. Qajlo ate'x txqantl tu'mel tu'n txi taq'una mina Marlin, alo lu jun tb'anil yekb'il ti'j qa ati junju aq'unl jaku txi b'inchet tu'ntzun txi' tnimi'n k'loj aq'unalju kyoklen xjal.

Xjelb'il S1: ¿Intzulo nxi' tnimi'n Montana kyoklen xjal aj tok tb'u'yin tib' kyuk'il t-xq'uqil matij tnam?

Tnejilxil, aju Montana mixti' xi' tnimi'n kychwinqlal xjal qu'n mixti' junju t-xim ex taq'un tu'n tkanet jun ke kyten kyuk'il t-xq'uqil matij kawil.

Atz xi ttzyu'na k'loj aq'unalju jun tu'mel tu'n tklet kyoklen xjal tej tkyim jun xjal kyu'n polisy atz tuj jun maqb'il b'e ok kyu'n xjal atz Sololá, mya'tok kyajb'il tu'n tpon txqan k'uxb'il te taq'unab'l mina. Mixti'x

junju kawb'il xi' kyi'j posily e' kub' b'yonte xjal. Ex nimju b'ajsab'il tib'aju qa e' kub' yajli'n kyoklen xjal kyu'nqe polisy tej kyxi' xjal manipestaril noqx tu'mix pona mina, moqa tej kytzyet xjal b'ajsa'nqeto, noqx tu'n tpaju mya'toq kyajb'il tu'n txi' qe aq'unl.

Atzulo ch'i'n til Montanaju a mixti'x nxi' tqanin te matij kawil, tiqu'n mixti' xhe'x tuj kars, aqaju polisy e' okten yajlilte kyoklen xjal extzun mixti' nxi' tjyo'n junju tu'mel tu'n tb'ansetju mya b'a'n, moqa tu'n tb'anix kyanmi xjal matxi che aq'wi. Tu'nju matxi che' okju xjal nche' aq'una tuj PDH tu'n kypon ka'yilte tza'n nche' senjtza xjal tuj jun tx'uyjtib'il, junju tu'mel tb'anilix qu'n tu'ntzun lu, nxi' nimitju kyoklen xjal.

Noqx tu'n tpaju axjunte Montana tokx te b'ajsal, jaku txi' tqanil te ajkawil tu'n ttzaj jun xpich'b'il ti'j titotqi' nkub' ku'n xjal nchi manipestarin, na'mtoq kypon polisy ex titi' b'aji tej kypon. Mixti' junju tu'mil ljo'n tu'n Montana, tu'mix tz'kaxix kyb'inchb'en polisy kuw, extzun tu'n txi' ka'yit ojqlxch'in a'lixjo kyb'ajsab'il xjal ex tu'n tkub' najset tiqu'nil nchi b'ajsa'na xjal, tu'n txi' jyet tu'mel tu'mix txa'ya nim q'oj ex tx'uyjtib'il, qajtzulo aju lu jun tu'mel tu'n txi'0' nimset kyoklen xjal.

Jun tb'anil tu'melju ljo'n tu'n Montana aju tu'n txi' tziyit ex tu'n txi' nimit kyoklen xjal, noqtzun aju mixti' junju taq'un matij kawil onilte, qu'mtzun noqx tjuniix mya'xix nimju jaku b'anti tu'n, extzun aju tu'mel ljo'n tu'n, qajlo mya' tziyi'n ex mya' nimi'n tu'n Goldcorp, tib'aj kyoklen xjal. Qajlo tb'anil matxi' chi oktq'o'n Montanaju plosiy tuj tajlal tu'n kyxi' xnaq'tzet tib'aj se'ntten tu'bn tklet kyoklen xjal; noqtzulo aju tix junjuntl tu'mel tu'n tkub' kyala'jin, tu'ntzun tkub' moje kyxim kyuk'il polisy ex soldad, tib'aj kyoklen xjal.

Na'mx txi' kyb'inch'a'n k'loj aq'unal, junjun oqxenb'il q'ma'n kye tu'ntzan txi' kykuwsa'n junjun o'nb'il nxi' kyq'o'n kye xjal tuj kojb'il extzun tu'n txi' kuwset junjun tu'mel ja jaku kub'a yajlina kyoklen xjal extzun tu'n tok q'et tuj tajla aju kyxim xjal tib'aj titi' b'a'n moqa titi' mya b'a'n. B'a'nlo tu'n txi q'et ch'i'ntlu amb'il kye xjal, kye k'loj xjal, kye nejinilj, kye kawi e' txqantl xjal, tu'n kyonin tib'aj s'entten tu'n txi' jyet junju tu'mil tu'mix kub'a yajlina' kyoklen xjal. Mixti' junju tu'mel ojtziq'i'n tib'aj qa ti jun kyb'ajsab'il tnam tib'aj se'ntten tmqet twitz kyb'inchb'en kyxq'uqil k'loj aq'unal.

Xjelb'il S2: ¿Ma intzulo nxi tnimi'n Montana kyoklen xjal aj txi' tq'o'n kyaq'un t-xq'uqil?

Tujchaqtzun ab'qi lu, oxe k'loj xjakl q'o'n kyaq'un te xq'uqil tu'n Montana, qu'n qajlo ilti'j tu'n t-xq'uqit a'lixchaq ja e' taq'unb'il mina Marlin, tu'ntzun mix kub'a mqo'na twitz taq'un. Muya'tzulo noqx tu'n tpaju matxi txi' tq'o'n kyaq'un xq'uq'il noqx kye xjalxi, mixti'wit nxi' tnimi'n kyoklen xjal, mikxa'ju, matxi' txi' tnimi'n ex tzun nchojin kye taq'unal tujxix jun tu'mel, nchojin tb'anilxch'i'n kywitz txqan q'ol aq'nl, extzun nkolin ti'j kychwinqlal taq'unal aj tokten q'ol xq'uqil ti'j ja nchi aq'unana, extzun nxi' tb'incha'n junjun tu'mil tu'mix chi k'ixb'iya tuj kyaq'un. Ati junjun mya b'a'n matxi tz'okxi b'incha'n kyij aq'unal tuj mina, qajlo atqe junjun nche'x tzyu'n tu'n txi qqani'n pwaq kye; at junjun maj nel xon q'a'q kyij xjal nche' b'et tuj k'uxb'il noqx tu'n tel elq'a'n kypwaq extzun matxi' chi k'ixb'ixi, extzun ati maj nel alq'a'n kypwaqju xjal a q'ij nchi ex chjo'n.

Tuj ab'i te 2005, junjun xq'uqil intoq naq'una, kub' tb'o'n junju xjal nnjan atzu. A q'ijju, mixti'toq tziyi'n ex nimi'n kyoklen xjal tu'n Montana, qu'n mixtoqti' junjun tu'mel tb'inchante kyaq'un qe xjal nche' xq'uqin ti'j mina, mixtoqti' kanli tuj twitz se'ntten aj txi' ka'yit kyaq'unqe xq'uqil, mixti'xtoq ka'yinqe.

Tkub'lentzun tb'yo'n xq'uqilju jun xjal lu, aju k'loj xq'uqil, mixti'x xi' tq'o'ntl Montana kyaq'un extzun elqe junju ttaq'un tu'n txi' nimset ex tu'n tkle kyoklen xjal, atzun lu junxixju tb'anil tu'mel tu'n txi' ka'yit tiixiti' nxi' kyb'incha'n xq'uqil lu, extzun qa ti jun il ma txi' kyb'incha'n, tu'n kykub' q'et twitz kawil, tu'ntzun txi' kyka'yin qa matxi kub' kyyajli'n kyoklen xjal. Xi' tnimi'n Montana kyoklen xjal, tej txi' b'ajsalte xq'uqil twitz kawb'il, xi' tqani'n tu'n txi' b'yil chjolte til tuj kars; noqtzulo aju mixti'x xi' b'in extzun aju xjal b'iyin mxiti'x kub' tzyu'n, mixti'x xi' tuj kars chjolte til.

Aqechaqtzun tu'mel matxi txi'xi taq'unana Montana tu'n txi' ttziyi'n ex tnimsa'n kyoklen xjal ja naq'unana, ka'yinqe kyb'inchaj xq'uqil qa ati jun q'oj moqa qa ate' xjal mya' kyajb'il tu'n txi' ljet aq'unl, a'lixchaqtzun txqan tu'mel lu' tu'n tklet kyoklen xjal, nkux tz'b'it tuj junju u'j nxi' kytziyi'n xq'uqil, extzun nxi' ka'yit tza'n kyxela kyb'incha'na kyaq'un tuj mina. Extzun aj txi q'et taq'un jun xjal te xq'uqil, nxi' qanit te jachaqja matxi' tz'aaq'unana, qa tixi matxi txi' kyb'incha, qa mixti'x jun kyil, qa tb'anil xjalqe. Ajtzun txi' qe kyaq'un, nche'x

xnaq'tzet tib'aj se'n kyxela kyb'incha'na kyaq'un, se'ntten aj txi' kyklo'n kyoklen xjal, se'nju kyoklen xu'j ex tu'mix che' kub'a kyyajlina' aq'unal. Junju nab'l, qa aju xnaq'tzb'il lu' tu'n txi' q'et mya' noqx kyeju xq'uq'il, ex kyeqe kynejinil, tu'ntzun kyanexix ti'j se'n kyxela kyb'incha'na kyaq'un qa ti jun il, moqa qa ma chi pon xjal b'ajsal kywitz qa ti jun tb'inchb'en jun xq'uqil ma txi' tb'incha'n.

Noq junjun il xi' kyka'yinju xpich'il, atzulo lu jun b'ajsab'il ti'j jun xq'uqil okten yajlilte jun qya, atzun qya lu nnjatuq tuj jun koj'b'il, atzun b'ajsab'il lu okten Montana xpich'ilte qa axi'x, atzun txi' qani'n teju xu'j alkyeju xq'uqil okten yajlilte, mixti'x tzaj tma'n alke, mixti'x na'n tu'n alkye, ex mixti'x el tnik' ti', qu'mtzun mixti'x xi' oksla'n, o'kx tkub' tnajsa'n il lu. Tejtzun tkub' naju jun b'ajsab'il lu tib'aj xjb'il nok kyij qya, b'ajxa pona juntl; nxi' oqxenit kye k'loj aq'unal tu'n tok q'et tuj tajlal extzxun tu'n kyxi' xnaq'tzet xq'ulil tu'n txi' kytziyi'n oklenj lu, extzun tu'n txi' kynimi'n k'loj xq'uqil a'lixqeju kyoklen xjal extzun tu'n kykolin ti'j, ixtzulo nxi oqxenit kye tu'n tkane tuj kywitz se'nxi'x tu'mil aq'unl tuj mina.

A'lixqeju xjal e' onin tu'n ttzaj kytzaq'we'n xjel tej txi' b'inchet xpich'b'il lu', tzaj kyma'n qa a'lixqe xjal nchi aq'unan te xq'uqil tb'anil kyaq'un extzun qa mixti' nchi jyon il kyxol xjal, nxi' kyb'incha'n kyaq'un se'n chq'o'ntz kye. A'lixtzun lu jaku txi' qka'yin se'nju il b'aji Coral, ja ela tnik'tzil qa aq'ejju xq'uqil, kyaq'unju xq'uqil ex nimil kyoklen xjal. Noqtzulo aju tu'n kypon kaninqe k'loj xjal xq'uqil ti'j junju tb'anil tu'mil klob'il kyoklen xjal, tu'mix chio xob'tzana kyij xjal, illo ti'j tu'n txi' ka'yit ti'j junjunchaq b'ajsab'il na'mkuxtoq tpon tuj jun q'oj moqa jun b'iyjtib'il. Qa ti jun b'uj moqa jun q'oj, qajlo ilxix ti'j tu'n kyten jte' xjal ka'yilkye xq'uqil, tu'nwittzulo kokten ka'yilte qa tujxix tu'mil nxi' kyb'incha'na kolil kyaq'un extzun qa nxi' kynimi'n ex kykolin kyoklen xjal.

A'lixqeju xjal nchi aq'unan te xq'uqil tuk'il Montana, tzaj kyq'uma'n kyeqe xjal e' pon b'inchalte xpich'b'il, qa a'lixqeju tu'mel tziyinx tu'n tklet ti'j kyoklen xjal ljo'n taq'unanjtz extzun ljo'n tb'inchanjtz; noqtzun aju noqx yolku, mixti'x jun u'j tzaj kyek'in ja q'i'na tajlal tixixiti' nxi' kyb'incha'n, mixti' junju txolb'alte kyaq'un, moqa junju tu'mil tit' kysel kyb'incha'n tu'n txi' ka'yit a'lixchaq junjun mya b'a'n matxi txi' ka'yit moqa matxi kane. Ilti'j tu'n tten junju u'j ja kyb'elixa tz'ib'ita tixixiti'

nxi' kyb'inha'n, tu'ntzun tkub' xpich'it aj kypon q'mal t'pakb'alil titi' nkub' kyu'n;aju' lu k'onil tu'n txi' ka'yit tixixti' matxi txi' tb'inha'n Montana tu'n tkub' naj aqechaq mya b'a'n matxi chi' ka'yit.

Qajlo ati junju pa'jtib'il kyxolju xim tu'n tklet ti'j kyoklen xjal tuk'il kolb'il moqa xq'uqb'il qu'n mixti' junju jikb'al xim ati extzun mixti' junju nimb'ilte kyoklen xja tziyi'n tu'n Goldcorp, a taq'unju tu'n txi' klet kyoklen xjal jaku tz'ok jun yajb'il kyi'n noqx tu'n tpaju aq'unl nxi' b'inchet tu'n jjob'l q'an pwaq ljo'n tu'n mina Marlin.

Aju xpich'b'il nxi' b'inchet kyu'n xjal mixti'x kyoklen ti'j k'loj aq'unal jyol ab'j, tb'anilixlo qu'n tu'ntzun tpaj aju, jaku tz'el tnik'tzil alkyeqeju b'a'n nxi' b'inchet, alkyeqeju mixti' nxi' b'inchet extzun se'nixixju taq'un k'loj aq'unal ljo'n tu'n tklet ti'j kyoklen xjal exju kyaq'un k'loj kolil. Tu'ntzulo tojtqzinjtzu titi' nxi' aq'unet tu'n tklet ti'j kyoklen xjal, illoti'j tu'n tkub' junjun b'uyjtib'il kyuk'il xjal tujchaq junjun koj'b'il, tu'ntzun tkub' chik'b'et a'lixju kyb'ajil xpich'it extzun a'lixchaq xiklqe'x ti'j xq'uqb'il aq'unl. Acahq tu'mil se'n nxa'ya b'incheta ja'lin tu'n Montana mya'xix b'an qu'n mixti' junju ttxolil extzun noqx tuj kukxi' nxa'ya b'incheta, mixti'x jun u'j ja nkub'a tz'ib'ita, extzun mixti' ojtzi'n kyu'nqe nejinilj.

Chichitzun xjla e'x b'inchante xjel, qa a'lixqejju il moqa q'oj matxi chi b'ajxi b'aj tuj mina, xiklqe'x ti'j kyb'ajsab'il xjal mixti'x b'i'nqe moqa mixti'x oksla'nqe, se'nqejju -lq'ob'ente tx'otx' ja ljona t'jyontz q'an pwaq, qa mixti' xi' qanit kye xjal qa b'a'n tu'n txi b'inchet aq'unl, moqa qa mixti'x xi qanit kye xjal ja k'ik'ila b'e, moqa titti' mya b'an matxi' tzaj tiqi'n aq'unl lu ti'j kychwinqlal xjal- extzun qa aju k'loj aq'unal jyol ab'j mixti'x xi' tb'i'n moqa mixti' xi' t'jyo'n jun tu'mil tu'n tkub' naj. Tu'n tpaju mixti' junju tu'mil tu'n kyxi b'iyit xjal moqa mixti'x nche' oksla'n, qu'mtzan nela qeya il ex q'oj kyxol xjal qu'mtzan a noninju tu'mix txa'ya nimsetju kyoklen xjal nche' najan tuj koj'b'il, e'ye xq'uqil exqejju aq'unal tuj mina. Tu'ntzun tkub' naj lu, ilti'j tu'n tx'i t'jyo'n Montana tu'mil tu'n tkub' naj il lu qu'n qajlo xiklox ti'j ttzajlen qe aq'unl ex xiklox ti'j kychwinqlal xjal, ex ilti'j tu'n txi' t'jyo'n junju tu'mel ja chi pomb'ila xjal b'ajjal, tu'nwittzulo tpon kanin ti'j klob'l kyoklen xjal.

OQXENB'IL TU'N TXI' B'INCHET OJQEL

- ILTI'J TU'N TXI' KUWSET TU'MIL KYXOLX. Ilti'j tu'n tkub' b'inchet junju tu'mil ja kyb'elixa tz'ib' qa ilti'j tu'n kyxi' t'xket nejinil nchi aq'una tzalu extzunchaq junjun k'loj aq'unal tu'ntzun txi' ka'yit a'lixchaq jaku chi okten jyol q'oj moqa jaku chi onin tu'n t'jaw k'iyiq'in kyib xjal.
- ILTI'J TU'N TTEN JUN XPICH'B'IL KYU'N XJAL MYA' AQ'UNALQE. Qa ti jun il moqa jun q'oj ja ok chi xe'la xq'uqil kolil, ilxix ti'j tu'n tten jun xjal mya aq'unal, tu'ntzun tten ka'yilte tixixti' kyb'ajil moqa tu'n tonin tu'mix txa'ya nima q'oj ex tu'mix kub'a yajlina kyoklen xjal. Juntzun yek'b'il b'aji tzqeku, aju ok PDH tuj tajlal tu'n txi' ka'yilte tixixti' nb'aji, tb'anilix tu'mil lu.

JUNJUN OQXENB'IL TIB'AJ TU'N TXI' KA'YIT A'LIXJU KYJEL TQ'O'N MINA

- ILTI'J TU'N TXI' KYUWSET LJOB'ENTE TITI' MATXI B'AJXI. Junju tu'mil xiklox ti'j xpich'b'il taq'unanjtz kolb'il kyoklen xjal qajlo aju tu'n tok q'et tuj tajlal a'lixchaq xpich'b'il ljo'nqe kyi'j qe xq'uqil matxi chi kubxi tz'aq tuj kyil, moqa ti'jchaq jaku tz'oka kyb'inha'na il. Ilti'j tu'n txi' ka'yit qa tujxix tu'mil nxi' tb'inha'na Montana xpich'b'il ti'j kyb'inchb'en t-xq'uqil extzun tu'n tu'n tokten ljolte matij kawil te Paxil tu'n kykub' tkawi'n a'lixqejju polisy ati il matxi tz'ok kyb'inha' kyi'j xjal moqa matxi' kub' kyyajil'n kyoklen xjal, qajlo ilti'j tu'n txi' tqani'n qa tu'n txi' nimit kyoklen xjal xiklox ti'j mina.

JUNJUN OQXENB'IL TIB'AJ TIXIXTI' OKXEL B'INCHET

- ILTI'J TU'N TKUB' MOJB'ET KYXIM KYUK'IL POLISY T-XQ'UQIL MATIJ KAWIL TIB'AJ SE'NTTEN AJ TKLET TI'J KYOKLEN XJAL. Qajlo ti'jxi junjun tx'ixpub'il xq'uqil polisy e' soldad, ilxix ti'j tu'n tten junju la'j kyxol k'loj aq'unal jyol ab'j kyuk'il xjal tib'aj kyoklen tu'n tkub' moje kynab'l tujxix jun tba'nil tu'mil.
- ILTI'J TU'N TXI' LJET XPICH'B'IL KYI'J XQ'UQIL ATI KYIL. Qajlio axix jun tb'anil tu'milju a tu'n txi' ka'yit jaxix-ja ta'ya jun b'isb'ajil ti'j kolb'il kyoklen xja tuj koj'b'il qu'n qajlo mya b'a'n o'k nxi' ka'yitju a'lix nb'aj twitz matij tnam. Jaku txi' tz'aqtzel ka'yb'il kyi'j xq'uqil tu'n junjuntl yek'b'il aq'unl b'inha'nx tib'aj tb'anil kolb'ente kyoklen xjal. Ilti'j tu'n tok tuj tajla qa tb'anilix tu'n txi' 'qet kyaq'un xu'j te xq'uqil

tu'nwittzulo tten jun junxil kyxol ichan e' xu'j nche' aq'una te xq'uqil, jakutzun pon kanin lu ti'j qa ma tx' q'et kyaq'un qya.

- ILTI'J TU'N TXI' NIMSET XNAQ'TZB'IL TIB'AJ KYOKLEN XJAL. Ilti'n tu'n txi' kuwset moqa tu'n txi b'inchet junju tu'mil xnaq'tzb'il xiklox ti'j junjuntl xnaq'tzab'il oje txi' aq'unet tu'ntzun kyxi' xnaq'tzel xq'uqil, posiy exqeju xjal at kyoklen ti'j aq'unl lu, tib'aj se'ntten aj tklet ti'j kyoklen xjal, atzulo lu jaku tz'ajb'en tu'n txi' tzaq'wet junjun xim tib'aj xq'uqb'il (jun yek'b'il, se'nqeju k'loj xq'uqil chq'o'nqe tu'n kyxi' q'umalte te jun xjal qa at til). Ilti'j tu'n txi' b'inchet junju tu'mel xnaq'tzab'il kyeqeju xjal nejiniilj kye k'loj xq'uqil, ilti'jtzun tu'n tok tuj tajla se'nxi matxi txi' b'incheta extzun titi' matxi b'anti tu'n. Ok kyxel aq'unet jun tu'mel tu'n tmet qa b'a'nxi kyaq'un xq'uqil extzun tu'n tten jun tx'ixpub'il ti'j. Ilti'j tu'n kyok tuj tajlal xnaq'tzb'il mya' o'qekxju xq'uq'il ex tb'anilix tu'n txi' q'et kyeqeju nejiniil, kye jte'tl xjal nchi aq'unan tuj mina ex kyeju aq'unal. A'lixchaq tz'ib'inkux tuj u'j tib'aj b'inchb'aj kyxel b'inchet tu'n tklet kyoklen xjal ilti'j tu'n txi' b'inchet tu'n tmet twitz junjun mya b'a'n na'mtoq tpon, se'nju yajb'il kyij qya moqa aju kyoklen aq'unal tu'mix tz'okxa q'eta ti'xti tuj kychwinqlal.
- ILTI'J TU'N KYOK Q'ET K'LOJ XJAL NCHI NJAN ATZU TU'N KYONIN TIB'AJ TJYET KOLB'IL. Illo ti'j tu'n kyok q'et xjal nche' njan tujchaq junjun kojb'il tu'n kyonin tu'n tyyet tu'milchaq mya b'a'n, tu'n tkub' najset extzun tyyet jun tba'nil kolb'il. Qa a'lixchaq se'n nxa'ya kyb'incha'na kyaq'un xq'uqil exqechaq se'n nche' kleta tkyaqil tnam tu'n matij kawil, tziyi'n kyu'n kykyaqil k'loj extzun nimi'n kyu'n xjal exqeju k'loj aq'unal jyol ab'j, ati jun ch'in q'uqb'ajk'ujil tu'n tpon kanin tklonjtz kyoklen xjal extzulo jaku txi' ka'yit qa jaku kub' la'jit a'lixchaq mya b'a'n tu'n txi' jyet jun tu'mil tu'n tkub' naj, atzuloju jun tu'mil lu

jakulo txi' b'inchet tujchaq junjun tu'mil aq'unl. Jaku txi' b'inchet jun b'uyjtib'il ja jaku kub'a kyla'jina xjal a'lixchaq mya b'an tuj kywitz extzun qa jaku txi' jyet junju tu'mil tu'n tkub' najset, tb'anilix, tu'ntzulo la jaku tzaj ka'yi'n kyu'nqeju b'inchal xpich'b'il, qa junju tu'mil tb'anilix extzun jaku txi' ka'yin qa aju tklonjtz kyoklen xjal tziyi'n kyu'n k'loj aq'unal.

- ILTI'J TU'N TXI' B'INCHET JUN XPICHB'IL TI'J TICHAQTI' MYA B'A'N, MYA' YAJYAB'XI. Ilti'j tu'n txi' kyuwset xjelb'il ti'jchaq alkyeju jaku tzaj jyonte jun il moqa jun q'oj, qu'n ojtzqi'ntzulo qa q'achq'alok nche'x tx'ket polisy tu'n kyul kolil ti'j tja k'loj aq'unal te jyol ab'j. Ilxixlo ti'j tu'n txi' b'inchet aq'unl lu' tujchaq junjun k'loj xjal nche' aq'una, ilxixlo ti'j kyuk'il nejiniil te mina, ok k'okil tuj tajlal a'lixchaq tu'mil nxi' jyet tu'n tkub' naj moqa tu'n tkub' ch'nset q'oj ex b'ujb'il. a'lixchaqtzun junjun aq'unl lu a tajb'ilu tu'n kyok kykyaqil nejiniil tuj tajlal extzun tu'n kyxi' xnaq'tzet tib'aj se'ntten aj kyoni'n tu'n tklet ti'j kyoklen xjal. Ilti'j tu'n tok tuj tajlajlu aq'unl la a'lixqeju nejiniil techaq junjun k'loj aq'unal exqeju polisy xq'uqilte matij kawil, kyuk'ilqetzun xjal nchi najan tuj junjun kojb'il e' txqantl xjal a kyajb'ilju tu'n tonit tkolj kyoklen xjal.
- ILTI'J TU'N TXI' LJETAQ'UNL TIB'AJ XPICHB'IL KYU'N QE XJAL MIXTI' NCHE' AQ'UNA KYUK'IL K'LOJ AQ'UNAL. A'lixqe aq'unl nxi' b'inchet tu'n txpich'injtz qa tb'anil moqa mya aq'unl ljo'n kyu'nqe xq'uqil mixti' tu'n tkej ten, ilti'j tu'n txi' ljet, extzun tu'n txi' b'inchet kyu'nqeju xjal mixti' nchi aq'una kyu'kil k'loj aq'unal jyol ab'j, exlo ilti'j tu'n tok tuj tajlal aqejtu txq'uqil matij kawil. Noqxtzulo tu'n tpaju nimqeju mya b'a'n matxi' tz'elxi yal tujchaq junjun xjelb'il xi'ni b'inchet, illo ti'j tu'n txi' ljetju aq'un lu q'achq'alok, se'n tujchaq wajxaq lajuj xjaw. Exlo ilti'j tu'n tkub' b'inchet junju txolb'al aq'unl tu'n tajb'en te ljob'l tb'inchanjtz aq'unloqxeni'ntz.

JUN TU'MIL TU'N TPON KANIN B'ANSAB'IL IL

Chitzulo jun yol mixti'te jun oklenj mixti'nwit tb'ansab'il. Qa ati jun xjal moqa k'loj xjal ma kub' tna' qa matxi' tz'ok b'incha'n jun il ti'j toklen moqa matxi' kub' yajli'n toklen, qajlo ilti'j tu'n txi' q'et junju tu'mil te tu'n txi' b'anset aju mya b'a'n matxi' tz'ok b'incha'n

ti'j, moqa tu'n tkub' tchik'b'an tixti'ju tnta'n; qatzulo qa mixti' jun tu'nil, mixlo ti'j junju toklen oklenj. Tujtzun kywitz k'loj aq'unal ex tuj twitz kyoklen xjal qa ati jun tu'mil tu'n kypon kanin xjal ti'j junjun b'ansab'il yajb'il axitzun jun tqankchanil oklenju a tma'nju "Kolil,

tziyil ex b'ansal": aju matij kawil exqejun k'loj aq'unal ti junju chaq'b'il q'o'ntz kye, aju tu'n kyub' we' twitxchaq tx'uyitib'il ntzaj tiq'in yajb'il nok ti'j kyoklen xjal. Tujtun juntl tu'mil qa aju tb'eyil tu'n kypon kanin xjal matxi' chi kub' yajli'n ti'j junjun b'ansab'il il qajlo jaku txi' b'inchet tu'n jun la'j, moqa tu'n jun b'ajsab'il twitz jun kawb'il, moqa kytz xjal a kyaq'unju tu'n tjet tu'mil tu'n tkub' b'aji il, exlo kyuk'il k'loj xjal nche' kub' ka'yinte b'ajsab'il nxi' kyq'o'n xjal ti'j k'loj aq'unal jyol ab'j.

Tujchaq junjun k'loj aq'unal, aju xpich'b'il atz nka'yinxax ti'j tu'n txi jyet tu'mil tb'ansanjtz il axtzu tuj ja najb'en kyu'n te aq'unb'il, tu'mix txiya nima'. Atzulo tu'mil lu ntzaj tjikb'an titi' kyxel tb'incha k'loj aq'unal, qu'mtzun a nnyonte tu'mel extzulo a'lixju xiklox ti'j t-xim kyxel tb'incha'n axtz nkeja kyxol, aqe nche'x ka'yinte. Atzulo jun tu'mil la mixti' nkub' tmqo'n twitz tu'n kyxi' xjal b'ajsals twitz kawb'il qa mixti' xkub' tuj kywitz aju b'ansab'il il ntzaj tq'o'n k'loj aq'unlal. Extzulo aju tu'mil lu' nxi' tq'o'n junju tb'eyil kyeju k'loj xjal tu'n kyklonte kib' ex tu'n txi' kytzaq'we'n qa aju b'ajsab'il nxi' q'o'n kyij' ax moqa mya' ax. Noqxtzulo tu'ntpaj nim kypwmaq k'loj aq'unal extzun ojtziq'in kyu'n se'ntten tu'n kyetz tjaq' junju b'ajsab'il, qajlo jaku kub' tmqo'n twitzju tb'eyil tu'n kypon kanin xjal ti'j junju b'ansab'il il.

Xjelb'il R1: ¿Ma atitzulo junjun tu'mil axix moqa jaku txi' qoksla'n ja jaku qo pon kanina ti'j jun b'ansab'il il?

Qanlilo qwitz qa mixti' nxi' kyoksla'n xjalju aju ntzaj tma'n k'loj aq'unal, moqa ex mixhti' nxi' kyoksla'n qa tb'anil kawb'il tuj qtanam, tu'ntzulo tpaju mixialxte nokslan ti'j kawb'il a'lixqejun xjal tujchaq kojb'il mixhti' nche' b'ajsals ti'j Montana tu'ntzun tjet junju b'ansab'il il. Qajtzulo ati junjun maj nche'x b'ajsals, mixalxte nxi' b'inky, mixalxte nxi' okslankye, qu'nmtzun ojtziq'in kyu'n qa myate b'ejun kyxel ljet tu'n tkanet jun b'ansab'il il.

Matxi' txi'xi tb'incha'n Montana junjun aq'unl tu'n txi' onitju ojtziq'in kyu'nqex xjal nchi aq'una tujchaq junjun k'loj aq'unal te matij kawil tu'ntzun txi' b'inchet b'anxch'i'ntl kyaq'un, aqexchaq matxi' che' onitju MEM, tu'ntzulo lu jaku txi' ch'iyset tb'anil aq'unl nxi' kyb'incha'n. Exlo matxi' myet twitz tjetontz jun b'ansab'lte il, qu'n nimchaq junjun tu'mil kawb'il matxi' kub' q'o'n tuj tb'e a'lixchaq ntq'uma'n Ministerio de

Ambiente y Recursos Naturales (MARN) exqejun PDH, tib'ajchaq junjun moyb'il moqa yajb'il matxi' tz'ok ti'j kyoklen xjal tujchaq junjun kojb'il ja naq'unana mina.

A'lixqexchaq b'ajsab'il matxi' txi' kyq'o'n xjal kywitzqex junjun k'loj xjal kolil ti'j kyoklen xjal ate' tujchaq junjuntl tnam najchaq matxi' txi' nimsante il extzun matxi' kub' tchik'b'an tb'inchb'en mina Marlin, b'ampun maj a'lixchaq lu' matxi' pon b0'aj tuj junjun kawb'ilte mina. Tu'ntzulo tpaju lu, aju Montana matxi' txi' tb'incha'n a'lixju matxi' tzaj chq'o'n te, se'nju jun chaq'b'il tzaj tq'o'n *Compliance Advisor Ombudsman* (CAO). Noqxtzulo aju mya' o'kxte kyxel jikb'ante tb'inchb'en, qajlo ilti'j tu'n txi' tb'incha'ntlte matij kawil te tnam Paxil a'lixju ntzaj chq'o'n te extzun mixti' nxi' tb'incha'nte, a'lixchaqtzulo lu matxi' pon b'aj tuj jun mya' b'a'n tu'mel, qu'n qa majx mixti'x nxi' tb'incha'n mlayx pon qanin jun b'ansab'il il.

Aju ja nche'xa xjal b'ajsals twitz Montana mya'xix tb'anil qu'n mixti' npon kanin tij se'nixwitlo jun ja ja nche'xa xjal b'ajsals, aju lu mixti' npon kanin ti'j se'n chq'o'ntz tu'n kawb'il teyil kykyaqil tnam te twitz tx'otx', qu'mtzun mya'xix oksla'n kyu'n xjal extzun mixti' nkanin tu'n txi' ka'yit a'lixchaq kyb'ajsab'il xjal. Junlo tu'mil tu'ntpaj mixti'x nxi' kyoksla'n xjal ja te b'asab'il, qajlo aju noq o'qekxkye e' kub' b'inchante, mixti' ok kyq'o'n tuj toklen aju kyxim xjal nche' njan atzu, exlo mixti' nche' ok q'o'n tuj tajlal tu'n t-xpich'it se'n nxi' tb'incha'na taq'un. Se'n ta' ja'lin ex se'n b'incha'na mya' tb'anil qu'n mixti' nxi' tq'o'n amb'il tu'n txi' jyet b'ansab'il extzun mixti' nxi' tziyi'n kyoklen xjal.

Tu'n tpaju mixti' junju ja tb'anilixix ja jaku che'xa xjal b'ajsals twitz k'loj aq'unal ti'j jyol ab'j, matxi' tz'onin tu'n kyxi'qe il tuj nim, aqejun il ati kyxol xjal (se'nqejun il ati kyuk'il ex k'ayinte tx'otx', moqa aqejun ati kyja tzi b'e ja nik'a tqan lus), tu'ntzulo tpaju lu' nxi' nimqex k'loj xjal jaku kub' yajli'n kyoklen.

Xjelb'il R2: ¿Mo ma tz'onin moqa ma kub' tmyo'n twitz jjob'l b'ansab'il aju tu'mil ma txi' tjyo'n Montana tuj tq'ob' kawb'il?

Tuj ab'q' te 2009, o'lajuj xjal nche' najn tujchaq kojb'il tk'itz ja naq'unanan mina, titoj jun b'ajsab'il kyij' twitz kawb'il, moqa atok txi' Montana b'ajsalkye twitz kawb'il. Aju tu'mel matxi' txi' tljo'n Montana tu'n tmqet twitzju manipestasyon kyu'nqex xjal mya' kyajb'il tu'n txi' ljet taq'un mina, mixti' nkub' tuj kywitzqex k'loj

xjal te qtanam exqe techaq junjuntl tnam nche' kolin ti'j kolb'il kyoklen xjal extzan mixti' nkub' tuj kywitz pakb'al.

B'a'mpunchaq tx'uyjtib'il ati kyxol xjal exqeju Montana, qu'mtzun npona b'aja lu twitz kawb'il tu'n txi' tka'yin alkye te tpaj. Qajlo tujchaq winqi'n ab'q'i matxi' kyej nimju tx'uyjtib'il ex peyb'il matxi kyej xke kyxol xjal, b'isb'ajillo ti'j qu'n aju lu matxi txi' tuj tel, qu'mtzun nimqe xjal b'ajsa'nqe twitz kawb'il extzulo jaku che'x tuj kars.

Mixti' junju yek'b'il kanlixix ti'jchaq il ljo'n tu'n Montana kyij' xjal, ja' matxiwt kub' yajli'n kyoklen xjal tu'n kyok twitz kawb'il te junx. Mixti' junju tu'mil q'i'n tu'n Montana tib'aj titi' kyxel tb'incha'n aj tul jun il ellen xke ti'ju tb'ajsab'il kyij' xjal twitz kawb'il te tnam Paxil, se'nju tb'ajsab'il ljo'n kyij'qje xjal e' manipestarin tu'mix txa'ya qeya taq'un mina- aju lu jun tu'mil ja nkub'a yajlita kyoklen xjal.

JUNJUN OQXENB'IL TU'N TXI' B'INCHET OJQEL

- ILTI'J TU'N TXI' KA'YIT QA TB'ANIL TA' JA NCHI PONA XJAL B'AJSAJAL. Ati junju jikb'ab'ilte ja, ja nche'xa xjal b'ajsal ja' tziyi'n kyoklen xjal tu'n, achaqtzun tu'mil lu jakulo tz'ajb'en te tjka'yb'il Montana tu'n txi' tb'incha'n junte tb'anil ja ja che' pomb'ila xjal b'ajsal extzun ja nxi'ya jyeta b'ansab'il ma tz'ok tb'incha'n yajb'il. Ilti'jlo tu'n txi' tka'yin k'loj aq'unal qa na chi onin xjal tu'n txi' b'inchet, qa mixti' jun maqb'il tu'n kypon xjal extzun qa jun kyoklen aq'unal twitz, a'lixtzun lu ilti'j tu'n tkub' moje kytzi tuk'il kawil. Ixlo ilti'j tu'n tok jun tx'ixpub'il ti'j ja nche' pona xjal b'ajsal qu'n a kyxel nimsetju la'j ex jun jyojtu'mel; aju se'n kyjapunila b'aja mya' o'kx k'loj aq'unal kyel q'mante, qajlo aju kawb'il juntl xjal kyxel q'mante. Atzulo lu qajlo junju tb'anil tu'mil ja jaku che' oka q'eta xjgal tuj tajlal tu'n tkub' naj il tuj mina.

JUNJUN OQXENB'IL TU'N TXI' KA'YIT AJU KYJEL TQ'O'N MINA

- ILTI'J TU'N TJAW JYET JUN K'LOJ XJAL KA'YILTE B'AJSAJAL NA'MX TXI' B'I'N. Akx nxi' tka'yinte Montana jun tu'mil tu'n txi' b'inchet tujxix jun tu'mil aju ja ja nche' pona xjal b'ajsal, ilti'jlo tu'n tjaw jyet jun k'loj xjal q'uib'alk'uijilqe, tu'ntzun kyokslan xjal kyij' (se'nqeju PDH, ajkawil, nejinil te jun tnam mo kojb'il), tu'ntzun txi' kyaq'una'n a'lixqeju b'ajsab'il na'mx txi' b'in.

JUNJUN OQXENB'IL TU'N TXI' B'INCHET TB'ANIL TU'MIL

- ILTI'J TU'N KYXI' ONIT K'LOJ XJAL KA'YILTE TB'ANIL TU'MIL. Ilti'jlo tu'n txi' tb'incha'n Montana jun tb'eyil aq'unl tb'anilix tu'ntzun kykub' najset a'lixju kyb'asabil kywitz k'loj xjal ka'yilte tb'anil tu'mil, extzun tu'n kyxi' tu'ni'n tu'ntzun txi' kyb'incha'n kyaq'un tujxix jun tu'mel extzun qa aju kolb'il kyoklen xjal tziyi'n kyu'nqeju lu ponxwit b'aj tuj jun tb'anil aq'unl ex tu'n tklet kyoklen xjal ti'j kyaq'un ex tu'n tklet ti'ju kynajb'il xjal. A'lixchaqtzun lu nonin ti'j kolb'il kyoklen xjal extzun nonin tu'n ttx'ixpuj twitz taq'un k'loj aq'unal jyol ab'j kywitz jawl. Exlo juntl tu'mil aju tu'n tkane tuj kywitz a'lixju ilti'j tuj kyaq'un k'loj xjal ka'yilte tb'anil tu'mil, tu'ntzun kyxi' kyoni'n.
- ILTI'J TU'N TXI' AQ'UNET JUN TBA'NIL TU'MIL TU'N TXI' KA'YIT B'AJSAJAL. Illo ti'j tu'n txi' b'inchet junju tu'mil b'ajsab'il xiklox moqa icyju se'n tten kawb'il twitz qtanam Paxil. Atzulo tu'mil lu illo ti'j tu'n toktq'o'n tuj tajla aqeju tu'mel tu'n tkub' najset il noqx tuj jun la'j, moqa noq tuj jun tu'mel yoli'n ti'j, tu'mix pona b'aja twitz kawb'il tu'nwitzulo txi' ka'yil b'ajsab'il ojqel extzun qa ti jun tu'mil tu'n tkub' najset tu'n txi' b'inchet ojqel. Qatzulo qa aju il mixti'x jun tu'mil tu'n tkub' b'aj, extzulo qa ma pon twitz kawil, tu'n txi' qanit moqa tu'n txi' q'met kyeqeju kolil kyij' k'loj aq'unal jyol ab'j tu'mix txa'ya kyb'incha'na jun tu'mil kawb'il nkub' tyajjili'n kyoklen xjal.

B'ajsb'il yol

Tujchaq junjun kojb'il nima' meb'ayil, qajlo mya b'a'n tu'n tel qiq'i'n toklen junju pwaq nkykab'a'n xjal tu'n tpaju ati kyaq'u'n qu'mtzulo ilti'j tu'n tok q'et toklen nkykamb'a'n 900 aq'unal nche' tzaj tuj ila' kojb'il, extzun a'lixchaq netz lq'et tujchaq junjun k'a'yb'il. Qajlo ilti'j tu'n tkub' chik'b'et tzalu qa noqx tu'n tpaj aq'un nxi' b'inchet npon kypwaq jakawb'il ex matij kawb'il, a'lixchaqtzun pwaq lu najb'en tu'n txi' b'inchet aq'un te kolb'ilte kyoklen xjal, a'lixtzulo lu nok tb'incha' tb'anil ti'j kychwinqla ila' jaxjal; aj tjaw iq'it junju tajlal, tiwit lajaj, junwitlo naq'unan tuj mina, b'ajwit sipit aq'unl tujxix jun tb'anil tu'mil. A'lixchaqtzun junjun tb'anil matxi' txi' b'inchet, nok kyka'yi'n xjal nche' pon b'etil tujchaq kojb'il ja naq'unana mina; junjunchaqtl tb'anil aq'unl q'anchar' l extzun nonin tu'n tklet ti'j kyoklen xjal, aqeju jaxnaq'tzb'il matxi' che' b'anti, b'e matxi' che' nimset exqetzunjun ka'yb'il tu'mix chi yab'tiya xjal. Tujchaq junjun tnam ex tuj matij tnam, nonin mina Marlin qu'n nchojin tu'n tpaj naq'una extzun ati junjuntl toyb'itz. Ti'jxitzulo pwaq najb'en ex ntq'o'n aq'unl lu, aju jun xpich'b'il ma txi' tka'yin a'lixchaq nkub' kyb'sin xjal, a'lixchaq tkuwllal kychwinqlal k'loj xjal exqechaq k'loj aq'unal tuj mina ex k'loj kyoklen xjal tziyin jaxja.

Nimchaqju ok tuj tajlal tej txi' b'inchetju xpich'b'il lu, se'njun se'nta kyoklen xjal, extzun se'nix matxi' tz'oka se'na kyoklen xjal tu'n aq'unl te jyol ab'j, ma tziyi'n mo mixti'. Tuj junjunchaq tu'mil nimjo xkyilqe xjal xhe'x b'inchante xpichb'il, qu'mtzun ma tzaj kyq'uma'n titi' xkyil moqa titi' xkub' kyna'n, qajlo ma kub' kychik'b'a'n se'nix ta'yaju yajb'il ti'j kyoklen xjal, moqa titi' oklenj

xkub' yajli'n. Qatzun qa mixti'x te junju yek'b'il kyxilqe xjal xhe'x b'inchante xpich'b'il tib'ajchaq yajb'il nok ti'j kyoklen xjal, okxte saj kyq'uma'n mju qa tziyi'n ex nimi'n kyoklen xjal tu'n Montana, extzun qa nxi' tb'incha'n a'lixchaq chaqb'il q'o'ntz tu'n k'loj xjal te junxi'chaq matij tnam. Qatzulo qa mixti' junju tu'mil xknet tib'aj alxixkye jun xjal mo aq'unal matyxi' kub' yajli'n toklen, mya'lo a tu'milju mixti'xwit matxi' b'aji, moqa mixti'xwit junju mya b'a'n matxi' tz'ok kyij' xjal. Qajlo ati junjunju aq'unl matxi' txi' tb'incha'n mina, matxi' kub' tyajli'n b'a'mpun maj ax jun oklenju, extzun achaq junjun yajb'il matxi' txi' tb'incha'n junxi'chaq matxi' kub'a kyna'na xjalju.

Noqxtzulo tu'n tpaju nim yajb'il kyoklen xjal matxi' txi' tb'incha'n mina Marlin, aju k'loj aq'unal Glodcorp ex Montana ilti'j tu'n tkub' kychik'b'an tixixti' yajb'il matxi' txi' kyb'incha'n, tu'n txi' b'inchet junju tb'anil xpichb'il extzun junju tu'mil tu'n txi' nimit b'anil b'inchb'il.

A'lixchaqtzun junjun oqxenb'il ma b'aj txolb'et tu'n tq'anchalinxix:

- *Jachaq jaxi'x matxi' kub'a yajlita kyoklenx jal* moqa ja mixti' xa'ya b'incheta jun tba'nil tu'mil, tuk'ilxiju titi' jaku ma kub'a yajlita kyoklen xjal, extzun a tajb'ilju tu'n txi' ka'yit ojql. Atzunju lu' xiklox ti'ju chaq'b'il ja tq'uma'na qa aju k'loj aq'uinal mixti' txi' tb'incha'n junju mya b'a'n.
- *A'lixchaq tu'mil xiklox ti'j se'ntten tzaj qe taq'un mina Marlin.* A'lixchaq junjun tu'mil na'mx tkub' la'jit ilti'j tu'n tkub' chik'b'et ojql; noqtzulo aju ja'lin

a'lixchaq junjun tx'uyjib'il matxi' tx'ixpuj tka'yinjtz tuj kuywitz b'a'mpun k'loj xjal, qu'mtzun aju tu'mil tu'n tkub' najset, illo ti'j tu'n kyok q'et b'a'mpun k'loj xjal onil tu'n txi' ka'yit ti'j tujxix jun tb'anil tu'mil.

- *Tu'mil ja mixti'x nx'aya b'i'na* junjun ti'xti' ilti'j tu'n txi' ka'yit ex tu'n tkub' chik'b'et tujxix jun tb'anil tu'mil extzun tuj jun tb'anil b'inchb'il. Ilti'j tu'n txi' tb'inch'a'n mina Marlin junju tu'mil a ntjyo'nju tu'n tkane yajb'il tuj twitz extzun qa ajaku tzaj tq'o'n tb'eyil se'nxix jaku txiya tb'inchana Goldcorp taq'un.
- *Jachaq ja matxi txiya b'inchet ab'an tuj kywitz.* Maske-lo qa ma tzaj kyq'uma'n xjal qa at jun tb'anq'ob' mina moqa qa ma kyilju xpich'il junjun tb'anil aq'unl, illo ti'j tu'n txi' qanit junju yek'b'il, qu'n qa noqx tuj yol mlaylo txi' oksla'n.
- *Tujchaq junjun tu'mil* qa noqx tu'n tpaj mixti'x jun tb'anil tb'eyil tu'n txi' nimit kyoklen xjal, maske-lo mya yajli'n kyoklen xjal, ilxixlo ti'j tu'n txi' ka'yit titi'ju nab'aji, qu'n qajlo nkyej naj jun tb'anil tu'mil tu'n tkub' chik'b'et, moqa tu'n txi' yek'it kye xjal aju tb'anil kolb'il kyoklen, noqx tu'n tpaj mixti' junjun yek'ilte kye xjal titixiti'ju nxi' b'inchet ex titi' tziyi'n ex nonin kyeqe xjal ex kyoklen.

Aju xpich'b'il xi' b'inchetz se'nju tzaj kyq'uma'n xjal tixixti'ju nb'inch'a mya b'a'n kyij, a'lixchaqtzun lu xiklqe'x ti'ju junjunchaq aq'unl nxi' tb'inch'a'n mina extzun milti' nel b'an tuj kywitz xjal moqa nkub' tyajli'n kyoklen xjal. A'lixchaqtzulo lu a nkub'tyek'inju qa ilxix ti'j tu'n txi' tb'inch'a'n Montana jun aq'un a ntjyo'nju tu'nxix txib'inchet junjun tu'mil tujxix b'inchb'ente.

Tixixti' tajben jun jikb'ab'il ojtzqi'n jaxja

A'lixchaq e' el yal tuj xpich'b'il lu tib'ajchaq se'nxixta' kychwinqlal qxjali, titi' nb'ajkye ex titi'ju nok yajlilkye, nkub' tyek'in qa ilti'j tu'n txi' tziyi'n Montana jun jikb'ab'il ojtzqi'n jaxja.

A'lixchaq matxi txi' tb'inch'a'n mina Marlin, junx nela tuk'il tb'inchb'en matij kawil, qu'n mixti' nxi' tziyi'n ex nxi' tnimi'n a'lixju k'loj kawb'il nkolin ti'j kyoklen xjal. Noqx tu'n tpaju o'kx nxi' toksla'n Montanaju kawb'il te Twitz Paxil, mixti' nel b'a'n tuj witz b'a'mpun k'loj xjal qu'n mixti' nxi' tziyi'n junjuntl kawb'il ti'xi lu, chi

chilo qa aju tkawb'il Paxil mya' kyuw extzun a matij kawil nejli yajlilte kawb'il.

A'lixchaqtzulo matxi' b'ajel knet tuj xpichb'il lu ankub' tyek'inju qa ilti'j tu'n txi' b'inchet jun tb'anil tu'mil na'mkuxtoq tel qe tlq'o'njtz tx'otx' te jyob'l ab'j, extzun na'mkuxtoq txi' tzyet jun aq'unl, exlo ilti'j tu'n txi' onit junjun tu'mil ljo'n kyu'nqe taq'unal matij kawil, tu'ntzun txi' aq'unet tchaq'b'il junjuntl kawb'il ax taq'unju tu'n tklet kyoklen xjal.

Ti' in tq'uma'n yol ti'j kyoklen kytanumj qwnaqil

Aju k'loj tu'mil xiklox ti'ju kyoklen qxjalil matxilo txixix tx'ixpuj tuj jikb'alte xpichb'il nxi' b'inchet tu'n tkane se'n taq'un Montana nxi' tb'inch'a'n, aloju lu matz'ok q'et tuj tajlal qu'n matxi txi' tziyi'n kyu'nqe kolil kyawil te jachaqja, exlo matxi' ch'iyi atxix tej ttzajlen qe taq'unan mina Marlin. Ntzaj kyka'yin nimju k'loj xjal titi' nxi' b'inchet tuj aq'unl tzyu'n tu'n tzyet tq'inimal tx'otx' extzun qa nokten yajlilte kuyoklen qxjalil, o'nintzulo lu tu'njun xi' tziyi'n Naciones Unidas tuj ab'q'i 2007 ajo k'loj kawb'il nkolin ti'j kyoklen qxjalil.

Atxi'x tej txi' tziyi'n ajkawil te Paxil aju Convenio 169 de la OIT, ti juntlju onil tu'n tkane tuj qwitz tixixti'ju kyoklen qxjalil extzun tzaj tq'o'n juntlju tu'mil tu'n txi' xpich'it taq'un mina Marlin ti'j kolb'il kyoklen qxjalil. Tilo junjun jawk'ujb'ajil qu'n aju Montana mixti' xi' tb'inch'a'n jun tb'anil tu'mel chq'o'ntz tu'njun Convenio 169, qu'n o'kx xi' toksla'nju tkawb'il Paxil.

Aju nxixix tib'aj toklen junjun xjal ex kyoklen k'loj xjal -se'nju, se'n xiq'eta tx'otx' ex junjun qanb'il ntzaj kyqanin xjal tib'aj aq'unl- jaku kub' kyb'ajsa'n junjun k'loj xjal tujchaq junjun nuch kojib'il qu'n se'nchaq xb'aji tujchaq ab'q'i matxi kyeji, ma chi tx'anj xjal manipestaril extzun ma tz'el kyjyo'n q'oj. Xi' nim il lu tu'n tpaj mixti' kub' tpa'n Montana k'loj xjal qu'n junxiq'etlkye' Sipakapense kyuk'il Mam, kub' tmoyi'n kyoklen k'loj qxjalil lu qu'n ojtzqi'ntzulo qa aqe qxjalil kab'e k'lojqe. Aqetzulo oklenj lu ok kyxel ljo'n tka'yinjtz kyu'nqe xjal kolil ti'j kyoklen qwnaqil ex mya' kyajb'il tu'n txi' tljo'n taq'unan, tzmaxi aj kynimi'n matij kawil ex Montana ti'j kyoklen qwnaqil.

Awtlo tu'n tokx mojb'et chab'a tuj jun tb'anil b'inchb'il aqejo k'loj kyoklen qwnaqil, tb'anilwitlo nela tuj kywitz Goldcorp qu'n jun amb'il tu'n txi' kyuwset a'lixju

aq'unl ljo'n kyu'n jaxja twitz tx'otx'. Ilti'j tu'n tkub' kypich'i'n tu'n tkane tuj kywitz tib'aj a'lixchaq tb'anil taq'unanjtz jjob'l ab'j xiklox ti'ju kyt'otx' qxjalil ex ja nche' najana extzun tu'n tkub' kymo'jb'a'n a'lixju matxi kyojtzqi tu'n tpaj junjuntl aq'unl matxi txi' tb'incha'n Goldcorp, achaqtzulo lu ok k'onil tu'n tjapin b'aj tujxix jun tb'anil.

Tichaqti' ntzaj tiqi'n jun tx'uyjtib'il

Axix jun nkub' kyb'isi'n k'loj xjalju nche' njan ja ljo'na aq'unl, a'lixchaq junjun mya b'a'n matxi tzaj tu'n tpaj nyjet tq'inimal tx'otx', junjun tx'uyjtib'il ex junjun pa'jtib'il matxi tz'okx kyxo xjal tujchaq junjun koj'b'il. A'lixchaq junjun tx'uyjtib'il lu' kyxol xjal matxi tx'ixpuj kynab'l tu'n extzun mixti' nel tpa'n tib' ti'j sul tiqi'n mina kyxol xjal extzun a'lixchaq matxi tz'ok tb'incha'n ti'j kyoklen xjal. Noqa q ti junju mya b'a'n nok tb'incha'n jun aq'unl ti'j tchwinqlal xjal extzun ntzaj tiqi'n yab'il moqa jun tx'uyjtib'il tuj twinqil, nimxix mya b'a'n nok tb'incha'n ti'j kyoklen xjal ma tz'ok tuj tajlal xpich'b'il lu. Juntzun tu'mil mixti'x jun tjapinil b'aj, nb'aji aj txi' tq'o'n amb'il jun q'oj ti'jchaq tu'n tkub' yajli'n kyoklen xjal, a'lixchaqtzun lu ntzaj tiqi'n txqantl q'oj.

Qajlo aju junjunchaq tlok' il ati kyxol xjal atxix ojtzi'; noqtzun aju a'lixqeu nejinilj exqeu taqunal Montana mixti' ojtzi'qin kyu'n tib'ajchaq junjun tb'eyil moqa ttxolil tu'n txi' ka'yitchaq il lu tu'mix txa'ya nima. Qa mixti' xhe'x xnaqtzet aq'unal ti'b'aj tjyontz tu'mil tu'n tkub' najset il, qajlo mlayx knet tu'mil tu'n tkub' naj moqa tu'mix txa'ya nima. Qajlo ilxix ti'j jun tu'mil lu te Montana qu'n ok kyb'el tkuwsa'n ojtzi'qin kyu'n aq'unal extzun ok kyxel tka'yi'n se'n kytenu nejinil te Montana exqeu aq'unal tuj mina kyuk'il qe xjal extzun se'n ntzaja kytzaq'we'na qa ti jun il. Mya'lo tuj tu'mil tu'n tokten Montana o'kxte ka'yilte ex najsalte a'lixju il ati; se'ntayachaq tx'uyjtib'il ja'lin qajlo ch'uxh tu'n kyokxq'et b'a'mpun k'loj xjal tuj jun b'uyjtib'il junx.

Ati junju pa'jtib'il kyxolqeu k'loj xjal nche' njan tujchaq koj'b'il nche' onin tu'n txi' ljet taq'un mina extzun kyuk'il k'loj xjal nchi njan tujchaq koj'b'il mya' kyajb'il tu'n txi' ljet aq'unl. Ex noqx tu'n tpaj kyaq'un xjal nchi aq'unan tuj mina, qajlo nchi xob' tu'n ttzaj kyq'uma'n tixixti' nb'aji, mixti' nkub' kychik'b'an il qu'n qajlo jaku tz'el q'i'n kyaq'un tuj kywitz, moqa jaku tzaj il tuj kywi' tuj koj'b'il ja nchi njana. Qajlo ilti'j tu'n tkub' tmyo'n

twitz k'loj aq'unal a'lixchaq xob'tzab'il nok q'o'n kyij' xjal lu kyu'nqeu nche' onin ti'j mina ex kyu'nqeu mya' kyajb'il tu'n txi' tljo'n taq'un.

Qajlo a jun ilju ma tz'el yal a mixti' nxi' jyet jun tu'mil a'lixchaq kyb'ajsab'il xjal npon, a'lixchaqtzulo lu ma che b'ajku' tk'u'n extzun ma chex tni'msa'n. Qatzun qa ma b'ajju lu, nimlo junjuntl tu'mil njaw anq'i'n tu'n tel q'oj maqa tu'n ttzaj kyitxj tx'uyjtib'il kyxol qe' xjal extzulo jaku tz'el mya b'a'n tuj kywitz nejinilj te mina moqa kyu'nqeu xjal nche' maqin tu'n tkub' b'aji mina.

Maskelo nimirqeu tlok' q'oj ati kyxol xjal, jakulo kub' b'aji ja' tiwte k'loj aq'unal jun chi' tk'uj tu'n tkub' b'aji exwit ma txi' tni'mi'n tlok' q'oj ex qa xiklox ti'j mina, extzu qa ma txi' tb'incha'n jubn tb'anil aq'unl a tajb'il tu'n txi' ka'yit jun tu'mil tu'n tkub' najset il, tu'n txi' ka'yit junjuntl extzun tu'n txi' b'anset qa ti jun mya b'a'n matxi tz'ok b'incha'n kyij' xjal extzu qa ma che'x onit xjal kykyaqil. Tu'ntzulo lu mya nxi q'umet ja o'kxwit Montana matxi txi' b'inchante il; noqtzulo aju a mina matxi txi' tx'ixpunte kychwinqlal xjal tujchaq junjun koj'b'il ja naq'unana, ex'tyi' nxi' tjyo'n jun tu'mil tu'n tmyet twitzju lu.

Junxi'x tb'anil b'inchb'ente kolb'il kyoklen xjal

Tujtzulo jun tu'mil "Kolil, Nimil ex B'ansal a ntzaj tq'uma'nju qa ma txi' q'et tiq'atz jun xjal ilxixlo ti'j tu'n txi' b'inchet jun tb'anil b'inchb'il".¹ Aju jun ne'ch tb'eyil b'inchbil ti'j kyoklen xjal ilti'jwitlo tu'n tokxq'et jun tb'eyil xim tuj, jun mojb'ab'il, jun xpich'b'il ex jun ka'yilte b'inchb'il, se'n tchwinqlal qtanam ex se'n ky-chwinqlal qxjalil ex koj'b'il ja nxa'ya b'incheta aq'unl, ex se'n tz'aq'unan k'loj aq'unal jjol ab'j.

Ex juntlju qkyxim xjal xpich'il japun b'aj aju qa q'achq'alok ok kyxel qanit kye xjal titi' nkyna'n extzun aju tu'mil ja nche'xa xjal b'ajsals ilti'j tu'n tok toklen tuj tb'anil b'inchb'il nxi' taq'una'n mina Marlin.

Aju Tb'eyil xim ti'j Kyoklen Xjal

Mixti'x junju tb'eyil xim ati tuj Goldcorp, Montan ex mina Marlin kanliwt tuj twitz aju tklonjtz kyoklen xjal. Atzunte tuj Goldcorp ex Montana nimqekye tb'eyil

1 Ruggie 2008, parr. 56

xim (se'nqēju t-xim k'ayil, tb'anil chwinqlal, k'loj xjal aq'unl ex aq'unb'il) najb'en tu'n txi' aq'unet junjun k'loj aq'unl, ate' qe txqantl tb'eyil xim mixti'x nche'x aq'unet extzun mixti' nok kyq'o'n tuj tajla a tb'anil tu'mel tu'n tklet ti'juy kyoklen xjal. Aqechaqtzun junjun xopa'j tujchaq tb'eyil xim lu matxi tz'ajb'en tu'n tel knet tichaqti' mya b'a'n matxi tz'ok b'incha'n ti'j kyoklen xjal, extzun najb'en te jun echb'il ti'j qa nxi' nimit moqa mixti' aju kyoklen xjal, se'nju ntzaj t-xjeli'n jun b'inchb'il te IDDH.

Ljo'n taq'unanjtz tu'n mina, junjun tu'mel ja' matxi' tzyet tka'yinjtz tb'a'nq'ob', atzulo lu junju tb'eyil xim ti'j kolb'il kyoklen xjal tu'n kyxq'uqit (aju xim tu'n kyxq'uqit xjal ex kyoklen), tujtzulo twitz tb'anil tu'mil ex tuj kywitzqe xjal nche' onin tu'ntxi' ka'yit aq'unl. Noqtzulo aju Goldcorp na'mxix txi' taq'unan tb'anil tu'mil extzun na'm txi' ttziyi'n ja' kywitzxjal, atzulo lu' nmaqin tu'n txi'x aq'unet tuj mina.

Matxi txi' ttziyi'n Goldcorp kywitz xjal tu'n tklet ti'j kyoklen xjal, extzun matxi kub' tsqiti'n ti'j u'j tziyb'ilte Compacto Global ex Marco de Desarrollo Sostenible teju *International Council on Mining and Metals* (ICMM). Noqtzulo aju tb'eyil xim te tkyaqilju k'loj aq'unal na'mx ttzaj kytzaq'we'n nejini'lj te Goldcorp, aju k'okil chq'onkye tkyaqil k'loj aq'unal exqēju b'o'tz k'loj aq'unal tu'n txi' kytziyi'nju lu. Qa mixti' sok te sqach, aqēju junjun tu'mil tziyi'n kywitz xjal jaku tz'ajb'en te yek'b'il kywitz xjal ti'jxi k'loj aq'unal masketzun a tujxi mixti'xte nxi' b'inchet.

Se'nju tujchaq junjuntl k'loj aq'unl (se'nju tuj tb'anil b'inchb'il noqx kukxju), aqēju xjal ma che' pon xpich'il ma tz'el kynik ti'j qa ti junju tb'eyil b'inchb'il ja' tuj twitz Montana nxi' taq'unan jun tb'eyil se'n tujkywitz alxkye xjal, tuj mina Marlin, extzun qa mixti' nok q'et te tb'inchaj k'loj aq'unal. Aju jun tu'mil b'inchb'ilte lu mixti'xix nok q'o'n toklen kyu'nqe nejini'lj extzun mixti' nxi' kyxpich'i'n extzun in najb'en tu'n tmqet twitz chaqb'il ntzaj kyq'o'n xpich'il ti'jxi k'loj aq'unal extzun xiklotz ti'jchaq tziyi'ntz kyu'nqe k'loj b'inchb'il te jaxja.

Aju xjelb'il ti'j titi' ntb'incha'n

Mixti'x junju xjelb'il moqa xpich'b'il matxi txi' b'inchet tu'n txi' ka'yit moqa tu'n tkub' chik'b'et tichaqti' matxi tz'ok b'incha'n ti'j kyoklen xjal tu'n tpaj taq'un mina; junjunchaq maqb'il ti'j xpichb'il lu qu'm mixti'x xpon

kanin ti'j, aqēju tu'mil tu'n txi' b'inchet exqēju tb'eyil tu'n txi' b'inchet junju xpichb'il yajxi' ti'j tixixti' yajb'il matxi tz'ok ti'j kyoklen xjal tujchaq junjun kojb'il ja ta'ya tx'uuyjtib'il.

Extzulo aju jun tu'mil xi' aq'unet tu'n tib'ajchaq titi' b'a'n ex mya b'a'n jaku tzaj tiqi'n aq'unl lu, elwitlo tnik' ti'jchaq junjun yajb'il jaku tz'ok b'inchet ti'j kyoklen xjal, maskewitlo mixti'xix xi' ka'0'yitju lu. Noqtzulo aju, se'n nxi' tx'olb'et tujileju xpich'b'il, a mya' tkuwil ELASju matxi tz'ajb'en tu'mix txi'ya ka'yitaju il inxix nb'inchan mya' b'an moqa matxi' tzik' tna'l.

Tu'ntzulo tpaj a jun tu'milju nimxix toklen tuj tb'anil tu'mil mixti'x kyej tene, aju xpich'b'il ti'ju tixixti' nokse'n kyoklen xjal iilo ti'j tu'n txi' b'inchet q'achq'alok atz tuj mina Marlin tu'ntzun tq'ancharlin tti'ju ljo'n tb'incharnjtz. A'lixchaqtzulo xpich'b'il lu, tb'anilix tu'n txi' b'inchet tujilechaq k'loj aq'unal tzyu'n tu'n Goldcorp, se'nxixju tujchaq junjun ak'aj aq'unl xi' txi' tzyet.

Aju Mojb'ab'il

Aju kyoklen xjal noq o'kx nkub'a la'jita ex nxi' aq'uneta tuj k'loj xq'uqb'il ti'j mina Marlin. Atzulo lu' nonin ti'j tu'n aju jun chaqb'il tu'n txi' tziyit ex nimit kyoklen xjal o'kx nxa'ya ka'yita tuj xq'uqb'il ti'j mina, tb'anilwitlo inwit nxi' xikyban txqantl k'loj aq'unb'il exwitlo nxi' q'et chaqb'il kye tu'ntzun kykyaqil chi xe'l niminte exz tziyinte kyoklen xjal, se'nqexixwitlo matij nejini'lj te Montana ex Goldcorp, exqēju k'loj nejini'lj teju mankb'il k'loj lu, qu'n qajtzulo aqe lu ilxixti'j tu'n txi' kytziyi'n tklonjtz kyoklen xjal. Juntzulo yek'b'il ti'j tal nu'ch b'inchb'il lu, aju jun xnaq'tzb'il nxi' q'et ti'j kolb'il kyoklen xjal noqx kyeqēju xjal nche' xq'uqin ti'j mina extzulo mixti'x nche' okju nimaq oklenj tuj tajlal exqēju junjuntl aq'unal extzulo nim kyoklen ti'jchaq junjun tu'mil tu'n txi' nimit ex tziyit kyoklen xjal. A'lixchaqtzun junjun tu'mel nxi' b'inchet lu, mixloti' nkanin tu'n txi' aq'unet moqa tu'n txi' klet kyoklen xjal kyu'nqe kykyaqil aq'unal, extzulo njaw tiqla'n tib'.

Qatzulo qa ti junju tx'ixpub'il qajb'il tu'n txi' b'inchet tuj Montana ilti'j tu'n tkub' nej jun tb'anil nejini'lj, ilti'j tu'n txi' tziyit junjun tu'mil ex ilti'j tu'n txi' kytziyi'n nimaq oklenj moqa nimaq nejini'lj te k'loj aq'unal Goldcorp, qu'n aqetzulo lu ok chi okil q'onte toklen tk'lonjtz kyoklen xjal ex se'ntten aj txi' aq'unet a'lixju ok kyjel tq'o'n mina Marlin. A'lixju tb'anil nejini'lj ex

a'lixju ma txi' ttziyi'n Goldcorp k'ajb'el tu'n tb'ant tb'et jun aq'unl lu qu'n a'lixchaq k'loj aq'unal nche' aq'unakye kyib'x kyib' extzun se'nju kychwinqla xjal ex se'n nchi njana tujchaq junjun kykojb'il ex kyuk'ilju k'loj xjal nchi ka'yintz ti'j aq'until nxi b'inchet.

Nimju tb'anil matxi' txi' tb'incha'n Goldcorp tuj aq'unl ljo'n tuj mina, se'nju tuj txhnu'lil ex kolb'il aq'un (OHS, se'n nela tuj yol inglés) tujchaq kab'e ab'q'i matxi' kyeji. Ti junjun tu'mil najb'en ka'yb'il se'n ljo'na, intzaj tq'uma'n qa atiqe b'inchab'il ti'j kolb'il kyoklen xjal xi' txi' kytziyi'n nimaq oklenj te Goldcorp, se'ntzunju jun xpich'b'il xi b'inchet lu extzun ilti'j tu'n tok q'et tuj tajla qa matxi jaw anq'in Vicepresidencia de Responsabilidad Social Empresarial (RSE) atz tuj kyja k'loj aq'unal, extzun se'nchaq junjun tu'mil matxi' txi' kytziyi'n nejiniil kywitz xjal a kyb'iju Compacto Global de las Naciones Unidas y el ICMM.

Junjunchaqtu tu'mil ljo'n tu'n tok mojb'et, xiklox ti'ju xpichb'il ex jun chojb'il qa ati jun aq'unal ma txi tnimi'n ex ma txi' ttziyi'n tklonjtz kyoklen xjal. Achaq junju tu'milju a ntjyo'n tu'n tku'tz twi' tb'inchanjtz aq'unl, tu'n tkyuwset kolb'il ex tu'mix txi'ya b'incheta mya' b'a'n tij twitz tx'otx' extzulo mixti' noktq'o'n tuj tajlalaju kyoklen xjal. Qajloaju matxi txi' tx'olb'e a tb'anilju tu'n tel b'a'n kyaq'un k'loj xjal extzun tu'n tkamb'en ch'i'ntl kypwaq, jakulo jaw kypa'n kyib' junjun pwaq te o'nb'il tuk'il kolb'il kyoklen xjal. Aqejju Montana y Goldcorp mixti' junju tu'mel tu'n tyek'it se'n ta' aq'unl, se'nta tb'inchanjtz aq'unl, ja a tajb'ilju tu'n txi' klet ti'j kyoklen xjal.

Tujtzulo jun makb'il tu'n txi' q'met , ilti'j tu'n tok mojb'et junju tb'eyil xim tuk'ilchaq a'lixju matxi' txi' ttziyi'n k'loj aq'unal extzulo ilti'j tu'n txi' qetchaq tpwaq junjun b'inchb'il, ex tzun kyjyet xjal chi xel aq'unante. Extzulo ilti'j tu'n txi' o'nin kyu'nqe nejiniil.

Ka'yb'ilte se'n tb'inchanjtz

Jun k'loj aq'unal jyol ab'j ja' naq'unan tjunil, se'nju Goldcorp, illo ti'j tu'n tten junju tb'eyil tka'yinjtz taq'un kyuw tten tu'ntzun tkub' tchik'b'an qa tb'anilxix taq'un extzun nxi' tb'incha'n tujxix jun tba'nil tu'mil tk'lonjtz ti'j kyoklen xjal. Ilxiloti'j tu'n txi' b'inchet junju xpichb'il ex junju tka'yinjtz pwaq ti'jxi k'loj aq'unal tu'ntzun txi' pakb'et jte'xix ntkamb'a'n. Ati junjun k'loj aq'unb'il ti xpichb'il tok ti'j te ti'jxi k'loj aq'unal (se'nqejju, tb'anil b'inchb'il) ex junjun tb'anil

ka'yb'il (se'nju aq'unl ti'j twiotz tx'otx'), tujchaqtzun junjuntl k'loj aq'unb'il noq o'kxju tujxi ta'ya xpichb'il.

Tu'n tpaju mixti' junju xpichb'il ex ka'yb'ilte aq'unl nxi' b'inchet, mixti' junju yek'b'ilte tb'anil matxi' txi' b'inchet tuj kychwinqlal xjal extzun tu'n txi' ka'yit mix chi yab'tiya qajtzulo tujchaq junjun tu'mil xi' tziyit qa ilti'j tu'n txi' lpe junju ka'yb'ilte aq'unl. Tu'n tpaju mixti' junjun tajlal ja' jaku txi' okslet matxi kub' tmyo'n twitz tixixti' ex jni'xix mya' b'a'n matxi txi' b'inchet ex jni'xixju tb'anil matxi tzaj tq'o'n aq'unl lu' ti'j kyoklen xjal.

Illo ti'j tu'n ttebn junju tu'mil ti'jxi k'loj aq'unal, tu'n txi' ka'yit a'lixju tu'mel mya b'an nchi pon xjal b'ajsal ti'j, extzun tichaqti' nkub' kyb'isi'n a'lixchaq aq'unal ex noq xjalxi'; junjun tb'anil tb'eyil tka'yinjtz kyb'ajsab'il xjal ntzaj tq'o'n amb'il tu'n qojtzqinte tlok' jun il extzun se'n tz'aq'unan jun xjal. Juntl tzulo tb'an q'ob' lu, junju xjelb'il tb'anilxix kye xjal q'achq'alok najb'en tu'n txi' qkay'yin tixixti' nkyximi'n xjal extzun noqjtzqinte jachaqja matxi txa'ya b'inchet b'a'n.

Aju jun tpakb'il kywitz xjal tixixti' nxi' tb'incha'n mina Marlin, extzun jte'ju pwaq matxi tkamb'a, nxi' b'inchet tujchaq junjun ab'q'i aj tkub' chik'b'et a'lixju ka'yb'il aq'unl ex junju tpakb'alil tib'aj jni matxi tkamb'a Goldcorp, se'nju ntzaj tqani'n Iniciativa Global de Información (GRI, a nela tuj yol inglés). Noqtzuloaju ja'lin mixti'xte jun tpakb'alil ja jaku txa'ya b'incheta jun xpich'b'il ja q'uqb'ajku'jil tib'aj se'nxixju taq'un Montana extzun tu'n tkub' yek'it junjun tu'mel ilxix ti'j tuj tpakb'alil se'n ta' taq'un. A'lixchaqtzulo matxi' txi' tx'olb'et lu nimxixlo toklen ex tajb'en tu'n tkub' yek'it jun se'n tten k'loj aq'unal ex se'n tten aj txi' onit tu'n tkuwix tb'inchb'en.

Mankb'il mankub'il

Aju oklenj kye xjal noq o'kx xik'la'xa kyij' qe xjal ex k'loj xjal. Atzunju se'n tb'inchanjtz aq'unl ex junjun jjob'l najsab'l il, ilxixti'j tu'n tkub' chik'b'et tu'ntzun txi' ka'yit tichaqti' jaku txi' tb'incha'an mina, nimqejju tb'anil ex mya' tb'anil nok b'inchet ti'j kyoklen xjal ilti'j tu'n txi' ka'yit tujchaq b'a'mpun tu'mil se'ju tuj kychwinqlal xjal ex tuj tb'eyil xim. Qajlo junju tu'mil ilxixti'j tu'n tok q'et tuj tajlal,aju titi' nkyximi'n xjal ex qa nxi' kyoksla'n xjal tib'aj taq'un mina ti'j kyoklen xjal.

- B'INCHAL EX XJELIL TIB'AJCHAQ TZAQ'WE'B'IL TIB'AJ JUN XPICH'B'IL LU. Ilti'j tu'n tkub' ximit junju tzaq'web'lte ex jun tb'eyil b'inchb'il, ja tz'ib'inkuxa tixixti' kyxel b'inchet ex titi' qo pomb'il kanin ti'j ojquel ex chab'a, tu'ntzun txi' ka'yit tichaqti' el yal tu'n xpichb'il lu extzun junjun oqxenb'il, a tajb'ilju tu'n txi' b'inchet jun aq'unl tb'anilixix tu'mil a ntjyo'nju tu'n tklet ti'ju kyoklen xjal tujchaq junjun k'loj aq'unl te mina Marlin. Ilti'j tu'n txi' qanit kye xjal titi' nkyximi'n tib'aj tb'eyil b'inchb'il, na'mkuxtoq txi' qe taq'unanjtz.

Tb'eyil xim

- ILTI'J TU'N TXI' B'INCHET JU TB'EYIL IL TUJXIX TU'MIL EXTZUN NKANE TUJ TWITZ AJU KYOKLEN XJAL. A tb'eyil t-xim Goldcorpju tu'n kyokx tkyaq'il k'loj aq'unal tuj mina marlin extzun tziyi'ntz kyu'n kykyaq'il k'loj nejini'lj. Aqetzulo lu moqa jun k'loj nejini'lj a taq'unju tu'n txi' ka'yit.
 - Qa aju tb'eyil xim ilti'j tu'n tok kyq'o'n tuj tajla a'lixju k'loj aq'unal ti'j kyoklen xjal, ilti'j tu'n txi' tnimi'n a'lixju tziyi'n tu'n Goldcorp, tu'n txi' b'inchet aju chaq'b'il q'o'ntz te Goldcorp tu'n tpaj xi' tziyi'n a ntq'uma'n Compacto Global de las Naciones Unidas y al ICMM.
 - Aju tb'eyil xim kytzajil q'onte jun jikyb'ab'il tu'mil tib'ajchaq junjun tu'mil ma che' el yal tuj xpich'b'il, ilti'j tu'n tok q'et tuj tajlaq' aju xjelb'el kye xjal q'achq'alok exju tb'eyil tu'n kypon kanin ti'j b'ansab'il. Axixtzun jun tu'mil qa aju tb'eyil xim ilti'j tu'n txi' lpe ka'yilte tniminjtz kyoklen xjal tu'ntzun txi' b'inchet aju tz'ib'inkux tuj Convenio 169 teju' OIT ex junjuntl k'loj b'inchb'il ti'j kyoklen xjal.
 - Ilti'j tu'n tkub' ximit junju b'inchb'il aq'unl a tajb'ilju tu'n txi' nimit kyoklen xjal aj taq'wi aq'unal extzun aj tkub' tq'o'n yek'b'ilte titi' matxi tz'oka pwaq.
 - Aqechaq junjun tb'eyil t-xim Goldcorp ilti'j tu'n tok moje kyuk'il txqantl tziyi'n tib'aj tklonjtz kyoklen xjqal.

Xpich'b'il tib'aj tixixti' matxi b'aji

- ILTI'J TU'N TXI' LJET TB'INCHANJTZ XPICH'B'IL. Ilti'j tu'n txi' b'inchet junju xpich'b'il q'achq'alok tu'ntzun tkub' ka'yit tixixti' matxi txi' aq'unet ti'jchaq k'loj kyoklen xjal tuj mina marlin, tu'ntzulo txi' ljetju xpich'b'il lu (qajlo b'a'n tu'n txi' b'inchet tujchaq oxox ab'q'i) tu'ntzun tel tnik'tzil tixixti' matxi txi' b'inchet ex titi' tixix tu'n txi' b'inchet tib'aj taq'un mina Marlin ti'j tklonjtz kyoklen xjal.
- ILTI'J TU'N TXI' KA'YIT TU'MIL XOPA'J TIB'AJCHAQ QB'IB'ITZ. Aj tpon b'aji xpich'b'il la moqa junju jikb'ab'il ti'j na'mtoq tel tnik'tzil tuj xpich'b'il lu extzun tu'mix kyeja jun xopa'j ti'j b'ib'itz extzun tu'n qkub' we' twitz (se'nqēju k'loj kyoklen ajaq'unal exqaju kynejini'lj)
- ILTI'J TU'N TXI' B'INCHET JUN XPICH'B'IL TI'B'AJ KYOKLEN XJAL NA'MKUXTOQ TEL QE TAQ'UN JUN AK'AJ K'LOJ XJAL. Ilti'j tu'n txi' b'inchet jun xpich'b'il tib'aj matxi' tz'ok b'incha'n ti'j kyoklen xjal (EIDH) tujilechaq junjun k'loj aq'unl tujchaq taq'un Goldcorp, axixtzulo jun oqxenb'il lu illo ti'j tu'n txi' b'inchet qa ati juntl aq'unl nojqelan tu'n txi' qe. Ilti'j tu'n tten junju ka'yb'il tib'aj taq'un EIDH, tu'ntzun tkanexix tuj qwitz se'n kyb'ajila tmojb'a'na tib' moqa tu'n txi' toni'n junjuntl xpich'b'il xini b'incha'n.

Mojb'ab'il

- ILTI'J TU'N TXI' NIMSET XNAQ'TZAB'IL TIB'AJ KYOKLEN XJAL KYEYILE TKYAQIL TAQ'UNAL MINA MARLIN. AJU Aju aq'unl luu atz k'elila qeya kyuk'il nejini'lj, exqēju xpich'il ex kykyaq'il aq'unal nche b'aj b'et tujchaq junjun kojb'il. Ilti'j tu'n txi' jikb'et ex tu'n txi' nimset a'lixju tz'ib'inkux tujchaq tu'mel najb'en te xnaq'tzab'il, jaxixja tajb'ila tu'ntzun txi' yek'it kye jaxixja nkub'a myo'na kyoklen xjal extzun se'nttenm jaku txi' aq'uneta tklonjtz kyoklen xjal. Ilti'j tu'n txi' ka'yit qa tb'anilixixju lu extzun ilti'j tu'n txi' xpich'it ex tu'n tkub' b'inchet jun ka'yb'ilte.

- ILTI'J TU'N KYXI XNAQ'TZET XJAL SMO'NKYIB' KYUK'IL QWNAQIL. Xikloxtzulo ti'j jun aq'unl a tajb'ilju tu'n tklet ti'j kyoklen xjal extzulo tu'n txi' nimset kyoklen qxjalil extzulo ilti'j tu'n txi' ka'yit a tu'mil nche' kub' tpa'n xjal ex nche kub' tyajli'n xuj tuj taq'un, ilti'j tu'n kyxi' xnaq'tzet nejini'lj te k'loj aq'unal tib'aj kychwinla xjla ex qwnaqil, ilti'j tu'n kyxi' xnaq'tzel k'loj qwnaqil ex xjal te jaxja.
- ILTI'J TU'N TKUB' XPICH'IT A'LIXCHAQ CHQ'O'NTZ TE JUNJUN EXTZUN JUN CHOJB'IL KYEQE XJAL NCHE' ONIN TI'J KYOKLEN XJAL TUJ MINA MARLIN. Ilti'j tu'n txi' ka'yit se'n nxi' b'incheta aq'unl exqeju t-xjal mina Marlin exqeju yek'b'il tixixit' nkub' kyu'n extzun qa ti o'nb'il nxi' q'et kye nimaq oklenj ex kye aq'unal tuj mina, tu'ntzun txi'xix ka'yit tichaqti' taq'un junjun extzun qa aju o'nb'il nxi' q'et kye xiklox ti'j kolb'il kyoklen xjal. Ilti'j tu'n txi' ka'yit qa aju tu'mil tu'n tkub' ch'insetju pwaq najb'en te b'inchb'il aq'un, mixti'wt tz'ok tb'incha'n jun mya b'a'n ti'j kyoklen xjal.
- ILTI'J TU'N TXI' ONIT JUNJU TU'MIL AQ'UNL NTMOJB'A'N TIB' TUK'IL JUN TB'ANIL B'INCHB'IL AQ'UNL. Ilti'j tu'n tok tuj tajlal aju tb'anil kyb'inchb'en xjal tujchaq junjun kojb'il, ilti'j tu'n tok tuj tajlal qa tb'anil chi aq'unan xjal extzun qa nxi' kytziyi'n junjun oqxeni'ntz kyu'nqte te jaxja xjal, inlo nok tuj tajlal kywitzqe xpich'il ex tuj kywitz Fundación Sierra Madre.

Ljob'l ka'yb'ilte junjun tu'mil xi'ni tziyit

- ILTI'J TU'N TXI' Q'MET KYE K'LOJ NEJINILJ. Ilti'j tu'n tjaw jyet jun nejini'lj te Goldcorp, moqa jun k'loj xjal noqxix ch'in toklen kyi'jqe k'loj nejini'lj te mina Marlin tu'ntzun tten kyuk'il xpich'il extzun tu'n txi' tq'ma'n te Goldcorp tib'ajchaq sel yal tu'n xpichb'il extzun tu'n tkub' tchik'b'an ti'chaqti ak'aj tu'mil matxi tz'etz tib'aj tb'eyil xim ti'j kyoklen xjal extzun titi' matxi txi' tziyit.
- ILTI'J TU'N TXI' B'INCHET CJH'I'NTL TB'ANIL AJU KA'YB'ILTE PWAQ TI'JXI K'LOJ AQ'UNAL EXTZUNJU XPICH'B'IL KYU'N JUNXI'TL XJAL. Tu'ntzun txi' ljet aju nxi' b'inchet ja'lin ilti'j tu'n txi' b'inchet junjun ka'yb'iklte pwaq ti'jxi k'loj aq'unal jyol ab'j extzun kyi'j ka'yilte tten twitz tx'otx'. Ilti'j tu'n txi' ka'yit qa a'lixju junjun tu'mil matxi txi' tziyit exqetzun ka'yb'ilte aq'unl che'xxwit aq'unet.
- ILTI'J TU'N TXI' B'INCHET B'A'NXCH'I'NTL AJU CHIK'B'AB'IL KYWITZ XJAL. Ilti'j tu'n txi' b'inchet ch'intl b'anx aju tchik'ba'bil Goldcorp kywitz xjal tib'ajchaq se'nta taq'un, jni' ntkamb'a'n se'nju tz'ib'inkux tuj Iniciativa Global de Reporte, nokq'et tuj tajlal aju etzni tuj ab'q'i 2010 tib'aj Minería y Metales Sector Suplemento. Ilti'j tu'n txi' ka'yit jun tu'mil ja nkeja tz'ib'ita qa aju chik'b'ab'il lu' ilti'j tu'mix kub'a naja. Ilti'j tu'n txi' ljetju chik'ab'ab'il junjun ab'q'i tib'aj ka'yb'il nok ti'j mina Marlin. Ilti'j tu'n txi' ka'yit qa a'lixju tz'ib'inkux tujchaq junjun u'j ikxju se'n tz'ib'inkux tuj RAM extun xiklox ti'ju nxi' q'umet tuj IGR ja nxiya tpakb'al a'lixju nb'aji tuj k'loj aq'unal. Ilti'j tu'n tkej tz'ib'it qa ok kyxel b'inchet RAMs.

Aju xpichb'il junju tb'anil tu'mil nxi' b'inchet tu'ntxi aq'unet junju tb'anil tu'mil tib'aj yajb'il moqa mya' yajb'il nok tb'incha'n aq'unl nxi' tb'incha'n mina Marlin ti'j kyoklen xjal. Aju junjun tu'mil tu'n txi' b'inchet mya' kyuw tb'inchanjtz; se'nju qa aju tu'mel lu tuj tq'ob' k'loj aq'unal ta'ya tjonjtz tka'yinjtz. Ch'uxhqelo junjuntl tu'mel tb'inchanjtz noqtzulo aju chab'a ch'i'n tkyuwsanjtz a'lixju xjelb'il kyxel qanit kye xjal ja' jaku tz'ok b'inchet mya b'a'n kyi'j, illo ti'j

tu'n tkub' chik'b'et kywitz b'a'mpun k'loj xjal nche' najan atzu moqa tujchaq junjuntl tnam, tu'nwitzulo kyonin tkub' kywitz xjal. Illo ti'j tu'n txi' tqo'nte ch'intl te' Montana tnab'bl tu'ntzun tok tq'o'n tuj tajla a'lixju kyxim xjal moqa titi' nkub' kyna'n extzun tu'n txi' tjo'n jun tu'mil tu'n tkub' naj a'lixju mya b'a'n xiklox ti'j ttzajlen qe taq'un mina ex tu'n txi' t-xpich'in kyb'ajsab'il xjal tujchaq junjun kojb'il.

Aju ja'lin njaw q'ojin Montana extzun ntzaj tuj twitz qa ma chi pon xjal b'ajsal il extzun qa ila' il, se'nju sel yal tuj xpich'b'il lu extzun qa nkub' tyajli'n kyoklen xjal. Mlaytzulo tz'ok qq'o'n te tpaj lu qu'n tzqeku xi' chq'et kyeju k'loj aq'unal qa ilti'j tu'n txi' kytziyi'n ex kynimi'n kyoklen xjal tuj aq'unl nxi' kyb'incha'n, nimqelo k'loj aq'unal mixti'x junju tb'eyil kyxim ex jun tb'eyil kyaq'un ja' nkub' tklo'n kyoklen xjal. Noqtzulo aju qa aju matij kawil mya' kyuw extzun qa a'lixju tklonjtz kyoklen xjal moqa tu'n txi' tziyit mixti' nxi' okslet ex mixti' nxi aq'unet, se'n ta qtanam Paxil, aju k'loj aq'unal chq'o'nk tu'n txi tziyi'n ex tniimi'n tklonjtz kyoklen xjal tujchaq junjun koj'b'il ja nche' aq'unana. Mya'tzulo noq tu'n tpaju mixti'x te Montana toklen ti'jchaq tkawb'il qtanam, mixti' jun toklen tu'n tkub' tmoyi'n kyoklen xjal, se'nxixju aqechaq k'loj oklenj xiklqe'x ti'j kyoklen qwnaqil, kyoklen xjal ti'j kyaq'un, exqetzunju mya b'a'n jaku tzaj qa ma kyej tene taq'unan mina. Aju Goldcorp tajuwil tu'n txi b'inchet

jun chaqb'il lu ex tu'n txi' tka'yin se'n kyxe'l b'incheta extzun ok kyxel tka'yin qa ati jun ka'yilte ex q'ilte tajal qa b'a'n moqa mya' b'a'n.

Aqeju junjun tu'mil ok che' xel b'inchet atzun kyxel Imonte Montana tuk'il Goldcorp tu'n ttx'ixpuj t'nab'l, qa ati jun il ma chi pon xjal b'ajsalte mixti' tu'n ttzaj tuj twitz, ilti'j tu'n txi' tjyo'n jun tu'mil tu'n tkub' naj extzun tu'n tkub' tmojb'a'ntib' kyuk'il k'loj kyoklen xjal. A tajb'il k'loj aq'unalju tu'n tpon kanin ti'j a qa tb'eyil t-xim mina jaku kub' tmojab'a'n tib' kyuk'il tklonjtz kyoklen xjal. Atzulo ja'lin illo ti'j tu'n txi' kyxko'n kyb'oq aju tb'anil taq'un mina exju pwaq ntkamb'a'n tuk'il junjun matij aq'unl tujxi tk'u'j k'loj aq'unal tib'aj t'jyonjtz tu'mil tu'n tklet kyoklen xjal extzun junju taq'unanjtz tb'anilxi tu'n tklet ti'k kyoklen xjal, atzulo aq'unl lu majxlo kyxel ljet ti'j.² Axitzulo tajb'ilju tu'n tkuwix tklonjtz kyoklen xjal extzulo junxix tu'muil aju k'loj kyoklen qwnaqil.

2 Aju k'loj xjal nche' aq'unan ti'j tklonjtz kyoklen xjal tuj tnam te Canadá tib'aj jun tb'eyil a tb'iju "modelo de madurez en derechos humanos" tz'ib'inkux jwe' tu'mel tuj a nkub' tla'jinju a se'ntten aj tel qe junju b'ajsal' il qu'n extzun tu'n txi' kyb'incha'n chaqb'il a ntjyo'nju tu'n tkuwix, jatzulo ja nka'yita ojxelx. (http://www.chrc-ccdp.ca/hrmm_mmdp/default-en.asp?highlight=1). A mankb'il kyajb'ilju a tu'n txi' nimi'n kyoklen xjal.

GLOSARIO

A continuación se presenta una lista de palabras en Mam usadas en este documento para dar a entender algunos significados en español.

A'lex Twitz Tx'otx' = Medio ambiente	Manal = Tonelada
Aqej k'loj nim kyoklen = Grupos claves	Oqxeni'n tu'n = Comisionado por...
Aqej k'loj xjal jaku' chi yajti = Grupos vulnerables	Tajlal = Conteo / estadística
B'ajsb'il Yol = Conclusión	Tb'anil tu'mil = Diligencia debida
B'ansab'il il = Remediación	Tb'eyil b'inchb'il = Método
B'ansal = Remediar	Tb'eyil xim = Política
B'iyjtib'il ex nokx kukx in kyeja = Violencia e impunidad	Tnej = Sección
chemxin = Internet o correo electrónico	Tnk'alil Aq'untl = Transparencia laboral
Chik'b'ab'il = Introducción	Tsqixi'n aq'untl = Poscierre
Iky'jtib'il = Discriminación	Ttxuylal Aq'untl = Ministerios
ja aq'unb'il = Empresa o compañía	Tx'uyjtib'il = Conflicto
Jukb'al = Estándar	Tziyb'il 169 te OIT = Convenio 169
K'loj aq'unal = Compañía	U'j tz'ib'in kyu'n kykyaqil tnam
K'loj Xjal q'ilte ttxolil aq'untl = Grupo de gestión	tib'aj Nimb'il te Kyoklen Xjal = Carta internacional de los derechos humanos
k'aäjel = Servicios o productos	xjal at kyoklen ti'j taq'un mina = Grupos de interés
K'loj Xjal Ka'yilte Twitz Tx'otx' te Tnam = Asociación de Monitoreo Ambiental Comunitario	Xjelb'il = Entrevista / encuesta / consulta
k'loj xjal nximan ti'j aq'untl = OIT	Xpich'il = Evaluador
kyajlal xjal i yolin = Número de participantes	Xpich'il = Investigación
Kyab' k'loj = Subgrupos	Xq'uqb'il = Seguridad
Kyoklen xjal = Derechos Humanos	Yol = Tema
Loq'j tx'otx' = Adquisición de tierras	Yol tziyi'n kyun tnam te Ab'yayala
Malb'il chojb'il = Puntaje	ti'j Nimb'il te Kyoklen Xjal = La Convención Interamericana sobre Derechos Humanos
Malb'il Twitz Tx'otx' = Evaluación de Impacto ambiental	

Qa ti junjun kyyole moqa kyxjel tib'aj
jun xpichb'il lu, moqa qa kyajb'il
juntl tilb'ilale xpichb'il, moqa juntl
kyuje, jaku txi' kyqanine tzalu:

Tuj chemxin:

steering.committee@hria-guatemala.com
hria@oncommonground.ca
hria@goldcorp.com

Por correo:

Acción Ciudadana
Avenida Reforma 1201, nivel 17 zona 10,
Ciudad de Guatemala, Guatemala, 01010

On Common Ground Consultants Inc.
Vancouver, BC, Canadá